

De magie van een gemeentegrens

De veranderingen in het grensgebied tussen
Bloemendaal en Haarlem na de annexatie van 1927

Drs. P.J. van der Ham

De Delft als vroegere grens tussen Haarlem en Bloemendaal, foto 2007.

© 2008 P.J. van der Ham

ISBN 978-90-813050-1-3

Omslag ontwerp en opmaak: VaDéHa Communicatie B.V. te Amsterdam, www.vadeha.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Kaart van Haarlem en Bloemendaal in 1925, kort voor de annexatie, Noord Hollands Archief.

INHOUD

INLEIDING	7
• Aanloop	
• Persoonlijke herinneringen	
• Drie vragen	
HOOFDSTUK 1. DE ANNEXATIEARGUMENTEN VAN HAARLEM	11
• Meer dan 25 jaar discussie	
• Beperkt grondgebied voor een centrumgemeente	
• Vitale voorzieningen	
• Bevolkingsgroei en belastingheffing	
• Sociale woningbouw, verkeerswegen en centrumvoorzieningen	
• Invloed van Troelstra en Bomans	
• Niet alle argumenten van Haarlem werden gehonoreerd	
HOOFDSTUK 2. HET BLOEMENDAALSE TEGENSPEL	17
• Herendispuut	
• Volksopstand	
• Effectiviteit van de acties	
• Bouwen voor arbeiders	
• Angst voor annexatie als drijfveer voor arbeiderswoningbouw	
• Dubbelhartig beleid van de gemeenteraad van Bloemendaal	
• Noorman, Schulz en Bloemendaal-Noord	
• Sociaal democratische connecties	
HOOFDSTUK 3. RUIMTELIJKE ONTWIKKELING VAN HET GEANNEXEERDE GEBIED	23
• Uitbreidingsplan en Struktuurplan Haarlem	
• Redenen voor andere uitvoering dan volgens plan	
• Vooroorlogs wegenplan	
• De Ranitz	
• Westelijke Randweg	
• Veel weerstand en protest	
• Gemiste kans	

HOOFDSTUK 4.	
HET IJSBAANGEBIED	28
<ul style="list-style-type: none"> • Korte omschrijving van het gebied • Verlies voor Bloemendaal • Winst voor Haarlem • De Krim • Sportboulevard • Kinheim • CIOS • Kunstijsbaan • Samenhang van De Krim met Haarlem en Bloemendaal • Hectische rust 	
HOOFDSTUK 5.	
HET ZIJLWEGGEBIED	38
<ul style="list-style-type: none"> • Korte omschrijving van het gebied • Verlies voor Bloemendaal • Bloembollen • Structurele verandering van het gebied • Winst voor Haarlem • Noordoost kwadrant • Zuidoost kwadrant • Nieuwbouw aan Krokusstraat en Narcisplatsoen • Invloedrijke Overveners, die Haarlemmers werden • Zuidwest kwadrant • Tweehuijsen en Van Wijk • Noordwest kwadrant • De Zijlweg en Oud-Overveen 	
HOOFDSTUK 6.	
HET RAMPLAANKWARTIER	55
<ul style="list-style-type: none"> • Korte omschrijving van het gebied • Verlies voor Bloemendaal • Geografische logica • Rooms-katholieke kerk • Aloysiusschool • Protestantse kerk • Beroepssamenstelling • Winst voor Haarlem • Naamgeving • De wijkraad Ramplaankwartier • De gemeente Bloemendaal en het Ramplaankwartier • Dorpsachtige stadswijk • Conclusie over winst en verlies • Historische paradox 1 	

HOOFDSTUK 7.
TUINDORP, ONDERDEEL VAN HET RAMPLAANKWARTIER,
EEN BUURT VOOR BLOEMENDAALSE ARBEIDERS 66

- Korte omschrijving van het gebied
- Feiten en jaren
- Bijzonder fenomeen
- Gedachtegoed van Ebenezer Howard
- Bornwater en Van Twisk
- Relatie van Het Witte Kruis en de woningbouwvereniging Bloemendaal
- Gemeentelijke taken
- Motieven voor de bouw van Tuindorp
- Een echte volksbuurt
- Doelstelling bereikt
- Historische paradox 2

HOOFDSTUK 8.
OOSTERDUIN, WIJK IN HAARLEM EN AERDENHOUT 73

- Korte omschrijving van het gebied
- Duinvliet, Nuyssenburg, Spiegelenburg, Oosterduin en de Haverkamp
- Twee Oosterduinwijken
- Het uitbreidingsplan van 1929
- De wijkraad Oosterduin
- Onderwijs
- Siamese tweeling

HOOFDSTUK 9.
SAMENWERKING EN TEGENWERKING VAN
HAARLEM EN BLOEMENDAAL 80

- Formele aanpassing
- Bestuurlijke veranderingen
- De uitrit aan de Elswoutslaan
- Het terrein van het voormalige Marine Hospitaal
- Parkeervignetten en ander verkeer
- Het muziekonderwijs
- De verkeersoplossing bij de kunstbaan
- Anekdoten?

HOOFDSTUK 10.	
DE MAGIE VAN EEN GEMEENTEGRENS	88
<ul style="list-style-type: none"> • Het begrip grens • Transparante gemeentegrens • Geen grensbeleid • Grensconflicten • Nieuwe grenzen, nieuwe grensconflicten • Verklaring • Gevoelswaarde van de gemeentegrens • Magie 	
HOOFDSTUK 11.	
SLOT: VERANDERING EN CONTINUÏTEIT	93
<ul style="list-style-type: none"> • Uiterlijke veranderingen • Maatschappelijke continuïteit • Bestuurlijke gevolgen • Conclusie 	
BIJLAGEN	
Bijlage 1 - Verantwoording	95
<ul style="list-style-type: none"> • Werkwijze • Gebruik van noten en verwijzingen • Namen • Dankwoord • Copierecht 	
Bijlage 2 - Lijst van geannexeerde personen	96
<ul style="list-style-type: none"> • Inleiding • Namenlijst in volgorde van adres 	
Bijlage 3 - Karakteristiek van de geannexeerde bevolking	115
<ul style="list-style-type: none"> • Panden die van Bloemendaal naar Haarlem gingen • De beroepsbevolking van de geannexeerde gebieden • Rijke Bloemendalers • De agrarische beroepsbevolking van de geannexeerde gebieden • Godsdienstige samenstelling van de bevolking • Godsdienstige samenstelling van de beroepsbevolking • Tuindorp 	
Bijlage 4 - Lijst van straten/lanen e.d. uit de Bloemendaalse en de Haarlemse periode	121
Noten en verwijzingen	124

INLEIDING

Aanloop

Er zijn weinig onderwerpen die zoveel emoties oproepen in de gemeente als het mogelijk veranderen van de grenzen. De dreiging van annexatie of fusie leidt vaak tot burgerinitiatieven, protestbijeenkomsten, petitie, acties naar het parlement, stukken in de krant en de oprichting van plaatselijke politieke partijen. Van een dialoog is meestal geen sprake. Tegenover de krachtige rationele argumenten van de pleitbezorgers van grenswijziging stellen de protestanten maar één woord: nee! Dat was vroeger niet anders dan nu. R. Blijstra geeft in zijn boek over de ontwikkeling van Haarlem een wel heel aparte omschrijving van de houding van de te annexeren gemeente. 'In het begin van deze eeuw stonden de burgemeesters van kleine gemeenten nog erger dan nu te stampen van verontwaardiging, zodra een grote gemeente het waagde even over de grens te kijken.' 'Grenswijzigingen, althans wanneer het over de vergroting van het gebied van een stad ten koste van de omliggende gemeenten gaat schijnen bij alle partijen de slechtste instincten wakker te roepen.'¹

Sinds het begin van de 20e eeuw heeft de dreiging van annexatie ook de gemeederen in de gemeente Bloemendaal beroerd.² Ondanks heftige protesten is de gemeente Bloemendaal in 1927, nu tachtig jaar geleden, toch een lap grond van circa 250 hectare, 615 woonhuizen, 35 bedrijfspanden en meer dan 2000 inwoners kwijt geraakt aan de gemeente Haarlem.³ Bloemendaal verloor: het Ijsbaangebied, het Zijlweggebied, het Ramplaankwartier, waar Tuindorp deel van uitmaakt, en het zuidelijk tuinbouwgebied Oosterduin.⁴ Dat gebeurde bij wet van 21 april 1927.⁵ Zowel de Tweede als de Eerste Kamer bleek gevoelig voor de argumenten van de gemeente Haarlem en Gedeputeerde Staten van Noord-Holland om Haarlem meer ruimte te bieden voor groei en ontwikkeling. Ook Heemstede en Haarlemmerliede-Spaarnwoude werden kleiner gemaakt, terwijl de gemeente Schoten in zijn geheel bij Haarlem werd gevoegd en de gemeente Spaarndam werd opgedeeld over Haarlem en Velsen.⁶ Een vrolijk moment voor Haarlem en treurnis in de omgeving.

Persoonlijke herinneringen⁷

Ik ben in 1936 als Haarlemmer geboren op de Rollandslaan 33, hoek Hospeslaan. De postbode bezorgde de post in die tijd vanuit het dorp Overveen. Daarom staat op mijn geboortekaartje: gemeente Haarlem, post Overveen. Mijn vader was op de Rollandslaan kort voor mijn geboorte een apotheek begonnen, die hij de naam gaf van het Overveense landgoed Elswout. In 1938 verplaatste hij de apotheek naar de Bloemendaalseweg 341, recht tegenover Van Ouds het Raadhuis en hotel Roozendaal. De meeste patiënten uit het Ramplaankwartier 'verhuisden' met hem mee naar Oud-Overveen. Mijn vader verhuurde het pand Rollandslaan 33 later aan bakker Henk Tullenaar. Die bakte zijn brood samen met zijn vader Jan en zijn broers op de Zijlweg 10 naast slagerij De Vries en schuin tegenover ons woonhuis in het dorp Overveen. In zijn beginjaren reed Henk dagelijks

het brood op een handkar van de Zijlweg in Overveen naar de Rollandslaan in Haarlem. Als kind liep ik vaak met hem mee, mij er niet van bewust dat de gemeentegrens daarbij werd overschreden.⁸

Er zijn meer voorbeelden van de betrekkelijkheid van gemeentegrenzen en het verleggen ervan. De Zijlweg loopt al eeuwenlang van de oude dorpskern Overveen in een rechte lijn naar het centrum van de stad Haarlem. Op goed 200 meter van onze vroegere apotheek en woonhuis is de Overveense Zijlweg sinds 1927 overgegaan in de Haarlemse Zijlweg. Dat valt te merken aan het omkeren van de huisnummering. Huisarts dokter Bos woonde en werkte vele jaren op de Zijlweg 17 in Overveen. Zijn opvolger dokter Hollander nam later de praktijk van hem over, maar vestigde zich een huis verder. Dat was op nummer 301 in de gemeente Haarlem. Zijn patiënten gingen op papier mee van Overveen naar Haarlem.

De vroegere praktijk en het woonhuis van de Haarlemse huisarts dokter Hollander in Overveen op Zijlweg 301. Links de Bijdorplaan, die de toegangsweg is voor de Hogeschool INHOLLAND Haarlem en het Marine Hospitaal terrein. Foto 2007.

Na de oorlog was ik bij de welpen van de padvindergroep de Camerons. De jonge ‘wolven’ kwamen van de openbare Julianaschool in Overveen en de openbare Beatrixschool in het Ramplaankwartier. Katholieke welpen hadden hun eigen hol en nesten vlak bij de rooms-katholieke kerk. Onze leiding woonde voornamelijk in het Ramplaankwartier. In het begin was ons hol op de zolder van de Beatrixschool in Haarlem gehuisvest, later kregen wij een clubhuis aan de Tetterodeweg in Overveen, recht tegenover het waterleidingbedrijf dat toen nog de naam van Haarlem droeg. Ik had echt geen notie dat er tussen Overveen en Haarlem een grens liep.

Nog een voorbeeld. Toen ik in de jaren zestig een huis kocht aan de Bloemveldlaan 58, was ik weer terug in het Ramplaankwartier en in de gemeente Haarlem. Ons huis lag op nog geen 200 meter van de Elswoutslaan. En dat is Overveen, gemeente Bloemendaal. Mijn kinderen waren leerlingen van de Haarlemse Beatrixschool. Katholieke kinderen uit onze laan gingen naar de katholieke scholen en de kerk in Overveen. Dat is net over

de grens met Haarlem. Hun grootouders en ouders hadden vóór 1927 hetzelfde gedaan, toen het Ramplaankwartier nog Overveen heette. Schaatsen leerden mijn kinderen op de ijsbaan van het Brouwerskolkje. De gemeente Bloemendaal was zo vriendelijk om bij ijsweer het Brouwerskolkje, waarvan de oorsprong te vinden is bij de Haarlemse bierbrouwers uit de 18e eeuw, ook open te stellen voor de bewoners van het Ramplaankwartier, die daar dankbaar gebruik van maakten en meehielpen om de baan te vegen.⁹ Ijspret van Overveners en Haarlemmers!

De schoonheid van het Brouwerskolkje, zonder ijs in de winter van 2008.

Drie vragen

Vanaf mijn geboorte tot nu toe heb ik lang in een van de twee gemeenten gewoond, op school geweest en gewerkt. Daarbij is Haarlem mij even dierbaar als Bloemendaal. In beide gemeenten heb ik als wethouder deel mogen uitmaken van het gemeentebestuur. Ik heb drie vragen. Waarom was de annexatie van 1927 nodig? Wat is in tachtig jaar uiterlijk veranderd in de geannexeerde gebieden? Wat zijn de maatschappelijke en bestuurlijke gevolgen geweest van de annexatie van 1927? De eerste twee vragen zijn gemakkelijker te beantwoorden dan de derde. Door boeken te lezen, archieven te bestuderen en foto's te bekijken, valt goed te reconstrueren waarom en hoe het voormalige Bloemendaalse gebied is veranderd in Haarlemse stadswijken. Op de derde vraag over de maatschappelijke en bestuurlijke gevolgen is het antwoord veel moeilijker te geven. Over een dergelijk onderwerp is niets gepubliceerd en er zijn nog maar weinig mensen in leven die de tachtig jaar bewust

hebben meegemaakt en daarover kunnen ‘verhalen’. Daarom moest ik bij dit onderwerp afgaan op impressies van derden en op mijn eigen intuïtie. Mijn conclusie is dat de verandering van de gemeentegrens in 1927 vooral gevolgen heeft gehad voor de bestuurders van beide gemeenten en veel minder voor de gewone burger. De grens is verlegd, maar het maatschappelijke leven is gewoon doorgegaan. Veel verbindingen tussen mensen en organisaties van Bloemendaal en Haarlem zijn nog steeds terug te vinden. Soms lijkt het wel of de tijd heeft stil gestaan.

Na het lezen van deze publicatie moet u zelf maar zeggen of u dat ook zo ervaart.

DE ANNEXATIEARGUMENTEN VAN HAARLEM

Meer dan 25 jaar discussie

Haarlem heeft meer dan 25 jaar 'geaasd' op het grondgebied van Bloemendaal. Uiteindelijk is dat in 1927 gelukt. In 1900 doet Haarlem een eerste poging om Gedeputeerde Staten van Noord-Holland van de noodzaak te overtuigen dat Bloemendaal in zijn geheel of gedeeltelijk wordt overgenomen. Tussen 1900 en 1927 wordt dat een aantal malen herhaald, waarbij Haarlem steeds nieuwe argumenten gebruikt om de provincie te overreden.¹⁰

Beperkt grondgebied voor een centrumgemeente

Haarlem beschikt vanaf het begin van haar bestaan in 1245 over een beperkt grondgebied. Lange tijd was dat voor de stad geen probleem, maar aan het begin van de 20e eeuw komt het op gespannen voet te staan met de behoefte van Haarlem om zich als centrumgemeente te profileren. Het gaat om stedelijke werkgelegenheid, zoals industrie en economische dienstverlening, stedelijke winkels, onderwijsinstellingen, culturele voorzieningen, sport, ziekenhuizen e.d. Voor al die stedelijke functies heeft de stad ruimte nodig, evenals voor de mensen die werken in de stad en er ook willen wonen. De ruimte voor een dergelijke groei ontbreekt. Daarom kijkt Haarlem begerig naar de burens, waaronder buurman Bloemendaal, die vanwege haar geschiedenis zeer ruim bemeten is. Haarlem voelt zich daarentegen met meer dan 80.000 inwoners opgesloten op een relatief klein stuk grond van 635 hectare. Zij is uit haar jasje gegroeid, voor meer inwoners en voorzieningen is geen ruimte meer beschikbaar. Bloemendaal kan best wat afstaan, is de redenering van Haarlem. Voor de annexatieblik van Haarlem en haar behoefte aan levensruimte valt veel te zeggen. In vergelijking met andere centrumgemeenten in Nederland komt Haarlem er inderdaad zeer bekaaid van af. Dat blijkt uit vergelijkende cijfers uit 1924. Centrumsteden als Arnhem, Groningen en Nijmegen hebben een veel groter grondgebied om zich als centrum van de omliggende regio te kunnen ontwikkelen.¹¹

Vitale voorzieningen

Een volgend annexatieargument van Haarlem hangt samen met de voorzieningen, die voor de stad van vitaal belang zijn, maar zich in de randgemeenten Heemstede en Bloemendaal bevinden. De Haarlemmerhout, een geliefd toevluchtsoord van de Haarlemmers, is eigendom van de stad Haarlem, maar ligt in de gemeente Heemstede. Dat vindt Haarlem ongewenst. Daarom eist zij van Heemstede het grondgebied van de Haarlemmerhout op waarmee zij de recreatiebelangen van haar inwoners denkt veilig stellen. Hetzelfde argument geldt voor het duingebied van Bloemendaal. Uit dit gebied haalt Haarlem het drinkwater voor haar inwoners. In Bloemendaal is aan de Tetterodeweg en de Brouwerskolkweg het Haarlemse Waterleidingbedrijf gevestigd met een aantal

voorzieningen, zoals het pompstation, de watertoren en de waterkelders. In het duingebied zelf heeft Haarlem grote delen afgeschermd tegen het publiek. Hier bevinden zich de waterputten en de zogenaamde prise-d'eau. Haarlem vindt het een veilig idee als het totale duingebied gaat behoren tot haar gemeente. Met het 'drinkwater'argument bepleit Haarlem daarmee het in handen krijgen van ongeveer de helft van de gemeente Bloemendaal tot aan de kust van de Noordzee. In de visie van Haarlem zouden dan Bloemendaal en Overveen bij Haarlem, en Aerdenhout en Vogelenzang bij Heemstede gevoegd moeten worden. Heemstede zou op die manier gecompenseerd worden voor het verlies van de Haarlemmerhout, het HFC terrein en het aansluitende 'rijke' woongebied. Dat soort rigoureuze annexatie waarbij Bloemendaal geheel van de kaart verdwijnt, was al in 1914 door Haarlem voorgesteld, maar wordt in 1925 weer ten tonele gevoerd.

Het duingebied van Bloemendaal dat Haarlem wilde annexeren vanwege het winnen van drinkwater. In 2008 grazen er Schotse hooglanders en worden de duinen juist weer nat gehouden.

Het machinegebouw/pompstation van het voormalige Haarlemse Waterleidingbedrijf, nu in gebruik als Duincentrum De Zandwaaier van het Nationale Park Zuid-Kennemerland. Let op het wapen van Haarlem in de voorgevel. Foto 2008.

Bevolkingsgroei en belastingheffing

Een ander annexatieargument betreft het feit dat de bevolking van Haarlem tussen 1900 en 1920 in absolute aantallen met meer dan 13000 inwoners is toegenomen, maar dat verhoudingsgewijs (in procenten) Bloemendaal en de andere randgemeenten nog sterker zijn gegroeid. Haarlem groeide met 20,2% en Bloemendaal met 78,9%. De verschillen met Heemstede en Schoten zijn nog groter.¹² Het verschil in procentuele groei van Haarlem ten opzichte van Bloemendaal en Heemstede hangt voor een deel samen met de migratie/verhuizing van inwoners van en naar Haarlem. Los van het prestigeaspect voor Haarlem (zij groeien verhoudingsgewijs sneller dan wij!) heeft dat - volgens Haarlem - grote invloed op het plaatselijke belastinggebied. Veel welgestelde inwoners uit Haarlem verhuizen naar het naastgelegen Bloemendaal en Heemstede en maken daarmee deze gemeenten rijker en Haarlem armer. Dat is een doorn in het oog van Haarlem.¹³ Daar staat tegenover dat Schoten in die tijd veel woningen realiseert voor de 'minder gegoe-den', veelal arbeiders afkomstig uit Haarlem, waardoor deze gemeente financieel in de problemen dreigt te raken.

Dat leidt er toe dat Haarlem aan het begin van de jaren twintig aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland (GS) te kennen geeft wel graag de armlastige gemeente Schoten te willen inlijven, maar daarvoor van GS en het rijk verlangt dat als financiële compensatie een groot deel van het rijke Bloemendaal wordt 'meegeleverd'. Smalend sprak men in Bloemendaal daarop van 'annexatie van belastingbetalers'. Formeel luidt de tekst: 'Het komt de raad van Bloemendaal onaannemelijk voor dat het roepen om gebied en belastingpenningen van Bloemendaal aan Haarlem's zijde iets anders zou zijn dan een poging *met meer gemak* tot het finantieel evenwicht te geraken, terwijl men van de annexatie van Schoten finantieel débacle nog maar vreest zonder daaromtrent iets zeker te weten. Ook hier geldt dat vrees en gemakzucht slechten raad geven'.¹⁴

Sociale woningbouw, verkeerswegen en centrumvoorzieningen

Haarlem noemt verder als argumenten: het bouwen voor de arbeidende klasse, het beheer van de verkeerswegen en het financieel instandhouden van de centrumvoorzieningen, die ook gebruikt worden door de inwoners van de regiogemeenten. Het bouwen van huizen voor arbeiders en middenstanders wil Haarlem in eigen hand houden. Dat vertrouwt zij niet toe aan Bloemendaal en andere regiogemeenten. Voor de verkeerswegen wijst Haarlem vooral op haar belang bij een goede verbinding met het strand en de verbinding van het noorden met het zuiden van Kennemerland. Zaken die in 2007 nog steeds spelen. Dezelfde actualiteit geldt voor het gebruik van centrumvoorzieningen, dat - volgens Haarlem - mede ten gunste van de omwonende bevolking zou zijn zonder daarvoor te betalen. Maar dat argument hebben de randgemeenten nadien vaak op Haarlem teruggespeeld. Het gebruik van elkaars voorzieningen, zoals de winkels, het onderwijs, de sport, het openbare groen en de toedeling van kosten en baten, is na 1927 een voortdurende bron geweest van polemiek, die nooit tot enig resultaat heeft geleid.

Interessant is dat na de annexatie van 1927 het gebruik van de Haarlemse (centrum)-voorzieningen het belangrijkste argument voor Haarlem wordt om alsnog te pleiten voor inlijving van Heemstede en Bloemendaal. In mei 1942 verschijnt het boek *De sociaal-economische structuur van Haarlem*, uitgebracht door Openbare Werken van de gemeente Haarlem. Daarin wordt onomwonden gesproken over parasitaire randgemeenten. Feitelijk zijn Heemstede en Bloemendaal - volgens Haarlem - niets meer dan buitenwijken van de stad, die teren op de zak van Haarlem. De annexatie van Bloemendaal en Heemstede samen met Bennebroek en Haarlemmerliede biedt Haarlem: 'alle mogelijkheden voor een gezonde, harmonische ontwikkeling van de Haarlemse agglomeratie'. Daarmee zou een fout hersteld zijn. 'Het blijft te betreuren dat de annexatie van 1927 zoo beperkt geweest is', schrijven de Haarlemse ambtenaren.¹⁵

Invloed van Troelstra en Bomans

Pieter Jelles Troelstra

Johannes Bernardus Bomans

Volgens zeggen zou de leider van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij en lid van de Tweede Kamer, mr. Pieter Jelles Troelstra, een groot voorstander geweest zijn van de annexatie.¹⁶ Of dat een overwegende rol heeft gespeeld valt te betwijfelen. Troelstra woonde als kamerlid inderdaad een tijdlang in Haarlem. Troelstra zou ten tijde van de eerste schermutselingen tussen Haarlem en Bloemendaal rond 1903 de kant gekozen kunnen hebben van Haarlem. Bij de definitieve besluitvorming over de annexatie was Troelstra in de nadagen van zijn politieke carrière. Vanwege zijn slechte gezondheid stopte hij in 1924 als kamerlid en fractievoorzitter van de SDAP. Aan de besluitvorming over de annexatie in de Tweede Kamer heeft hij dus niet bijgedragen. In zijn memoires komt het onderwerp annexatie niet voor. Ook is het onderwerp niet te vinden in de persoonlijke

herinneringen van de zoon van Troelstra, die verder nauwgezet de belangrijkste politieke onderwerpen van zijn vader heeft gevolgd.¹⁷ Waarschijnlijk berust het noemen van de naam Troelstra in dit verband op een regionale mythe.

Dat is zeker niet het geval met de vader van Godfried Bomans. Mr. dr. Johannes Bernardus Bomans was vanaf 1915 tot 1928 actief in de politiek. Zowel als wethouder van Haarlem, gedeputeerde van Noord-Holland en als lid van de Tweede Kamer heeft hij grote invloed gehad op het annexatieproces van de Haarlemse agglomeratie. Hij was een fervente voorstander van de Haarlemse plannen en heeft dat bij herhaling laten blijken. Zijn zoon Godfried heeft de invloed van zijn vader binnen de Katholieke Staatspartij opgetekend in zijn *Herinneringen aan mijn vader*.¹⁸ Door de vele kwaliteiten van Johannes Bomans als scherpzinnig analyticus, begenadigd redenaar, humorist en doorzetter - zoon Godfried heeft dat geërfd - genoot hij in rooms-katholieke kringen een groot prestige. Maar hij werd ook gevreesd en gerespecteerd door zijn politieke tegenstanders.¹⁹

In de landelijke politiek werd hij vaak vergeleken met Troelstra: de Roomsche Pieter Jelles.²⁰ In Haarlem was hij de evenknie van Reinalda, de fractievoorzitter van de SDAP en de latere burgemeester, die evenals hij een groot voorstander van de annexatie was. Over de relatie van Bomans met de Bloemendaalse partijgenoten is niets bekend. Waarschijnlijk heeft hij zich - in het openbaar - weinig aangetrokken van hun pleidooien. Het is echter ook denkbaar dat de informele rooms-katholieke lobby vanuit Bloemendaal (en Heemstede) om het afstaan van gebied te beperken niet aan Bomans voorbij is gegaan. Daarvoor waren de rooms-katholieke connecties en politieke verbindingen in die tijd sterk genoeg.

Niet alle argumenten van Haarlem werden gehonoreerd

Vatten wij de argumenten van Haarlem kort samen, dan gaat het om de wens een grotere omvang van het grondgebied te krijgen, meer ingezetenen, meer invloed op vitale voorzieningen, een betere opbouw van 'rijken en armen' ten behoeve van het plaatselijke belastinggebied, beheersing van het verkeer, het financieel laten bijdragen aan het voorzieningenniveau van de centrumgemeente en meer bouwgrond voor het realiseren van arbeiderswoningen. Gedeputeerde Staten en het parlement hebben uiteindelijk aan de argumenten van Haarlem gehoor gegeven. Maar de argumenten van Haarlem werden door Gedeputeerde Staten niet vertaald in een aanzienlijke gebiedsvergroting ten koste van Bloemendaal. Mede door de lobby vanuit Bloemendaal en Heemstede naar provincie en parlement is de winst van grondgebied aan de zuid- en westzijde van Haarlem relatief beperkt gebleven. Haarlem boekt de grootste grondwinst in het noorden en het oosten van de gemeente door de annexatie van de gemeenten Schoten en een groot deel van Spaarndam.

Bovendien gingen Gedeputeerde Staten voorbij aan de wens van Haarlem om de drinkwaterbelangen van Haarlem veilig te stellen. Haarlem moet ook na 1927 het drinkwater blijven halen uit de Bloemendaalse duinen en via een privaatrechtelijke enclave op Bloemendaals grondgebied zorgen voor filtering en distributie. Dat is lang zo gebleven.

De enclave (het ‘Watertoreng gebied’) is in 2004 door Haarlem ‘geruild’ met projectontwikkelaar Cobraspen tegen belangen in het Raaksgebied.²¹ Het doel om meer rijke belastingbetalers binnen te halen, werd met de toevoeging van het Bloemendaalse grondgebied door Haarlem nauwelijks gerealiseerd. Daarvoor was het aantal nieuwe inwoners relatief klein en niet steeds welvarend.²² Wat dat betreft was de overname van de wijk Bosch en Vaart van Heemstede voor Haarlem veel lucratiever.²³

De watertoren domineert het ‘Watertoreng gebied’.

HET BLOEMENDAALSE TEGENSPEL

Herendispuut

Over de annexatie is een lange en heftige strijd gevoerd tussen Haarlem en Gedeputeerde Staten enerzijds en Bloemendaal en de andere randgemeenten anderzijds. Bloemendaal heeft zich steeds verzet tegen de argumenten van Haarlem en Gedeputeerde Staten. Dat gebeurde op een gedecideerde, maar op een - voor die tijd gebruikelijke - hoffelijke toon. Gedurende meer dan 25 jaar zijn de argumenten op officiële wijze uitgewisseld. Bloemendaal geeft door middel van brieven en zogenaamde 'Gevoelen' haar reactie op de 'Voornemens' van Gedeputeerde Staten. 'Gevoelen' zijn uitgebreide motiveringen waarom Bloemendaal annexatie afwijst of de door Gedeputeerde Staten gebruikte argumenten tracht te weerleggen. Hetzelfde stramien zien wij in de annexatiediscussie tussen Haarlem en Bloemendaal. Het zijn vormelijke stukken van een proces, dat het beste te typeren is als een herendispuut.

Het begrip heren kan daarbij op diverse manieren worden uitgelegd. Dames komen in deze discussie weinig voor. Dat is niet zo verwonderlijk omdat de annexatie zich gedeels afspeelt in een tijd dat vrouwen nog nauwelijks mochten meedoen in maatschappelijke en politieke processen. Pas in 1922 treedt het vrouwenkiesrecht in werking, dat kort daarvoor in de Grondwet en de Kieswet is vastgelegd. Symptomatisch is het feit dat in 1927 in de gemeenteraad van Bloemendaal geen en in die van Haarlem vier vrouwen vertegenwoordigd zijn. Maar ook bij de mannen zijn het meestal de 'hoge heren', die de toon zetten. Die hebben vooral zitting in de gemeenteraden van beide gemeenten en in de colleges van B en W. Het algemeen

Gemeentehuis van Bloemendaal in Oud-Overveen in 1917. Van hieruit werd het annexatieverzet geleid. In 1937 werd het gebouw afgebroken. Foto Noord-Hollands Archief, bld. 8454.

kiesrecht voor mannen dateert van 1917; voor die tijd is het kiesrecht alleen voorbehouden aan mannen die voldoen aan bepaalde regels, zoals het betalen van grondbelasting, het hebben van een eigen woning, voldoende loon, spaargeld of het afgelegd hebben van een examen.²⁴ Ondanks de onderlinge politieke verschillen in de gemeenteraden van Haarlem en Bloemendaal lijken de heren politici van links, rechts en midden daardoor qua kleding en maatschappelijk gedrag erg veel op elkaar. Ten slotte was ook het taalgebruik zoals het heren betaamt: correct en volgens ambtelijke normen.

Volksofstand

Het voorgaande zou aannemelijk hebben gemaakt dat de annexatie over de hoofden van de meeste 'gewone' burgers in Bloemendaal is heen gegaan. Dat is echter niet het geval. In 1917 trekt Bloemendaal twee topjuristen aan, mr. P. Tideman en prof. dr. E.M. Meyers, die het verweer van Bloemendaal gaan ondersteunen tegen het annexatieplan van Haarlem, dat Gedeputeerde Staten bij Bloemendaal in dat jaar hebben neergelegd. Dat plan behelst het bij Haarlem voegen van een groot deel van de dorpen Overveen en Bloemendaal en het aansluitende duingebied. Uiteraard is Bloemendaal daar erg op tegen en de beide juristen moeten daarvoor de juridische argumenten leveren. Ook lanceert de gemeenteraad een campagneplan om zo veel mogelijk steun uit de bevolking te krijgen om het Haarlemse plan te verijdelen.

Het oproepen tot een 'volksofstand' lukt voortreffelijk. Alle denkbare vormen van protest komen in de gemeente aan bod. Naast protestvergaderingen van burgers, brochures en artikelen in de Oprechte Haarlemse Courant en het Bloemendaalsch Weekblad ontstaat in Bloemendaal een heuse proteststructuur. Burgers richten een Anti-Annexatie-Comité op, dat het verweer coördineert. Er bestaat dan al de Commissie van ingezetenen, die volgens de gemeentewet is aangewezen om de stem van de burgers te laten horen. Ook de vereniging Bloemendaals Bloei, opgericht in 1906 ter bevordering van bloei en vooruitgang van de gemeente, stort zich op het verzet tegen het plan van Haarlem.²⁵ Zij houdt in 1917 een voor die tijd zeer geslaagde enquête onder de Bloemendaalse bevolking. Een ruime meerderheid van de ondervraagde Bloemendalers moet niets hebben van annexatie.²⁶ Het verweer tegen de annexatie wordt daarmee niet alleen een zaak van het gemeentebestuur, maar ook van een belangrijk deel van de burgerij. Het massale verzet van Bloemendaal krijgt een ludiek en tegelijk grimmig karakter door het uitgeven van een sluitzegel met als opschrift: Klein Bloemendaal Krachtig Zich Weert, Als Groot Haarlem Het Te Grijpen Begeert. De sluitzegels worden op alle brieven naar Haarlem en de rest van Nederland geplakt opdat iedereen kan weten dat Bloemendaal wil blijven zoals het is.

Effectiviteit van de acties

Het effect van de zegelactie is nooit onderzocht. Het lijkt waarschijnlijk dat de ontvangers van brieven in Haarlem niet erg onder de indruk zijn geweest van de sluitzegel. De briefontvangers behoorden immers tot de potentiële winnaars van de strijd tussen Haarlem en Bloemendaal. Bovendien was de openbare meningsvorming - mede door de

publiciteit in dag- en weekbladen - al zodanig gericht dat de gemiddelde Haarlemmer eerder voordelen dan nadelen kon zien in de annexatie van Bloemendaal. Een van de argumenten was immers dat de financiële huishouding van de gemeente Haarlem en haar burgers er wel bij zou varen als het 'rijke' Bloemendaal zou worden overgenomen. Hoe het zij, het heeft allemaal niet geholpen om de annexatie af te wenden. Ook is de laatste poging van het Ramplaankwartier in de richting van de Tweede en de Eerste Kamer in 1927 mislukt. Toch is het waarschijnlijk dat alle acties en politieke lobby's wel een zeker effect hebben gehad op de 'verminking' van Bloemendaal. Het taaie verzet van Bloemendaal heeft de schade beperkt. Bloemendaal is wel geschonden, maar is als zelfstandige gemeente overeind gebleven.

Bouwen voor arbeiders

In de Bloemendaalse politiek heeft de woningbouw voor arbeiders de gemoederen lang bezig gehouden. Dat onderwerp speelde als reactie op de stelling van Haarlem dat de gemeente Bloemendaal onvoldoende arbeiderswoningen op haar grondgebied zou kunnen en willen bouwen. Haarlem zou dan - zo was de redenering - moeten opdraaien voor het opvangen van Bloemendaalse arbeiders.

Deze redenering wordt door Bloemendaal fel bestreden. Dat gebeurt vooral in het *Naschrift op het gevoelen van den gemeenteraad van Bloemendaal* uitgebracht aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland op 9 november 1922. Dat is een merkwaardig stuk, omdat het zich vooral richt tegen de dissidente houding van de twee raadsleden van de SDAP²⁷ in de Bloemendaalse gemeenteraad, Wietze Noorman en Cornelis Schulz. Die hadden op 4 oktober 1922 in een adres²⁸ aan Gedeputeerde Staten kenbaar gemaakt dat zij weliswaar de door Haarlem gewenste annexatie afwijzen, maar het wel eens zijn met Haarlem dat Bloemendaal te weinig terreinen heeft voor arbeiderswoningen. Letterlijk luidt de tekst: 'blijkt dat de gemeente Bloemendaal niet kan voldoen aan den eisch, welke aan een zelfstandige gemeente gesteld moet worden, namelijk dat zij zorgt, dat degene die binnen haar grenzen werkzaam zijn, niet gedwongen worden, door het niet beschikbaar zijn van terreinen voor arbeiderswoningen, buiten de gemeente te wonen. Ons inziens mist een dergelijke gemeente haar recht op zelfstandigheid en zou eene annexatie, die hieraan een einde maakt, niet anders dan billijk genoemd kunnen worden'.

Het college van B en W van Bloemendaal haalt alles uit de kast om aan te tonen dat de opvatting van de twee dissidente raadsleden niet deugt. Ter verdediging van de stelling dat Bloemendaal wel degelijk in staat is om - nu en in de toekomst - voor de huisvesting van de werkende bevolking te zorgen, geven B en W een opsomming van alle arbeiders- en middenstandswoningen die de Bloemendaalse woningbouwverenigingen in de voorgaande vijf jaren gebouwd hebben. Gevoegd bij de financiële steun die de gemeente verder aan particuliere bouwers had verstrekt, meent het college: 'dan wil het ons voorkomen, dat men het gemeentebestuur zeer zeker niet kan en mag aanwrijven dat het tekort is geschoten in de zorg voor den bouw van arbeiders- en middenstandswoningen'.²⁹

Angst voor annexatie als drijfveer voor arbeiderswoningbouw

Boze tongen beweren echter dat Bloemendaal uitsluitend had meegewerkt aan de bouw van arbeiderswoningen, zoals in Tuindorp in het Ramplaankwartier om een mogelijke annexatie te voorkomen. Dat klinkt zelfs door in het adres van Noorman en Schulz. Sprekend over arbeiderswoningbouw zeggen zij daarover het volgende. 'Dat wanneer in dit opzicht de laatste jaren in Bloemendaal iets tot stand is gekomen, de vrees voor annexatie de zweep is geweest, welke het initiatief van de woningbouwverenigingen steun heeft doen vinden bij het gemeentebestuur. Doch niet alleen bij den arbeiderswoningbouw, ook bij den middenstands-woningbouw en de verschillende publieke werken is de annexatievrees de stuwkracht geweest en kwam bovendien bij verschillende besprekingen in den Raad in het geding.', aldus Noorman en Schulz.

De bewering van beide sociaal-democraten wordt door het toenmalige gemeentebestuur in haar *Naschrift* van 9 november 1922 ten stelligste ontkend. 'Het is absoluut onjuist, dat de vrees van onrecht te worden gedaan de stuwkracht is geweest bij het nemen van gewichtige besluiten. De heeren Schulz en Noorman zeggen dit wel, doch het kan hoogstens een veronderstelling van die heeren zijn, die door niets gestaafd wordt en die wij met beslistheid van de hand wijzen.'³⁰

Dubbelhartig beleid van de gemeenteraad van Bloemendaal

Wie had er nu gelijk? Een feit is dat het gemeentebestuur van Bloemendaal in het eerste kwart van de 20^e eeuw wat dubbelhartig is geweest in haar beleid voor sociale woningbouw. Enerzijds wil men niet te veel geld uitgeven aan volkshuisvestingssubsidies, "moet bij het stichten van arbeiderswoningen een beetje rekening gehouden worden met de omgeving"³¹ (wat niet direct wijst op een groot enthousiasme voor dit soort woningen) en oordeelt de gemeenteraad al snel dat het met het gebrek aan arbeiderswoningen in de gemeente wel meevalt. Anderzijds heeft de gemeenteraad raadsleden gekend die sterk hebben gepleit voor het bouwen van arbeiderswoningen en daaraan hebben bijgedragen door woningbouwverenigingen op te richten en deel uit te maken van de besturen van dergelijke instellingen. Dergelijke dubbelrollen werden ondermeer vervuld door Bornwater, Prinsenbergh (zelf architect), Schulz en Noorman. Ook stelde de gemeente grond beschikbaar. Bovendien trok zij zeer bekwame architecten aan zoals Mulder en Van Asdonck, die in Tuindorp in het Ramplaankwartier en in het villapark Oosterduin in Aerdenhout arbeiderswoningen ontwierpen, die nog steeds van 'deze tijd' zijn.

Noorman, Schulz en Bloemendaal-Noord

Het is moeilijk meer te achterhalen wat precies de drijfveren zijn geweest van Noorman en Schulz, bij hun dissidente opstelling. Een mogelijke verklaring is om hun adres aan Gedeputeerde Staten vooral te zien als een interne politieke boodschap aan de rest van de gemeenteraad en B. en W. van Bloemendaal. Daarbij handelden zij meer als actieve bestuursleden van de in 1918 opgerichte sociaal-democratische woningbouwvereniging Bloemendaal-Noord³² dan als raadsleden. Met hun adres aan Gedeputeerde Staten wilden zij onder meer druk zetten achter de door Bloemendaal-Noord in die tijd voorgeno-

men bouw van 71 arbeiderswoningen aan de Rollandslaan.

Die bouw is niet doorgegaan door tegenwerking van het gemeentebestuur van Bloemendaal. Bloemendaal-Noord had een toezegging gekregen voor de erfpacht van de bouwgrond. Over de financiering was men het echter nog niet eens. De vooruitzichten op een positief resultaat waren voor Bloemendaal-Noord niet erg gunstig. In 1921 had het rijk het subsidiestelsel overboord gezet, waardoor de gemeente nu zelf de volkshuisvesting moest gaan betalen. Het college van B.en W. voelde daar weinig voor, liet de beslissing over aan de gemeenteraad en wees de door Bloemendaal-Noord aangevraagde bouwpremie af met als motivering dat de 71 arbeiderswoningen niet nodig waren. Een deel van de woningen is in 1924 alsnog gebouwd door de coöperatieve woningbouwvereniging Ons Huis. Die kreeg wel financiële medewerking van de gemeente Bloemendaal, zij het op bijzondere voorwaarden. In de Hospeslaan, Denijs van Hullelaan en Lambrecht van Dalelaan verrezen 41 arbeiderswoningen. Zonder een sociaal-democratische signatuur! Bij de annexatie in 1927 nam de gemeente Haarlem de financiële plichten en de erfpacht m.b.t. deze woningen van de gemeente Bloemendaal over.³³

Sociaal-democratische connecties

De relatie tussen het handelen van de sociaal-democraten Noorman en Schulz in de gemeenteraad van Bloemendaal en hun positie binnen de sociaal-democratische woningbouwvereniging Bloemendaal-Noord lijkt daarmee zeer waarschijnlijk. Het is echter de vraag of het adres van Noorman en Schulz niet juist contraproductief heeft gewerkt voor het bereiken van het doel van de beide raadsleden. De verbetering van de Bloemendaalse raad tegen mogelijke annexatie en de dissidente houding van de twee sociaal-democraten heeft op dat moment zeker geen goed gedaan aan de positie van Bloemendaal-Noord.

Ook was er wellicht bij de andere raadsleden in Bloemendaal een zeker wantrouwen tegen mogelijke politieke verbindingen van Noorman en Schulz met sociaal-democratische partijgenoten in Haarlem. Dat valt niet meer aan te tonen aan de hand van stukken. Het lijkt wel logisch dat er een sociaal-democratische connectie is geweest. In de Haarlemse gemeenteraad was de fractie van de SDAP een grote voorstander van annexatie en volkshuisvesting. Omdat de SDAP in 1919 de grootste fractie werd in de gemeenteraad van Haarlem legde haar standpunten veel gewicht in de schaal. Tijdens de begrotingsbehandeling in 1919 verwoordde fractievoorzitter Reinalda dit als volgt: 'Grensuitbreiding van de gemeente Haarlem staat voorop. De stad barst uit haar voegen'.³⁴

Wat de doelstellingen van het gewenste woningbouwbeleid betreft zaten de sociaal-democraten in beide gemeenten op dezelfde lijn. In tegenstelling tot de partijgenoten in Haarlem was voor Noorman en Schulz annexatie echter alleen bespreekbaar vanwege de samenhang met de sociale woningbouw. De annexatie als zodanig werd door hen verworpen. Dit dubbele standpunt verklaart wellicht het feit dat beide raadsleden zich - ondanks hun dissidente adres- in de gemeenteraad van Bloemendaal wisten te hand-

haven. Zij hebben zich voor en na de annexatie onvermoeibaar ingezet voor de volkshuisvesting in Bloemendaal. Wietze Noorman is vanaf de oprichting tot aan zijn dood in 1946 onafgebroken voorzitter geweest van Bloemendaal-Noord. Na de oorlog werd Cornelis Schulz als eerste sociaal-democraat in Bloemendaal tot wethouder benoemd voor de PvdA.

Cornelis Schulz, raadslid en wethouder van Bloemendaal. Foto Noord-Hollands Archief.

Marius Antoon Reinalda, raadslid, wethouder en burgemeester van Haarlem. Foto Noord-Hollands Archief.

RUIMTELIJKE ONTWIKKELING VAN HET GEANNEXEERDE GEBIED

Uitbreidingsplan en Struktuurplan Haarlem

Haarlem heeft de extra bouwmogelijkheden van de geannexeerde gebieden niet volledig benut. Bovendien veel later dan in 1927 werd gedacht. Twee jaar na de annexatie, in mei 1929 stelt de gemeenteraad een uitbreidingsplan vast voor de verschillende nieuwe Haarlemse gebieden aan de zuid- en westzijde van de stad. Het uitbreidingsplan omvat dertien deelgebieden, die een meer of minder gedetailleerde bestemming krijgen. Daaruit blijkt bijvoorbeeld dat in 1927 de latere bebouwing van het Ramplaankwartier vrij precies is aangegeven in deelkaart 3. De uitvoering van de nieuwe straten en huizen is in het Ramplaankwartier vrijwel volledig in overeenstemming met de bedoeling van het uitbreidingsplan uitgevoerd. Dat geldt zeker niet voor een aantal andere deelgebieden waar een verkaveling werd voorgesteld, die nooit is gerealiseerd.³⁵

In 1962 presenteert Openbare Werken van Haarlem Het Struktuurplan Haarlem. Daarbij constateert men dat Haarlem door de annexaties haar definitieve vorm heeft gekregen en het nodig is om een visie te ontwikkelen over 'het behartigen van de verschillende belangen van de samenleving ten aanzien van het wonen, het werken, het verkeer en de recreatie.'³⁶ Over de geannexeerde Bloemendaalse gebieden wordt niet expliciet gesproken. Op de bijgevoegde kaarten valt echter te zien dat voor die gebieden uitsluitend gedacht werd aan woningbouw. Hoewel over de gewenste indeling van de geannexeerde ruimte dus goed is nagedacht, is de invulling later op onderdelen vaak meer ingegeven door toevallige behoeften van Haarlem dan door het consequent uitvoeren van een ruimtelijk ontwikkelingsplan. Dat blijkt als wij - in de volgende hoofdstukken - de beoogde ruimtelijke ontwikkeling van destijds, gericht op woningbouw, vergelijken met het uiteindelijke resultaat.

Redenen voor een andere uitvoering dan volgens plan

Op zich is het niet erg verwonderlijk dat de ideeën van Haarlem uit 1927 niet volgens plan zijn uitgevoerd. Daarvoor zijn een veelheid aan redenen aan te voeren. Te beginnen bij de crisistijd, die de uitwerking van de woningbouwplannen sterk heeft vertraagd. In de Tweede Wereldoorlog heeft de bezetter vooral in het geannexeerde gebied tussen Haarlem en de dorpen Bloemendaal en Overveen verwoestingen aangericht door het bouwen van verdedigingswerken, zoals tankgrachten, tankvallen en muren bij toegangswegen. Bovendien wilde de bezetter een vrij schootsveld hebben bij een mogelijke geallieerde invasie. Dat was in 1944 de reden voor de sloop van bijna alle woningen en bedrijfsgebouwen langs de Houtvaart en bij de Kleverlaan. Na de oorlog volgde de Wederopbouw, waarbij Haarlem zich vooral ging richten op de goedkope woningen in andere buurten

dan in het geannexeerde Bloemendaal. Ook heeft de aanleg van de Westelijke Randweg de verschillende deelplannen ingrijpend veranderd. Deze ruimtelijke ingreep is wellicht belangrijker geweest voor de ontwikkeling van het geannexeerde gebied dan de annexatie zelf. Het heeft vooral de ruimtelijke structuur van het Zijlweggebied en de ontwikkelingen in het IJsaangebied en Oosterduin sterk beïnvloed.

Houtvaart 44 in 1944, woonhuis van J.A.Blom, vlak voor de sloop ten behoeve van de tankval, die rechts reeds zichtbaar is. Foto archief Mandjes.

Vooroorlogs wegenplan

Ook voor de Tweede Wereldoorlog zijn er plannen geweest voor een ontsluiting van het gebied rondom Haarlem. Maar die zijn pas na de oorlog actueel geworden. Jan Bijvoet: 'In het kantoor van ons bloembollenbedrijf aan de Zijlweg 60 hing voor de Tweede Wereldoorlog een kaart van Haarlem en omgeving. Een rode lijn op de kaart gaf aan waar de Randweg moest komen. Dat werd in de oorlog precies de plaats waar de Duitsers hun tankgracht hebben gegraven als onderdeel van de Atlantic Wall. Later werd het tracé van de Westelijke Randweg vrijwel precies gelegd op de rode lijn op de kaart en op de plaats van de tankgracht. Dat kan geen toeval geweest zijn, daar moeten de ambtenaren van Haarlem van geweten hebben', aldus Jan Bijvoet. Zijn constatering wordt onderschreven door Paul Marselje: 'Ik heb een uitbreidingsplan van de gemeente Haarlem uit de jaren dertig onder ogen gehad waarop de aansluiting vanaf de Waldeck Pymontlaan in Overveen was ingetekend. Die liep diagonaal via de Zijlweg naar de bebouwingsgrens van de Leendert Meeszstraat in het Ramplaankwartier en vandaar naar de huidige burgemeester Den Texlaan in Aerdenhout. De weg had ook al een naam gekregen. Een afschuwelijk tracé.' Zijn lezing wordt bevestigd door een kaart van Haarlem en omgeving van Openbare Werken Haarlem, bijgewerkt in oktober 1938. Met stippellijnen wordt een dergelijk tracé aangegeven met de naam Bloys van Treslonglaan.

De Ranitz

In de jaren vijftig worden maatregelen geopperd om de verkeerstoename rondom Haarlem in goede banen te leiden. In een brief van 23 juni 1955 geeft de verkeersdeskundige Jhr.

Ir. J. de Ranitz uit Rotterdam zijn visie over de noodzaak van nieuwe wegen in dit gebied. Zijn brief is gericht aan alle politiek en ambtelijk betrokkenen van rijk, provincie Noord-Holland en gemeenten in Zuid Kennemerland. De Ranitz is nadien als adviseur nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling van de randwegen in Zuid Kennemerland. Zijn naam is zelfs letterlijk verbonden aan de Zuidelijke Randweg naar Zandvoort, die was opgenomen in het Streekplan voor Zuid Kennemerland van 1969, maar niet is gerealiseerd. Ook de toen geplande Oostelijke Randweg is nooit aangelegd.³⁷

Westelijke Randweg

Als enig concreet resultaat is door de provincie de Westelijke Randweg aangelegd. De aanleg van die weg heeft veel voeten in de aarde gehad. Op 15 juni 1955 komt Provinciale Waterstaat met een schetstekening voor het eerste deel van de Westelijke Randweg tussen Heussenstraat en Zijlweg. Vanaf dat moment tot aan de opening van de weg op 23 maart 1962 is er een voortdurende strijd geweest tussen het rijk, de provincie Noord-Holland, de gemeenten Bloemendaal en Haarlem en omwonenden over de vormgeving van het tracé en de kruisingen met Kleverlaan, Julianalaan en Zijlweg.

De provincie denkt aan gelijkvloerse kruisingen bij de Kleverlaan en de Zijlweg en aan een viaduct bij de Julianalaan. Eerst wordt door Provinciale Waterstaat voor de Julianalaan geopperd dat het een korte onderdoorgang ('tunnelbak', 'korte kuip') moet worden. Later neemt Provinciale Waterstaat dit plan weer terug. Het is technisch moeilijk en te duur: 3,5 miljoen gulden en daarom kiest men voor een 'brugplan', een verhoogd viaduct over de Julianalaan heen. Dat betekent dat de Westelijke Randweg vanaf de Kleverlaan langzaam oploopt over de Julianalaan in Overveen en daarna weer daalt onder de spoorlijn Haarlem-Zandvoort om nadien op Haarlems grondgebied weer te stijgen tot begane grond niveau bij de gelijkvloerse kruising met de Zijlweg. Dit plan, dat 2,1 miljoen gulden kost, is het uiteindelijk ook geworden.

Veel weerstand en protest

Vrijwel iedereen in Bloemendaal was tegen het verhoogde viaduct van de Julianalaan: de gemeente, een deel van Provinciale Staten, adviseur de Ranitz: 'afschuwelijk', 'rampspoedig', de als actiegroep opgerichte buurtvereniging Overveen (BVO) en de omwonenden. Deze werden vertegenwoordigd door mr. dr. P.J. Witteman, de vader van Paul Witteman, een advocaat die zelf in Overveen woonde. Witteman stelt ondermeer in een bezwaarschrift op 8 januari 1959: 'De gemeente Bloemendaal is een typische woongemeente te vergelijken met Wassenaar. Zij die zich daar vestigen beogen na volbrachte arbeid rust, frisse lucht en natuurschoon te genieten. De ontworpen Westelijke weg is hiermede moeilijk in overeenstemming te brengen. Dat geldt in versterkte mate van het ontwerp tracé met het viaduct', aldus Witteman.³⁸ Ondanks al deze protesten is de provincie toch niet ingegaan op de suggestie van de bezwaarmakers om alsnog een lange tunnel, een zogenaamde 'lange kuip' te realiseren onder de Julianalaan door. Deze tunnel vond de provincie veel te duur. De kosten werden geschat op een bedrag van 6 miljoen gulden.³⁹

Gemiste kans

De keuze voor het verhoogde viaduct van de Westelijke Randweg heeft grote gevolgen gehad voor de leefbaarheid van Overveen. Feitelijk is het dorp daardoor in twee stukken gehakt. Ook is het autoverkeer over het viaduct geen onverdeeld genoeg voor de bewoners geworden. Bij de feestelijke opening van dit deel van de Westelijke Randweg op 23 maart 1962 bleven B. en W. van Bloemendaal daarom demonstratief weg als steunbetuiging aan de getroffen omwonenden.⁴⁰ Overigens zijn in de jaren tachtig door de provincie bij het viaduct wel geluidsschermen aangebracht en andere geluidwerende maatregelen genomen. De ruimtelijke gevolgen van het viaduct hebben echter ook de uitwerkingsmogelijkheden van het aansluitende Zijlweggebied beperkt. Gezien een recent plan om de Westelijke Randweg tussen Hogeschool INHOLLAND Haarlem en het Nova College in het Zijlweggebied te overkluisen (zie hoofdstuk 9) kan desondanks gesproken worden over een historisch gemiste kans.

Ook de verbreding van de Delftlaan in de zeventiger jaren en het vervolg van de Randweg in zuidelijke richting tussen de Zijlweg en het HFC terrein heeft een sterk scheidende werking gehad bij de door de gemeente Haarlem in 1927 verworven gebieden De Krim en Oosterduin. In de hoofdstukken 4 en 8 kom ik daar op terug.

Aanleg van de Westelijke Randweg bij de Kleverlaan, 1960.

Foto Noord-Hollands Archief, 54-32574.

Het profiel van het viaduct van de Westelijke Randweg over de Julianalaan werd in 1959 in ware grootte opgericht. De foto toont de Willem de Zwijgerlaan gezien in de richting van de Julianalaan met het plantsoen in de middenberm dat bij de bouw van het viaduct moest verdwijnen. Foto Noord-Hollands Archief, bld. 7886.

Het viaduct van de Westelijke Randweg over de Julianalaan in 2008 gezien vanaf de Waldeck Pyrmontlaan. Foto 2008.

HET IJSBAANGEBIED

Korte omschrijving van het gebied

Het meest noordelijke gebied dat Haarlem van Bloemendaal overneemt ligt ten oosten van de spoorlijn Haarlem-Alkmaar. Het is een drassig stuk veengrond begrensd door de spoorlijn aan de westzijde en het water van de Delft aan de oostkant. Het wordt doorsneden door de Kleverlaan, die in die tijd via een brug over de Delft liep. Hier bevinden zich 47 woonhuizen. Het gebied is in 1927 verder nog niet bebouwd of ontsloten. In het noorden loopt het gebied door naar het grondgebied van Velsen en in het oosten grenst het aan de vroegere gemeente Schoten. Aan de noordzijde van de Kleverlaan ligt van oudsher de ijsbaan van de ijsclub voor Haarlem en omstreken, vandaar de naam Ijsbaangebied.

Ten zuiden van de Kleverlaan tussen de Delft en de spoorlijn ligt nog een strook grond, later doorsneden door de Westelijke Randweg. Ook dat stuk grond was vóór 1927 Bloemendaals territorium. In het meest westelijke stuk met de ingang aan de Kleverlaan is nadien een schietbaan, een fitnesscentrum en een centrum voor auto- en motorrijbewijzen gebouwd. Aan de overzijde van de Westelijke Randweg met als toegangsweg het Badmintonpad verrees de badmintonhal Duinwijck en het sportcomplex van de honkbalclub Kinheim met een eigen home. Aan de Verspronckweg ter hoogte van nummer 201 is een ingang met een brug gekomen die toegang geeft tot een smal terrein tot aan de spoorlijn Haarlem-Alkmaar. Hier

zijn twee gebouwen van de scoutinggroepen Vliegende Pijl en Kameleon Kinheim, een peuterspeelzaal en een openbare basisschool te vinden. Merkwaardig is nog dat tot voor kort de grens met de gemeente Bloemendaal dwars door het scoutinggebouw van Kameleon Kinheim heeft gelopen, waardoor de scoutinggroep en de school aan twee gemeenten OZB moesten betalen. Over deze anomalie ten oosten

De Kleverlaan in 1917 bij de overweg van de spoorlijn Haarlem-Uitgeest. Dat is nu de grens tussen Haarlem en Bloemendaal. Foto Noord-Hollands Archief, bld. 8216.

van de spoorlijn Haarlem-Alkmaar hebben Haarlem en Bloemendaal geen ruzie gemaakt. Bloemendaal heeft dit gebiedje alsnog aan Haarlem overgedragen.

Vanaf de brug over de Delft ter hoogte van Verspronckweg 201 heeft men in de winter van 2007 een prachtig zicht op de achterzijde van de woningen aan de Verspronckweg. Hier liep vroeger de grens met Bloemendaal. Nog steeds heeft de Delft een watersportverbinding met het open water in Haarlem.

Verlies voor Bloemendaal

Het verlies van het Ijsbaangebied doet Bloemendaal niet veel pijn. Wel raakt Bloemendaal 48 panden kwijt, waaronder het clubhuis van de ijsclub voor Haarlem en omstreken. De toevoeging van dit deel van de gemeente Bloemendaal aan Haarlem is niet onlogisch omdat het aansluit bij de gemeente Schoten en het als Bloemendaals woongebied moeilijk toegankelijk te maken zou zijn vanuit Bloemendaal. De toegankelijkheid is nog steeds slecht. Feitelijk is na 1927 de fietstunnel bij het station Bloemendaal de enige nieuwe toegang tot Haarlem geworden. De spoorlijn heeft daarmee een sterk scheidend effect gehad op de ontwikkeling van De Krim in Haarlem aan de ene kant en het Kinheimpark en de Stationsbuurt in Bloemendaal aan de andere kant van de spoorlijn.

Het voormalige station van Bloemendaal gezien vanuit de Krim in 2007, een veel gebruikte opstapplaats voor Haarlemmers en Bloemendalers.

Winst voor Haarlem

In eerste instantie betreft het een weinig spectaculaire aanwinst voor Haarlem. Dat valt af te leiden uit een opmerking van Haarlem zelf: 'vooralsnog een tamelijk afgesloten terrein van weinig waarde.'⁴¹ Daarbij heeft men waarschijnlijk het oog gehad op de moeilijk te bebouwen grond. Het was een drassig gebied met een dikke laag veen. Heel geschikt voor een natuurijsbaan, minder voor woningbouw.⁴² De Bloemendaalse woningen langs de Kleverlaan, liggen in 1927 op een hardere ondergrond in een dubbele rij tussen de huidige kunstijsbaan en het gebiedje waar nu de lesauto's en motoren af en aan rijden.⁴³ Veel plezier heeft Haarlem aan de geannexeerde woningen niet beleefd. De 47 geannexeerde huizen zijn in de Tweede Wereldoorlog op last van de bezetter gesloopt om daarmee een schootsveld te krijgen als onderdeel van de Atlantic Wall. In dezelfde tijd werd de doorgang op de Stuyvesantbrug vernauwd met zware muren om geallieerde tanks de doorgang te beletten. Ook groeven de Duitsers daarvoor de Delft uit tot tankgracht.⁴⁴

De Krim

Op de betrekkelijk smalle strook grond van voormalig Bloemendaal is nu de woonwijk Overdelft te vinden, in de volksmond de Krim genoemd. Die naam is vanwege de vorm van het gebied ontleend aan het schiereiland aan de noordkust van de Zwarte Zee. In 1927 is de Kleverlaan de enige overgang over de Delft, andere bruggen zijn er in die tijd nog niet. Pas in 1936 bij de bouw van de eerste huizen op de Van Riebeecklaan en de Lodewijk van

Kenmerkende bebouwing in de Krim. Hoek Van Riebeecklaan en Lodewijk van Deysellaan. Let op de scheiding van verkeersstromen naar de woonwijk en naar het parkeerterrein van de ijsbaan en het Kennemer Sportcenter. Foto 2007.

Deyssellaan wordt de nieuwe Haarlemse woonwijk ontsloten via de Stuyvesantbrug over de Delft vanaf de Stuyvesantstraat in het voormalige Schoten. De andere woningen in de Krim zijn grotendeels na de oorlog gebouwd. Op een kaart van Haarlem en omgeving van Openbare Werken Haarlem, bijgewerkt in oktober 1938, zijn de Lodewijk van Deysellaan, Van Riebeecklaan, Johan Maetsuykerlaan, Willem van Oudshoornlaan en de Cornelis Speelmanlaan ingetekend. In dat gebied bevinden zich de oudste woningen van de Krim. Ook heeft de rooms-katholieke middelbare school het Mendel College een plaats gekregen. Aan de rand van de woonwijk zijn sportaccommodaties gekomen, zoals het honkbalstadion in het Pim Mulier sportcomplex, het Kennemer Sportcenter, het CIOS gebouw en de (kunst)ijsbaan Kennemerland/ Haarlem. Het gebied is nu nagenoeg volgebouwd.

Sportboulevard

De samenballing van sportvoorzieningen is niet gepland, maar gaandeweg zo gegroeid. In ambtelijke en sportkringen wordt deze bebouwing wel aangeduid met sportboulevard. Het zou het bewijs zijn dat Haarlem op de kaart staat als sportstad. Met de groei van de verschillende sportaccommodaties zijn de bewoners van de Krim niet allemaal even blij: 'Het landschap verlelijkt'.⁴⁵ Het blijft een wankel evenwicht tussen de sportbelangen en het woongenot van de bewoners. Dat laatste wordt sterk bewaakt door de zeer actieve wijkraad van de Krim.

Het honkbalstadion weerspiegelt een typisch Haarlems belang. Haarlem is met Amsterdam de bakermat van de Nederlandse honkbalsport en dat is verzilverd in een eigen stadion, waar ondermeer de Haarlemse honkbalweek wordt gehouden. Om de

De sportheldengalerij van het Kennemer Sportcenter in 2007. In het sportcomplex komen jaarlijks duizenden sporters en toeschouwers, worden de studenten van het CIOS opgeleid en vindt om het jaar de Haarlemse Basketbalweek plaats. Breedtesport en topsport in één gebouw.

A-status van het honkbalstadion te behouden waren aanpassingen noodzakelijk. Mede daarom is het Pim Mulier Sportpark, waar het honkbalstadion deel van uit maakt, ingrijpend verbouwd. Vanwege de financiële haalbaarheid is het nodig om een veertig meter hoge kantoortoren neer te zetten op het sportpark, dat de eufemistische naam Sport Business Centre draagt.⁴⁶ Het is de bedoeling dat hier vooral aan de sport gerelateerde bedrijven gehuisvest worden. Tegen een dergelijk bebouwing wordt door de buurt letterlijk en figuurlijk met een scheef oog aangekeken.⁴⁷

Kinheim

Overigens heeft de toonaangevende Haarlemse honkbalclub Kinheim in het verleden een eigen complex en clubhuis gekregen aan het Badmintonpad aan de zuidzijde van het Ijsbaangebied. Kinheim is van herkomst typisch een vereniging geweest op het grensgebied van Bloemendaal en Haarlem. In 1935 richt een stel jongens uit het Bloemendaalse Kinheimpark een honkbalclub op die zij de naam geven van hun buurt: Kinheim. Het eerste veldje van de club lag aan de Jozef Israëlsweg in Bloemendaal, dat al snel geruild werd voor het 'echte' sportveld aan de Kleverlaan. Na omzwervingen o.a. op het terrein van het Kennemer Lyceum in Overveen en de voetbalclub BVC Bloemendaal is Kinheim uiteindelijk terecht gekomen op de plaats waar het van oudsher thuis hoort. Het eigen 'honk' van Kinheim ligt in het midden van het historische grondgebied van Haarlem, Schoten en Bloemendaal. H.C.K. (Honkbal Club Kinheim) zoals de club jarenlang heeft geheten is weliswaar een volbloed Haarlemse honk- en softbalclub geworden, maar heeft haar leden grotendeels uit deze contreien getrokken.⁴⁸ Vanwege haar status als topsportclub is het de bedoeling dat Kinheim gaat verhuizen naar het Pim Mulier

Het gemeentelijke sportterrein aan het Badmintonpad tijdens de Haarlemse Honkbalweek in 1961. Dit terrein was jarenlang de thuisbasis van Kinheim.

Foto Noord-Hollands archief, 54-12068.

Sportpark. Het vrijkomende terrein op het Badmintonpad krijgt dan een bestemming als schoolterrein.⁴⁹

Toen Kinheim nog HCK heette. Het eerste juniorenteam van HCK in 1948.

CIOS

Het CIOS (Centraal Instituut voor de Opleiding van Sportleiders) was oorspronkelijk een rijksinstelling, opgericht in 1948 en gevestigd in huize Duinlust in Overveen. Het CIOS-Overveen is jarenlang een begrip geweest in sportminnend Nederland. Nadat Haarlem in 1984 het bevoegd gezag over het CIOS van het rijk had overgenomen, begon de gemeente zich in te spannen voor een totaalaccommodatie voor deze middelbare beroepsopleiding, die nu een onderdeel is van het NOVA College. Het stond voor Haarlem vast dat de accommodatie gebouwd zou moeten worden op Haarlems grondgebied. Een mogelijke vestiging in Overveen (Tetterode Sportcomplex en Stoops Bad) was voor Haarlem onbespreekbaar. Dat resulteerde in de verbouwing van de Kennemer Sporthal tot Kennemer Sportcenter, een instructiebad bij het zwembad de Planeet en later in een eigen schoolgebouw voor het CIOS tussen de kunstijsbaan en het Kennemer Sportcenter. CIOS Overveen was daarmee definitief CIOS Haarlem geworden.

Het eigen opleidingsgebouw van CIOS aan de Ijsbaanlaan in 2007. CIOS is in 1948 gestart op Duinlust in Overveen.

Kunstijsbaan

De kunstijsbaan is historisch nauw verbonden met de IJclub Haarlem en omstreken, die in 1869 werd opgericht. De ijsclub heeft al vroeg een hoog ambitieniveau. In haar statuten omschrijft zij de doelstelling en middelen als volgt: 'Het bevorderen van ijs- en sneeuwvermaken: zij tracht dit doel te bereiken door het aanleggen en onderhouden van ijsbanen, het houden van hard- en schoonrijderijen op schaatsen, hardrijderijen met paard en slede en andere bestaande en nog uit vinden ijs- en sneeuwvermaken'. Vanaf april 1907 heeft de ijsclub haar domicilie nabij de Kleverlaan, toen nog gemeente Bloemendaal. Zij huurt de grond van de Binnenlandse exploitatiemaatschappij van Onroerende Goederen. In 1916 koopt de ijsclub de grond. Vanwege de oorlogsschade is de ijsclub in 1947 door financiële nood gedwongen om de grond te verkopen aan de gemeente Haarlem.⁵⁰

Sinds de overkapping is de drukte op de ijsbaan sterk toegenomen. Naast recreanten maken veel scholen en schaatsverenigingen/ijsclubs uit de wijde omgeving gebruik van de ijsbaan. Foto archief SKK, 2007.

Na de oprichting van de Stichting Kunstijsbaan Kennemerland krijgt deze stichting de grond in erfpacht van de gemeente Haarlem. De IJclub Haarlem en omstreken heeft nadien haar clubgebouw op de historische grond kunnen realiseren als zelfstandig deel van het zogenaamde verzamelgebouw van de Stichting Kunstijsbaan Kennemerland. Hoewel de kunstijsbaan en de IJclub Haarlem en omstreken veel bezoekers en leden trekken uit de regio Kennemerland en daarbuiten, is de kunstijsbaan een 'echte' Haarlemse instelling geworden. Daarom is de naam kunstijsbaan Kennemerland onlangs omgezet in (kunst)ijsbaan Haarlem. De overgang van de ijsbaan in 1927 naar Haarlem was destijds merkbaar 'doordat de gemakkelijksbelasting ter grootte van 20% van de entree- en

contributiegelden aan de gemeente Haarlem betaald diende te worden.⁵¹ De opbrengst heeft de gemeente Haarlem ruimschoots terugbetaald aan investeringsbijdragen voor de kunstijsbaan en de overkapping.

Niet alleen schaatsers maar ook paarden zijn welkom op de ijsbaan. Hier het bijzondere evenement Horses on Ice. IJslandse pony's op het kunstijs van Haarlem. Foto archief SKK, 2007.

Samenhang van de Krim met Haarlem en Bloemendaal

Het ijsbaangebied is een hybride territorium geworden met de woonbuurt de Krim en bovenwijkse (sport)voorzieningen. Dat lag in 1927 niet in het verschiep. De bedoeling was om in dit voormalige Bloemendaalse gebied een nieuwe woonwijk te realiseren, die aansloot bij het geannexeerde deel van Schoten en het Kleverpark. Door de aanleg van de Westelijke Randweg is daar weinig van terecht gekomen. De kruisingen van de Westelijke Randweg met de Kleverlaan en Orionweg zijn zo breed en druk dat van ruimtelijke samenhang tussen de Krim en de aansluitende Haarlemse woongebieden nauwelijks sprake is.

Ook de samenhang met Bloemendaal is beperkt. Dat komt vooral door de spoorlijn. Wel heeft het station van Bloemendaal en het tunneltje onder de spoorlijn een positieve functie voor voetgangers en fietsers. Daar wordt ondermeer door de schooljeugd gebruik van gemaakt. Kijken wij naar het basisonderwijs in het dorp Bloemendaal, dan valt op dat vooral de openbare Bornwaterschool aantrekkingskracht heeft op Haarlemse leerlingen. In 2007 komt meer dan 60% van de leerlingen uit Haarlem. Dat zullen vooral kinderen uit de Krim zijn. Voor de rooms-katholieke St. Jozef school en de protestants-christelijke Bos en Duinschool liggen de percentages lager: 23 en 22%. In totaal komt meer dan 20% van leerlingen van het basisonderwijs in het dorp Bloemendaal uit Haarlem. Omgekeerd vinden kinderen uit Bloemendaal hun weg via het tunneltje naar het Mendelcollege in de Krim.⁵²

Luchtfoto van de ijsbaan met overkapping en de omgeving in 2007. Op de voorgrond de Iepenlaan in Bloemendaal en de spoorlijn. Links het CIOS gebouw en de zijkant van het Kennemer sportcenter. Aan de achterzijde de Delft, de Westelijke Randweg, een deel van de huizen aan de Delftlaan en omgeving. Ook het sportcomplex aan de Kleverlaan en de kruising van de Randweg en de Kleverlaan zijn zichtbaar. Foto archief SKK, 2007.

Rijklof van Goensplein met karakteristieke appartementen. Het plein ligt centraal in de Krim, maar is geen wijkcentrum. Foto 2008.

De Krim heeft zelf geen basisscholen, peuterspeelzalen, gezondheidscentrum, winkels en kerken. In het bestemmingsplan waren op het terrein gelegen aan de Cornelis van der Lijnlaan, Carpentierlaan en Lodewijk van Deijssellaan oorspronkelijk winkels met bovenwoningen gedacht. Dat idee is nooit gerealiseerd. Op het terrein werden halverwege de jaren zeventig twintig eengezinswoningen gebouwd.⁵³ Wat voorzieningen betreft is de Krim dus volledig aangewezen op andere buurten in Haarlem en Bloemendaal. Het 'isolement' van de woonbuurt de Krim is vooral het gevolg van de infrastructuur die al voor de annexatie van 1927 aanwezig was en van de later aangelegde Westelijke Randweg. De wijk(raad) is op zich ook niet erg gecharmeerd van een verdere onstluiting. Dat blijkt uit haar keuze om woonverkeer en sportverkeer gescheiden te houden. Interessant is verder dat nu juist de ligging aan de Westelijke Randweg van groot belang is gebleken voor de bereikbaarheid en het gebruik van de verschillende bovenwijkse sportaccommodaties in het Ijsbaangebied. Wat dat betreft is absoluut geen sprake van isolement. De Randweg is daarmee voor de sportboulevard een zegen gebleken, en voor de woonbuurt (soms) een plaag.

Hectische rust

De Krim is een rustige woonwijk. Regelmatig worden de bewoners echter opgeschrikt door rumoer en parkeeroverlast van grootschalige sportevenementen zoals de Haarlemse Honkbalweek, de Haarlemse Basketbalweek en Horses on Ice. Gevoegd bij de aanwezigheid van veel jonge mensen van het Mendel en het CIOS en het enorme recreatieve gebruik van het Kennemer Sportcenter en de kunstijsbaan zorgt dat voor 'schwung' van het Ijsbaangebied. Hectiek en rust wisselen elkaar met grote regelmaat af.

HET ZIJLWEGGEBIED

Korte omschrijving van het gebied

In het Zijlweggebied loopt de nieuwe grens tussen Haarlem en Bloemendaal sinds 1927 vanaf het spoorwegviaduct over de Julianalaan⁵⁴ in westelijke richting langs de spoorlijn Haarlem-Zandvoort. Het gebied ten zuiden van deze spoorlijn wordt Haarlem. Namen als Wilhelminalaan, Emmalaan, Hyacintenlaan, Tulpenkade en Houtvaart komen na 1927 niet meer voor in het Bloemendaalse adressenboek. Ook het zwembad Houtvaart in Overveen verhuist naar Haarlem. De Zijlweg zelf met aan weerszijden woningen en bedrijven wordt tot op 200 meter van de kern van Oud-Overveen Haarlems territorium. Waarschijnlijk heeft de wetgever wat afstand willen houden tot het bebouwde gebied van Oud-Overveen en daarbij rekening gehouden met de rooms-katholieke bezittingen, die aanwezig waren/zijn vanaf de spoorlijn tot aan de Brouwersvaart in het Ramplaankwartier. Dat verklaart de vrijwel rechte lijn van de grens, die vanaf de spoorlijn Haarlem-Zandvoort loodrecht staat op de Brouwersvaart. In het overgebleven deel van Overveen bevinden zich in 1927 de gebouwen zoals rusthuis 'Huize Duinrust', de kerk, de begraafplaats en de verschillende scholen, die een rooms-katholieke signatuur hebben.

Verlies voor Bloemendaal

Het verlies van het Zijlweggebied weegt voor Bloemendaal heel zwaar. De Julianalaan wordt in twee stukken gesneden. De namen die herinneren aan het koninklijke huis worden aan de Haarlemse kant gescheiden van die aan de andere zijde van de spoorlijn. Oranje Nassau en Prins Hendrik en Prins Maurits in Overveen moeten het doen zonder Emma en Wilhelmina in Haarlem. De Overveense Wilhelminalaan wordt omgedoopt tot de Haarlemse Regentesselaan. De naamsverandering zal zeker verband houden met het bestaan van de Wilhelminastraat in het centrum van Haarlem, het Wilhelminapark in Haarlem-Zuid en de van Heemstede overgenomen Wilhelminalaan. In dit geannexeerde deel van de Julianalaan e.o. verliest Bloemendaal vooral veel aantrekkelijke woningen.⁵⁵ Op de Emmalaan 8 woont in 1927 A.F. Pieck, leraar tekenen. Anton Pieck zoals deze kunstenaar later bekend en beroemd is geworden door zijn duizenden tekeningen, etsen en illustraties, wordt in 1927 Haarlemmer. Later keert hij weer terug naar Overveen. Hij gaat wonen op de Prins Mauritslaan naast het Kennemer Lyceum, waar hij tot zijn pensioen docent is geweest.

Huizen uit de tijd van de Wilhelminalaan in Overveen, die nu Regentesselaan in Haarlem heet. Foto 2007.

Julianalaan, hoek Emmalaan in 1917. In deze laan 'verhuisde' Anton Pieck in 1927 van de gemeente Bloemendaal naar de gemeente Haarlem. Foto Noord-Hollands Archief, bld.7896.

*Julianalaan, hoek Zijlweg in 1917, toen nog gemeente Bloemendaal.
Foto Noord-Hollands Archief, bld. 10877.*

Bloembollen

De annexatie van het Zijlweggebied betekent voor Bloemendaal naast het kwijtraken van een aantal karakteristieke panden vooral het verlies van een fraai landschap. Lyrisch daarover is de volgende passage: ‘Wie hoorde den naam Overveen uitspreken, zoowel in het buitenland als in het binnenland en dacht daarbij niet aan de bloembollen, de schoone bloeiende eerstelingen der lente, onafscheidelijk met dien naam verbonden? Wie bezocht niet in het voorjaar de frissche bloeiende velden langs den weg van Haarlem naar Overveen en verder, om terwijl de overige natuur nog in doodslaap was gedompeld, de fraaie kleuren dezer lenteboden te bewonderen?’⁵⁶

Ook weegt zwaar de angst dat de economische cohesie tussen Overveen, het Zijlweggebied en het Ramplaankwartier verbroken zal worden. Van oudsher zijn er nauwe banden. Vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw groeit in Overveen het aantal beroepskwekers van bloembollen. Vaak zijn het groentetelers (warmoezeniers), of blekers die overstappen op de teelt van bollen.⁵⁷ Vanuit het telen van bloembollen is het verhandelen ontstaan. Het begrip bloembollenbedrijf betreft zowel het telen van bloembollen, het verhandelen van bloembollen of beide. Het bloembollenbedrijf was ondenkbaar zonder de aanwezigheid van de ‘landarbeiders’, zoals deze beroepsgroep in algemene zin werd genoemd. Het ken- de losse arbeiders, die - vanwege het seizoenkarakter - slechts voor circa vijf maanden werden aangesteld. Daarnaast waren veel werknemers in vaste dienst. Zij werkten niet alleen op het land, maar ook in de bollenschuren/magazijnen. Daar werden de bollen bewerkt en klaar gemaakt voor de export.⁵⁸ Veel werknemers waren rooms-katholiek en lid van Sint Deus Dedit, de landarbeiders bond van de KAB.⁵⁹

Kenmerkend beeld van de bloembollenteelt. Hier aan de Marcellisvaartpad 'Zwarte Gat'. In de tuin en voor de schuren van Albert Bos is men bezig met het koppen van hyacinten. Let op het verschil in hoofddeksel van de baas Bos met hoed en de overigen met pet. Foto archief Mandjes.

Overveen wordt in de twintigste eeuw steeds bekender door de bloembollenteelt en de bloembollenhandel. Vooral de hyacinten doen het erg goed en de kwekers winnen prijzen.⁶⁰ Veel families verdienen een goede boterham aan het telen en verkopen van bloembollen.⁶¹ De handel in de bloembollen vond vooral in de beginjaren plaats via groene veilingen en in de latere jaren via de beurs in Haarlem, sinds 1928 gevestigd in het Krelagehuis. Jan Bijvoet, zelf vele jaren bollenexporteur: 'Ook werd wel gehandeld op de velden zelf. Dat gebeurde bijvoorbeeld na het overlijden van een bloembollenkweker door diens weduwe. Wij noemden dat de groene veiling. Dan werd de totale oppervlakte bloembollen met alle lusten en lasten verkocht. De koper moest de bollen zelf rooien, bewerken en verkopen.'

Op een dergelijke groene veiling kwamen veel potentiële kopers af. 'Dan kwamen er groote scharen kwekers om te kopen', schrijft juffrouw Rijnerse, 'en als het veilen op één terrein was afgelopen, verplaatste deze mensenmassa zich naar andere tuinen. Dat waren dikwijls dagen van groote drukte.'⁶² Na afloop was het goed napraten en drinken in Van Ouds het Raadhuis. Daar werden ook wel tentoonstellingen gehouden over de bloembollen. Marketing, sponsoring, publiciteit, internationale exposities en export waren begrippen, die in die tijd Overveen economisch gezien een allure gaven, die veruitging boven haar bescheiden positie in de regio.⁶³

Het bloembollenbedrijf is arbeidsintensief. Bollen rooien op de tuin van Gerrit en Theo Groenendijk in 1950/1955. Foto archief Mandjes.

De tuin met hyacinten van Bijvoet en Co in Rolland te Overveen in 1920. Bijvoet was vanwege de export van bloembollen een bekende naam in Europa en Amerika. Ook andere bloembollen-kwekers en exporteurs hielden de bekendheid van Overveen hoog. Foto archief Mandjes.

Sommige bloembollentelers 'rooiden letterlijk en figuurlijk heel goed'. Op de foto Leen Roozen en zijn vrouw in hun Morris rond het jaar 1925. De vrouw op de treeplank is Maria (Mitzy) Peschl uit Oostenrijk, die later zou trouwen met Nicolaas Eldering, een telg uit een andere bekende bloembollenfamilie in Overveen. Foto archief Mandjes.

Structurele verandering van het gebied

Het bloembollengebied strekt zich uit langs land- en waterwegen. In het voorjaar zijn de kleurrijke bollen te zien vanaf de Bloemendaalseweg, de Zijlweg, het Zandvoortepad, de Korte Zijlweg, de Ramplaan, de Rollandslaan en de Houtvaart tot de 'Haverkamp', 'Nuysenburg' en 'Oosterduin' in het zuiden. De waterwegen vormen het meest karakteristieke onderdeel van het bloembollengebied. De Houtvaart, de Brouwersvaart (vroeger Zandvaart of Rampevaart)⁶⁴, de Marcelisvaart en de vele aftakkingen zorgen niet alleen voor de aan- en afvoer van het bloembollenbedrijf, maar geven het gebied tegelijk haar bijzondere structuur, die nog steeds in onderdelen in het landschap is terug te vinden. Feitelijk lopen de bollenvelden in de tijd rond de annexatie van 1927 vloeiend door van de gemeente Bloemendaal naar de stedelijke bebouwing van Haarlem. De spoorlijn naar Den Haag vormt daarbij echter een fysieke barrière tussen beide soorten gebieden. Na de annexatie treedt Haarlem met haar stedelijke bebouwing over de spoorlijn en dat heeft een grote ruimtelijke verandering tot gevolg. De 'groene' (en in de bollentijd kleurige) zoom van bloembollengrond en andere tuinbouwgrond gaat langzaam maar zeker verloren.

Het karakteristieke verkavelingspatroon en de schilderachtige huizen en bollenschuren hebben lang het beeld bepaald tussen de stad Haarlem en het naderende duingebied, zoals oude prenten dat goed laten zien. Naast het materiele verlies van haar grondgebied, de huizen en de bewoners is voor Bloemendaal sprake van de dreiging van de oprukkende stedelijke bebouwing. Die dreiging is bewaarheid. De 'groene' functie van dit deel van de gemeente Bloemendaal wordt na 1927 grotendeels geofferd voor de noodzaak van huizen en maatschappelijke voorzieningen. Dat was precies wat de stad Haarlem in 1927 voor ogen stond. Daarmee zijn de conflicterende belangen tussen de beide gemeenten in dit gebied heel goed zichtbaar gemaakt.

Tuinen van Antoon Roozen & Zoon in 1910, gezien vanaf het dak van de bollenschuur aan de Houtvaart. Een uitgestrekt bloementapijt liep vanaf de huidige Jan van Galenstraat in de richting van het Ramplaankwartier. Links het begin van de tuin van H.Dames & Zoon. Foto archief Mandjes.

Winst voor Haarlem

Haarlem verwerft een compact gebied tussen Haarlem en Overveen met een omvangrijke potentiële bouwmogelijkheid. De uitwerking daarvan is sterk beïnvloed door de aanleg van de Westelijke Randweg. Deze noord-zuid verbinding doorsnijdt vanaf de Haarlemse Delftlaan het niet geannexeerde deel van Overveen en het geannexeerde Zijlweggebied. Daarmee ontstaan aan weerszijden van de Zijlweg en de Westelijke Randweg vier kwadranten, die elk een eigen ontwikkeling hebben doorlopen.

Noordoost kwadrant

In het noordoost kwadrant tussen de Zijlweg, de spoorlijn Haarlem-Zandvoort en de Westelijke Randweg was sinds 1922 het Triniteitslyceum gevestigd.⁶⁵ Deze rooms-katholieke middelbare school voor jongens werd geleid door de paters Augustijnen. Het is lang de enige middelbare school voor katholieke jongens geweest. Interessant is de Overveense inslag van het lyceum bij de oprichting. De eerste schooldag op 5 september 1922 begon met een Eucharistieviering in de parochiekerk aan de Korte Zijlweg. Het vaandel van de school heeft een kruis met als horizontale balk het opschrift RK Lyceum Overveen. Snel na de eerste schooldag richt men in november 1922 de voetbalclub Alliance op, in 1927 gevolgd door de hockeyclub Alliance. Het speelveld ligt vele jaren direct achter de school, in de ‘achtertuin’ van het Augustijner klooster. Daar kunnen de ‘zonen van de paters Augustijnen’ hun hart ophalen aan sport in katholiek verband.

De voetbalclub Alliance verhuist in 1972 naar de Egelantierlaan in de wijk Oosterduin in Haarlem. Het complex van de hockeyclub Alliance is nu onderdeel van het sportpark in Heemstede.⁶⁶ Het lyceum en de beide sportverenigingen zijn voor veel rooms-katholieke gezinnen uit Haarlem en omgeving vele jaren oriëntatieplaatsen van het roomse leven geweest. Zeer waarschijnlijk heeft de annexatie van 1927 hieraan weinig bijgedragen of afgedaan. In 1988 is Triniteitslyceum gefuseerd en verhuisd naar Hoofddorp, het schoolgebouw is gesloopt.⁶⁷ Op het voormalige schoolterrein is nadien het imposante gebouw van het Nova College gekomen. Een deel van het klooster van de Augustijner Orde is nog in gebruik als architecten- en advocatenkantoor. Daarnaast is het uitvaartcentrum Begraffenis Associatie Kennemerland gebouwd.

Zuidoost kwadrant

In het zuidoost kwadrant is de ontwikkeling het meest gegaan in de richting die Haarlem in 1927 waarschijnlijk voor ogen stond. Tussen de Houtmankade en het zwembad de Houtvaart komt een nieuwe woonwijk. De ‘Jan van Galenbuurt’ omvat een groot deel van het vroegere bloembollengebied rondom dat deel van de Houtvaart. Kort voor de Tweede Wereldoorlog, vanaf 1937 vindt bebouwing plaats van ‘heren’huizen rond Houtmankade, Jan van Galenstraat, Abel Tasmankade, Bestevaerstraat en Koppestokstraat. Tot 1944 bevonden zich langs de Houtvaart, van de Vlaamseweg tot het Duinvlietspad, schilderachtig gelegen woningen en bollenschuren. Tot de (huidige) Broekenboerderij zijn alle opstallen in 1944 op last van de Duitse bezetter gesloopt. Hoofdzakelijk om een vrij schootveld te hebben bij een geallieerde invasie.

Dat lot treft in de jaren zeventig de dan nog aanwezige kapitale woonhuizen uit de Bloemendaalse tijd, waaronder die van de families Roozen en Wolff, die hier hun bollen hebben geteeld. De villa's moeten wijken voor de uitbreiding van de reeds bestaande woonwijk. De nieuwbouw in de 'Jan van Galenbuurt' komt daarmee in de plaats van het eens zo schilderachtig stukje Overveen. In 1975 valt het doek voor de laatste 'bollen'villa

Schilderachtig beeld uit 1919 van huizen, bollenschuren en schuiten langs en in de Houtvaart. Foto archief Mandjes.

*Aaneengesloten huizen aan de Houtvaart 34-40.
Foto Noord-Hollands Archief, bld. 7810.*

op de Houtvaart 10. De Bloemendaalse Houtvaart is dan voor goed verleden tijd.⁶⁸ Vlak bij het zwembad de Houtvaart zijn nog wel overblijfselen uit de bollentijd te vinden: de woning en bollenschuur van de familie Dames, de 'Broekenboerderij' en een ijzeren 'kwakel' zonder water omdat de Houtvaart hier gedempt is.⁶⁹ De historische relikwieën worden overschaduwd door het nieuw gebouwde wooncomplex met als toepasselijke naam Houdt Vaart.

Nieuwbouw aan Krokusstraat en Narcisplatsoen

Ook het voormalige bollenland van de firma's Bijvoet en Roozen langs de Zijlweg, dat aansluit bij de toen al aanwezige Hyacintenlaan en Tulpenkade, krijgt in de jaren tachtig en negentig een totaal ander gezicht. Er komt een nieuw woongebied met koopwoningen en namen van bloembollen: Krokusstraat en Narcisplantsoen. De realisering van deze woonwijk is niet vanzelf gegaan. De bewoners van de Hyacintenlaan en de Zijlweg hadden veel bezwaar tegen bebouwing van het terrein zoals de gemeente dat voorstelde in een ontwerp-bestemmingsplan. Dat blijkt onder meer uit een krantenbericht van 20 maart 1974. 'In de met honderden omwonenden gevulde kantine van het Triniteitslyceum was de discussie af en toe zeer verhit.' Een van de argumenten tegen bebouwing was: 'dat Haarlem het predikaat-Bloemenstad niet meer verdient als het bollenland plaats moet maken voor huizen.'⁷⁰

Gezicht vanaf de Tulpenkade op de 'sloot' tussen de vooroorlogse woningen aan de westzijde van de Hyacintenlaan en de nieuw gebouwde woningen van de Krokusstraat. Foto 2007.

Vooral de westzijde van de Hyacintenlaan vreesde het verlies van uitzicht. Pikant is dat de westzijde van de Hyacintenlaan later is gebouwd dan de oostzijde. Bij de annexatie in 1927 bestond de Hyacintenlaan nog uitsluitend uit oneven nummers aan de oostzijde van de laan. Pas vanaf het jaar 1933 is ook de westzijde bebouwd. Daardoor verloor de oostzijde van de laan het vrije uitzicht op de bloeiende bollen. Dat zal zeker met protest gepaard zijn gegaan. In de jaren tachtig herhaalt zich deze situatie, maar nu voor de westzijde van de laan. Naast woningen is ook plaats ingeruimd voor de nieuwe brandweerkazerne, die in de binnenstad uit haar jasje is gegroeid. De kazerne komt tussen de al eerder gebouwde kerk van de Nazarener, twee woningen en de nieuwbouw van het Nederlands Bijbelgenootschap ongeveer op de plaats waar het kantoor en de bollenschuur van Bijvoet op Zijlweg 80 hebben gestaan.⁷¹ In dit kwadrant is ook de Focusschool gehuisvest, naast een peuterspeelzaal en vier opvallend rood gekleurde woonhuizen aan het Houtmanpad, die vooral vanaf de Westelijke Randweg de suggestie geven van een bedrijfsgebouw.

Gebouwen aan het Narcisplantsoen aan de achterzijde van de Zijlweg. Foto 2007.

Oefenterrein van de Brandweer, gezien vanaf de Brouwersvaart in 2007.

Invloedrijke Overveners, die Haarlemmers werden

De familie Droste, bekend van de Droste cacao, flikken, repen en bonbons, woonde als Haarlemse fabrikant tot 1927 in de gemeente Bloemendaal. Vanaf 1927 werd hun werkplaats tevens hun woonplaats. De villa van de familie aan de Zijlweg 82b was uiterlijk uniek. Het was in 1921 gebouwd als creatie van architect A.M.J. Sevenhuijsen. Het bolvormige dak deed denken aan de rug van een olifant. In de volksmond heette het pand daarom 'De Olifant'. Anderen hadden meer een associatie met 'Drosteflik'. Ondanks het beeldbepalende karakter is 'De Olifant' toch in 1974 gesloopt. Het pand bleek vanwege de ouderwetse hokkerige indeling moeilijk verkoopbaar en stond niet op een monumentenlijst. Tot verdriet van omwonenden, de schoonheidscommissie en andere architectuurliefebbers is de 'dikheid' niet overeind gebleven.⁷² Aan de Zijlweg woonde nog drie fabrikantenfamilies naast elkaar. Op nummer 108 resideerde de familie Waaning, fabrikant van de Haarlemmer Olie, naast de familie Schaap op nummer 110, die een blikfabriek runde en daarnaast op Zijlweg 112 de familie Hin, bekend van handschoenen en nylonkousen. Deze families behoorden tot de welgestelde Bloemendalers waarop Haarlem bij haar annexatie had geaasd. Ook andere panden in dit kwadrant getuigen van meer dan gemiddelde welstand in de annexatiejaren en nadien.

Nog steeds geven de panden op de hoek van de Zijlweg en de Hyacintenlaan dit kwadrant een voornaam aanzicht. Foto 2007.

Zuidwest kwadrant

Het zuidwest kwadrant tussen Randweg, Zijlweg en Brouwersvaart is relatief het minst veranderd en dat is in overeenstemming met het Structuurplan 1962. De bebouwing langs de zuidzijde van de Zijlweg bestaat nog uit kapitale woonhuizen, waarbij de woonbestemming soms is gewijzigd doordat bedrijven zijn ingetrokken in de panden. Tussen deze grote panden zijn ook nog kleine huizen aanwezig, wat wijst op de vroegere aanwezigheid van bloembollentelers en bollenarbeiders. Het achterland is een groen waterrijk gebied gebleven met een wat onduidelijke structuur van privé recreatiepercelen, tuinen, kassen en manege. Het lijkt te wachten op een mogelijke bebouwing. De eerste aanzet is te zien op de hoek van de Zijlweg en de Westelijke Randweg waar de Mercedes Benz garage klanten uit de hele regio trekt.

Het is echter de vraag of het achterliggende gebied bebouwd gaat worden. Het recente bestemmingsplan van de gemeente Haarlem verzet zich daartegen. Het gebied heeft overwegend de bestemming agrarische activiteiten en recreatie/stadsnatuur gekregen. De gemeente Haarlem wil een deel van dit gebied als ecologisch recreatiegebied gaan inrichten. Daarbij wordt gedacht aan een stadsnatuurpark met zeven eilanden, die ieder een aparte functie krijgen: bos, rietdoolhof, poel en terrassen, historische bleekvelden, picknick en een speeleiland voor kinderen met wigwammen, boomstammen en stapstenen. De toekomst zal leren of het plan wordt doorgezet. De zes betrokken grondeigenaren voelen weinig voor deze door hen als ‘speeltuin’ betitelde ontwikkeling. Waarschijnlijk zal onteigening van de gronden nodig zijn om het stadsnatuurpark te realiseren.⁷³ Vooralsnog lijkt het er op dat Haarlem daarmee de lijn vanuit het verleden om dit gebied niet te bebouwen zal voortzetten.

Een nu reeds ecologische aanblik van een van de stukken terrein in het Zuidwest kwadrant. Foto 2008.

Tweehuijsen en Van wijk

Overigens is historisch gezien aan de - nu Haarlemse - garage Mercedes Benz de naam verbonden van twee typisch Overveense families: Tweehuijsen en Van Wijk. Piet Tweehuijsen heeft op deze plek aan de Zijlweg 74 rond 1900 een herenhuis en bloembollenkwekerij, waarvan de schuur in de jaren twintig verhuurd wordt als stalling voor auto's. Dat is het begin van het garagebedrijf Tweehuijsen. Na de oorlog is garage Tweehuijsen⁷⁴ bekend geworden als dealer van het merk Volvo, eerst nog in twee Overveense panden en later weer op de oude plek aan de Haarlemse Zijlweg. De Volvo garage van Wim Tweehuijsen is overgenomen door Mercedes Benz dealer Ted van Wijk uit Overveen. Ted is de zoon van Co van Wijk, een van de vier kinderen van Anton van Wijk. De familie Van Wijk heeft vele jaren vier winkels en bedrijven in Oud-Overveen gedreven: kruidenierswaren,

sigaren en sigaretten, rijwielen en een garagebedrijf.⁷⁵ Alle bedrijven zijn verdwenen. De naam Van Wijk leeft voort in de aanduiding van de garage aan de Westelijke Randweg: Biemond-van Wijk.

Noordwest kwadrant

Het noordwest kwadrant is compleet van gezicht veranderd. Achter de fraaie panden aan de noordzijde van de Zijlweg is van het vroegere grasland en de slootjes niets meer terug te vinden. Vanaf de jaren zestig vindt hier de bouw plaats van de toenmalige Hogere Technische School (HTS), een kantoor van de provincie Noord-Holland en een aantal flats in de premiehuursfeer en koopflats voor alleenstaanden aan de Bijdorplaan, de Veldzichtlaan en de Schoonzichtlaan. De namen van de lanen in het Noordwest kwadrant (Schoonzicht, Veldzicht) verwijzen naar een uitzicht dat niet meer bestaat; het gebied heeft een grootstedelijke uitstraling gekregen. De woningen in dit kwadrant passen overigens wel in de doelstelling van Haarlem om na 1927 in de geannexeerde gebieden van Bloemendaal huizen te gaan bouwen. Dat geldt zelfs voor het gebouw van de voormalige HTS. Dat is nu studentenhuisvesting geworden. De HTS zelf is opgegaan in de Hogeschool INHOLLAND Haarlem. Voor dat conglomeraat van hogere beroepsopleidingen is op Haarlems grondgebied een groot schoolcomplex en parkeergarage gerealiseerd, dat zich uitstrekt vanaf de Westelijke Randweg tot aan de grens met de gemeente Bloemendaal. Het is niet gelukt om het aansluitende terrein van het voormalige Marine Hospitaal te betrekken bij de nieuwbouw van de Hogeschool INHOLLAND Haarlem. De gemeente Bloemendaal heeft voor dat terrein haar zinnen gezet op woningbouw. De nu ontstane situatie op het grensgebied van beide gemeenten wordt beschreven in hoofdstuk 9.

Zo zag de Zijlweg er in 1917 uit. De tramlijn liep vanaf het Verwulft in Haarlem naar de spoorwegovergang in Overveen bij huize Duinrust. De panden zijn in 2008 nog vrijwel hetzelfde als in 1917. Het gezicht aan de voorkant van dit kwadrant lijkt onveranderd. Aan de achterzijde is dat heel anders geworden. Foto Noord-Hollands Archief, bld. 10874.

Het kruispunt van de Westelijke Randweg en de Zijlweg. Goed zichtbaar zijn de toenmalige HTS, nu verbouwd voor studentenhuysvesting, een kantoor van de provincie Noord-Holland en een aantal koopflats. Foto 2008.

Nieuwbouw van INHOLLAND Haarlem aan de Bijdorplaan. Foto 2007.

Grens van Hogeschool INHOLLAND en het terrein van het voormalige Marine Hospitaal. Op de achtergrond de woningen aan de Ernst Casimirlaan aan de andere kant van de spoorlijn Haarlem/Zandvoort. Over de bebouwing van het Marine Hospitaalsterrein bestaat een groot verschil van inzicht tussen de gemeente Bloemendaal en de omwonenden. Foto 2008.

De Zijlweg en Oud-Overveen

Historisch is Haarlem via de Zijlweg nauw verbonden met Oud-Overveen. Dat blijkt uit veel oude kaarten en prenten. De kaart van Floris Balthasars uit 1611-1615 laat goed zien dat vanaf de Zijlpoort in Haarlem de ‘Zijlwech’ in een loodrechte lijn liep tot aan de Delft om vervolgens in een wat gebogen vorm te eindigen bij de huidige Bloemendaalseweg/Korte Zijlweg. Op dat snijpunt waren in die tijd al woningen en ander gebouwen aanwezig. Ook kende het dorp een eigen begraafplaats.⁷⁶ De Zijlweg was voor Haarlem de belangrijkste verbindingsweg met het achterliggende duingebied en daarin gelegen dorpen Tetterode (Overveen), Aelbertsberg (Bloemendaal) en het vissersdorp Zandvoort. Daarmee hadden de Zijlweg en de aansluitende wegen in Oud-Overveen voor Haarlem een grote regionaal- strategische betekenis. Dat is versterkt door de Zijlweg en de Bloemendaalseweg, ten tijde van koning Lodewijk Napoleon (1817) te bestraten. Particulieren zorgden voor de financiering van de bestrating Als tegenprestatie voor de verstrekte lening werd op het kruispunt bij het Overveense Rechthuis een tol ingesteld, waaruit ook het onderhoud van de wegen werd bekostigd. Door de bestrating van de Zijlweg kon een diligencelijin van Haarlem naar Overveen gaan rijden; later werd dat een zogenaamde tramomnibus, een tramwagon getrokken door twee sterke paarden. Vanaf 1914 verving een elektrische tramlijn van het Verwulft in Haarlem de paarden en de wagens. In 1917 werd de tramlijn doorgetrokken naar het treinstation Overveen.⁷⁷ Daarmee waren Haarlem en Overveen door trein en tram aan elkaar gekoppeld.

Hoewel de oost-west samenhang van Haarlem met Oud-Overveen historisch gezien een inlijving van Oud-Overveen gewettigd zou hebben, is de wetgever daar toch niet op ingegaan. Naast het doorbreken van de noord-zuid structuur van de gemeente Bloemendaal, zal vooral de aanwezigheid van de rooms-katholieke bezittingen in Oud-Overveen van invloed zijn geweest op de beleidskeuze van Gedeputeerde Staten en het parlement. De grens tussen de gemeente Haarlem en de gemeente Bloemendaal kwam te liggen bij de hoek van de Zijlweg en het Zandvoortepad.

Ansichtkaart van de Zijlweg iets voor de hoek met het Zandvoortepad. In 1927 werd hier de nieuwe grens met Haarlem getrokken. De Zijlweg wordt op de kaart de Dorpsstraat te Overveen genoemd. De ansichtkaart is ouder dan 1914 omdat de tramlijn nog niet is aangelegd. Foto archief Mandjes.

De Zijlweg in Oud-Overveen, hoek Zandvoortepad in 1917. In 1927 werd dit de nieuwe grens. Het pand op de voorgrond was een kruidenierswinkel. Het is nu een geliefd restaurantje met als naam 't Koffiehuisje. Foto Noord-Hollands Archief, bld. 10839.

De Zijlweg in Oud Overveen met tram in 1917. Het uiterlijke straatbeeld is niet veel veranderd. De vernauwing van de Zijlweg is nog steeds aanwezig. Toen moest de tram pal langs de huizen en winkels rijden, nu zijn het de auto's. De meeste winkels in dit deel van Oud-Overveen waren aan de Zijlweg te vinden. Pas in 1938 worden de winkels geopend vanaf de hoek van de Zijlweg op de Bloemendaalseweg. Foto Noord-Hollands Archief, bld. 10838.

HET RAMPLAANKWARTIER

Korte omschrijving van het gebied

In 1927 was het Ramplaankwartier nog geen samenhangende woonwijk, het bestond uit drie delen. De inwoners spraken toen over wonen in Tuindorp, aan de Ramplaan of op Rolland. Dit door Haarlem geannexeerde deel van Bloemendaal heeft een rijke historie. Al in de 13e eeuw vinden wij hier 't Huys Rolland aan het oostelijk einde van de Rollandslaan. De naam Rolland is afgeleid van rode-land, wat wijst op een ontginning op de grens van het duingebied en de veenstrook.⁷⁸ 't Huys Rolland is later nauw verbonden met het geslacht Ramp, dat veel bestuurders waaronder burgemeesters heeft geleverd voor de stad Haarlem. In dit gebied werkten de bierbrouwers, de blekers en de bloembollentelers.⁷⁹ De verbinding met het landgoed Elswout en met de rooms-katholieke kerk in de eeuwenoude kern Overveen hebben gezorgd voor een historische tweeenheid van Overveen en het Ramplaankwartier. Aan Tuindorp als onderdeel van het Ramplaankwartier is hoofdstuk 7 gewijd.

*De Ramplaan was in 1927 de belangrijkste woonstraat. Kenmerkend zijn de woningen aan de oostkant met sloot en bruggetjes.
De foto is van 1936. Foto archief Mandjes.*

*Ook nu nog zijn de bruggetjes in het Ramplaankwartier aanwezig.
Hier aan de Korte Zijlweg. Foto 2007.*

Deze foto van de Ramplaan in 1920 doet erg veel denken aan de leesplank van de lagere school met Wim, Zus en Jet. Links het nog steeds bestaande pand Bloomfield, dat in die tijd in het bezit was van de familie A.J. Neelissen. Hoe anders is het huidige verkeersbeeld van de Ramplaan. Foto archief Mandjes.

Verlies voor Bloemendaal

De annexatie van het Ramplaankwartier betekent voor Bloemendaal vooral een sterke inbreuk op de geografische en historische samenhang van de gemeente. De gemeente Bloemendaal is in 1795 ontstaan uit drie ambachtsheerlijkheden: Aelbertsberg, Tetterode en Vogelenzang. Tussen de laatste twee kernen heeft zich vanaf het eind van de 19e eeuw de villawijk Aerdenhout (Andere Hout) gevoegd. Daarmee heeft Bloemendaal de voor haar grondgebied zo kenmerkende noord-zuid structuur gekregen: Bloemendaal, Overveen, Aerdenhout en Vogelenzang. De drie heerlijkheden en later de vier dorpen hebben met elkaar gemeen dat zij op dezelfde westelijke strandwal zijn gesitueerd. Spaarndam, Haarlem, Heemstede, Bennebroek en Hillegom vinden hun oudste bestaan

op de oostelijke strandwal. Tussen beide zandstroken lag het veen.⁸⁰ Deze geografische structuur heeft sterk bijgedragen aan de historische ontwikkeling van alle genoemde gebieden.

Geografische logica

Door de annexatie is de geografische logica doorbroken. Eén blik op de streekplankaart van Noord-Holland Zuid maakt duidelijk dat nu het Ramplaankwartier als een Haarlemse ‘anomalie’ ligt tussen Overveen en Aerdenhout. Jet Slagter-Wieringa spreekt over het Ramplaankwartier als ‘een vreemde plek op de kaart van Haarlem, een soort aanhangsel dat op het eerste gezicht bij Haarlem noch bij Bloemendaal hoort. Een stel huizen op de grens van twee gemeenten ergens in het duingebied.’ In haar *Gevoelen* noemt Bloemendaal het verlies van het Ramplaankwartier: ‘een verminking van de wijk Overveen’ en ‘het afknippen van de wijken Bloemendaal en Overveen ten opzichte van de wijken Aerdenhout en Vogelenzang.’⁸¹ Bovendien loopt een deel van de historische weg van Overveen naar Aerdenhout en Vogelenzang (Korte Zijlweg/Brouwerskolkweg/Elswoutslaan) vrijwel op de grens met Haarlem. Het bebouwde grondgebied van Bloemendaal is hier wel erg ‘dun’ geworden.

Rooms-katholieke kerk

Bovendien ontbreken tussen Oud-Overveen en het Ramplaankwartier niet alleen fysieke grenzen, maar zijn ook het economische en sociale leven op elkaar afgestemd. Daarbij spelen het bloembollenbedrijf en de rooms-katholieke kerk een overwegende rol. Veel bekende bollenboeren zijn door huwelijken in de loop van de jaren familie van elkaar geworden. Meestal zijn de families rooms-katholiek en gulle gevers aan de in 1856 gebouwde kerk O.L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen aan de Korte Zijlweg. In het boekje *Historia*, uitgegeven bij het eeuwfeest van de parochiekerk in 1956 geeft J.A.M. (Jan) Bijvoet inzicht in de geschiedenis van de room-katholieke gemeenschap in Overveen. Die gaat veel verder terug dan 1856. Reeds aan het eind van de 17e eeuw had Overveen een (schuil)kerk, gebouwd door de eerste Overveense pastoor Arnoldus Gijberti Hodenpijl. Een speciale functie had rond 1900 de zogenoemde kerkakker aan de hoek van de Korte Zijlweg en het Zandvoorterpad, waar later de Aloysiusschool en drie woningen zijn gebouwd. Op dit stukje bollengrond werden ruim zestig jaar tot 1922, bloembollen gekweekt en geveild ten bate van de kerk. Ook hadden veel werkgevers in de bloembollen belangrijke functies in het kerkbestuur en zorgden voor schenkingen aan de kerk.⁸²

Bloembollen, bloembollenfamilies en de rooms-katholieke kerk zetten daarmee de toon in Oud-Overveen en het Ramplaankwartier. Rondom de kerk ontstaat een rooms-katholiek centrum: pastorie, scholen, kerkhof en verenigingsgebouwen, dat ten dienste staat van zowel Overveen als het Ramplaankwartier. De annexatie dreigt de samenhang te doorbreken. Dat is echter niet gebeurd. De religie en de sociale cohesie van beide gebieden zijn sterker gebleken dan de door de politiek bepaalde nieuwe gemeentegrenzen. Ondanks de annexatie zijn de parochiegrenzen niet veranderd. Wat dat betreft is er nauwelijks sprake geweest van verlies voor Bloemendaal.⁸³

Rooms-katholieke kerk van Overveen in vroegere tijden met omringende bloembollenvelden. Noord-Hollands Archief, bld. 8400.

De rooms-katholieke kerk met omliggende gebouwen in Overveen gezien vanaf het Haarlemse Houtmanpad ter hoogte van de Beatrixschool. Foto 2007.

Aloysiuschool

Rondom de rooms-katholieke kerk in Overveen waren de rooms-katholieke kleuter- en lagere scholen, apart voor jongens en meisjes. Die zijn nu samengevoegd tot de Alloysius basisschool, aangevuld met een peuterspeelzaal. De scholen zijn steeds het domein geweest van kinderen uit Overveen, het Zijlweggebied en het Ramplaankwartier. Dat is nu niet anders dan in 1927. Dat leren de cijfers over de herkomst van de leerlingen in 2007. Van de 218 kinderen van de Aloysiuschool komen 57 leerlingen uit de gemeente

Bloemendaal en 160 uit Haarlem. Meer dan 73 % komt dus uit Haarlem!⁸⁴ Dat is een interessante indicatie van de maatschappelijke relatie van het Haarlemse Ramplaankwartier (en het Zijlweggebied) met Oud-Overveen, die na 1927 in stand is gebleven.

Protestantse kerk

Naast rooms-katholieken kende het Ramplaankwartier ook relatief veel hervormde en gereformeerde mensen. Dat blijkt uit de cijfers van bijlage 3, tabel 5. Het grote aantal hervormden in het Ramplaankwartier zal zeker van invloed zijn geweest op de keuze van de plaats waar kort voor de annexatie de hervormde kerk gebouwd werd. Dezelfde architecten, J. Mulder en J.A. van Asdonk, die het plan voor Tuindorp ontwierpen, maakten het ontwerp voor de Hervormde Opstandingskerk, die nu Protestantse Kerk Nederland heet.⁸⁵ De kerk ligt aan het einde van de Ramplaan, vlak voor het begin van het zogenoemde 'Koeienpaadje'. De kerk werd (wordt) niet alleen bezocht door gelovigen uit het Ramplaankwartier maar evenzeer vanuit Overveen, dat zelf geen hervormde kerk had (heeft). Overigens heeft het Ramplaankwartier nog een tijd lang een tweede protestantse kerk gehad. De gereformeerde Gedachteniskapel aan de Croesenstraat is nu vervangen door woonhuizen en een gebouw ten behoeve van de speeltuin en andere wijkvoorzieningen.

Tennispark Duinvliet en Protestantse kerk in het Haarlemse Ramplaankwartier, gezien vanaf het Bloemendaalse fietspad van de Elswoutslaan. Foto 2008.

Overgang van de Ramplaan naar het Koeienpaadje. Zicht op het café 't Wapen van Kennemerland, ook wel bekend als 'de stinkende emmer' vanwege de visvrouwen uit Zandvoort die hier vroeger kwamen verpozen. Nu wordt het café veel bezocht door buurtgenoten en mensen uit een heel wijde omgeving van Haarlem en Bloemendaal. Foto 2007.

Beroepssamenstelling

Hoewel de eigenaren van bloembollenbedrijven economisch en sociaal een dominante positie innamen, blijkt uit Bijlage 3 dat in 1927 het aantal agrarische werknemers (46) in het Ramplaankwartier en Tuindorp samen groter was dan het aantal eigenaren van een agrarisch bedrijf (24). De argumentatie van Bloemendaal om Tuindorp dicht bij de bollenvelden te bouwen is daarmee heel goed te verklaren (zie hoofdstuk 7). Door de groei van het Ramplaankwartier met veel middenstandswoningen is na 1927 de beroepssamenstelling in het Ramplaankwartier (inclusief Tuindorp) aanzienlijk gewijzigd. Zoals overal in Nederland is het aantal mensen dat nog in de land- en tuinbouw werkt drastisch teruggelopen. Maar ook in 1927 waren de aantallen werkers in de nijverheid, handel, overheid en vrije beroepen in het Ramplaankwartier samen met Tuindorp al veel groter dan die in de agrarische sector. Bijlage 3, tabel 2 laat zien dat tegenover 70 agrariërs in die tijd 213 mensen stonden, die hun brood elders in de regio of daarbuiten in andere sectoren verdienden. Vaak betrof het mensen die daarvoor naar Haarlem fietsten of als forens de trein namen van Overveen naar Amsterdam.

Het voor veel bewoners van het Ramplaankwartier vertrouwde pandje van voormalige smederij Plukker aan het Houtmanspad, op de grens van de gemeenten Bloemendaal en Haarlem. Het pandje heeft nu als naam de plannensmederij en het bruggetje de naam smidsbrug gekregen. Foto 2007.

Winst voor Haarlem

Het Ramplaankwartier is na de annexatie vooral in omvang toegenomen door het werk van beleggingsmaatschappijen. Die bouwden voor en na de Tweede Wereldoorlog rondom Ramplaan en Rollandslaan middenstandswoningen, vaak bestemd voor verhuur. De woningbouw vond plaats op de voormalige bollengronden van Gebr. Bijvoet en Gebr. Roozen, die in 1938/1939 naar Hillegom verhuisden.⁸⁶ Ook krijgt het Ramplaankwartier het ouderencentrum De Blinkert met de karakteristieke bejaardenwoningen, die nog steeds in trek zijn. Het centrumgebouw is in 1983 vervangen door nieuwbouw en een aantal jaren geleden opnieuw ingrijpend gerenoveerd. Een belangrijke uitbreiding van de wijk vond plaats bij de Leendert Meeszstraat en de Abraham Mensstraat. Daar werden in de jaren zestig koopwoningen en dure huurwoningen gerealiseerd. Als sluitstuk op de woningbouw in Het Ramplaankwartier werden in de jaren zeventig in de Pieter Wantelaan en de Lambrecht van Dalelaan nog 12 koopwoningen gebouwd. Los van een aantal kleinere projecten nadien (bijvoorbeeld op het voormalige terrein van Artifleur) is de wijk daarmee aan het eind gekomen van haar bouwmogelijkheden. Wat rest zijn de tuinbouwgronden aan de oostkant van de wijk. Maar daar wil de wijk absoluut niet over nadenken.

Naamgeving

Het is interessant dat de vooroorlogse woonstraten van het Ramplaankwartier vaak de naam *laan* dragen: Ramplaan, Rollandslaan, Hospeslaan, Lambrecht van Dalelaan, Bloemveldlaan, Hendrik Roozenlaan. De aanduiding laan sluit aan op de Bloemendaalse praktijk. Bloemendaal kent op één uitzondering na alleen maar lanen, hoven, wegen en pleinen. De lanen in het Ramplaankwartier dateren vaak uit de Bloemendaalse tijd of sluiten daarbij aan, de straten zijn meestal van na 1927.⁸⁷

De wijkraad Ramplaankwartier

In 1980 wordt de wijkraad opgericht. Het eerste actiepunten betreft het gebrek aan een wijkgebouw, onder meer ten behoeve van de kinderopvang/peuterspeelzaal. Ook richt de aandacht zich op de burenhulporganisatie. Het wijkgebouw is gekomen bij de speeltuin in de Croesenstraat. Nadien gaat de aandacht vooral uit naar het beschermen van het Tuinbouwgebied (zie hierna) en naar het verminderen van de verkeersoverlast op de Ramplaan, de Rollandslaan en de Vlaamseweg. Daarbij moet vooral de gemeente Bloemendaal het ontgelden. Door het verkeer vanaf de Zeeweg voor een deel via de Brouwerskolkweg te leiden komt de stroom auto's van het strand vanzelf in het Ramplaankwartier terecht. Dat gebeurt vooral bij strandweer. Door het versmallen van de toegang van de Zijlweg op de Bloemendaalseweg in Oud-Overveen is de overlast sterk toegenomen. Er dreigt een onoplosbaar probleem te ontstaan. Voor de wijkraad is namelijk het doortrekken van de Brouwerskolkweg en de Korte Zijlweg langs de Brouwersvaart naar de Westelijke Randweg -vanwege de aantasting van het milieu - onbespreekbaar. Het zou echter wel een ontlasting betekenen voor de verkeersoverlast in het Ramplaankwartier zelf.⁸⁸ Het omstreden tracé is een aantal malen bepleit door een deel van de Bloemendaalse politiek maar nooit serieus bestudeerd. Ook in Bloemendaal zelf is men terughoudend geworden voor een dergelijke rigoureuze verkeersoplossing'.

Bloembollenvelden aan de Korte Zijlweg met gezicht op Haarlem in 1935. Rechts de Brouwersvaart en Houtmanpad. De bollenvelden zijn nu vervangen door weiland. Het voorste deel van het terrein tot ongeveer de strobalen is gemeente Bloemendaal, daarna Haarlem. Foto archief Mandjes.

Brouwersvaart en Houtmanpad in 2007. Rechts is gemeente Haarlem, links nog net zichtbaar een weiland (vroeger bollengrond) in de gemeente Bloemendaal. Over dit terrein zou de Brouwerskolkweg doorgezet kunnen worden. Vooralsnog is het niet meer dan een - omstreden - gedachte.

De gemeente Bloemendaal en het Ramplaankwartier

In de afgelopen jaren is het Ramplaankwartier twee maal het doel geweest van een 1-april-grap vanuit Bloemendaal. In 1989 kregen de inwoners van het Ramplaankwartier een quasi-officiële brief van de provincie Noord-Holland, ondertekend door de Commissaris der Koningin drs. R.J.de Wit. De provincie kondigde aan de annexatie van 1927 in heroverweging te nemen en daarover een referendum te willen houden. Op het bijgevoegde formulier konden de bewoners van het Ramplaankwartier aangeven of zij voor of tegen aansluiting bij de gemeente Bloemendaal waren. Ook de inwoners van het IJsaangebied, de Zijlweg en Oosterduin kregen een dergelijke brief. Zowel de inhoud als de vormgeving zag er vertrouwenwekkend uit. Door de argumentatie en de bijgevoegde cijfers en kaart is een aantal mensen op het verkeerde been gezet.

Hoewel niemand de actie heeft opgeëist, is wel duidelijk dat de gemeente Bloemendaal zelf niet betrokken is geweest bij de grap. Die moet gekomen zijn van Bloemendalers van buiten het gemeentebestuur. In 2007 is het gemeentebestuur echter zelf aan zet. Nu richt de actie zich uitsluitend op het Ramplaankwartier. Bewoners worden uitgenodigd om hun belangstelling voor Bloemendaal te tonen door op zondag (1 april) op het ge-

meentehuis van Bloemendaal een paraplu in ontvangst te komen nemen. Het college was voltallig aanwezig om verbaasde Ramplaners te ontvangen. Volgens zeggen waren alle bezoekers wel ingenomen met Bloemendaal en/of de paraplu. Maar of iedereen in het Ramplaankwartier daar ook bestuurlijk onder wil schuilen blijft een grote vraag. Naast de enkele tientallen die het gemeentehuis die zondag bezochten, reageerden 158 bewoners van het Ramplaankwartier schriftelijk. Allen waren positief over de aansluiting van hun wijk bij Bloemendaal.⁸⁹

Dorpsachtige stadwijk

Samen met Tuindorp, dat in 1917 door Bloemendaal speciaal voor arbeiders was gebouwd (zie hoofdstuk 7), groeit het Ramplaankwartier na de annexatie in 1927 uit tot een dorpsachtige stadwijk van Haarlem, met een eigen winkelgebied, wijkraad, wijkkrant, stijl en actiebereidheid. De wijk weet vervolgens met succes het bebouwen van het nog resterende tuinbouwgebied vanaf de Zijlweg in zuidelijke richting te bestrijden en te voorkomen.⁹⁰ Daarbij hebben de bewoners het Struktuurplan 1962 aan hun zijde. Daarin is het totale tuinbouwgebied tot aan de Westelijke Randweg open gehouden met een agrarische bestemming. Volgens Paul Marselje, de eerste wijkraadsvoorzitter van het Ramplaankwartier, is het verzet van de wijk tegen mogelijke bebouwing van het tuinbouwgebied vooral ingegeven door cultuurhistorische argumenten en vanwege de uitloopte functie voor de bewoners van de wijk en de aanliggende wijken. 'Het gebied leent zich goed om een wandelingetje te maken', aldus Marselje. Het Ramplaankwartier is volgens veel bewoners de meest aantrekkelijke woonwijk van Haarlem vanwege haar dorps sfeer en unieke ligging bij weilanden, bollenvelden, landgoederen en duingebied. De groei van de wijk is tegelijk volgens criticus R. Blijstra een grote fout geweest van Haarlem. In zijn visie had de uitbreiding van het Ramplaankwartier na 1927 nooit mogen plaats vinden 'omdat ze nu juist precies ligt tussen de stad en het mooiste deel van de beboste duinstreek'.⁹¹ Het is maar net hoe je het bekijkt.

Dit beeld van de achterzijde van de Zijlweg met het tuinbouwgebied met kassen zie je tijdens een wandeling langs het Houtmanpad. Foto 2007.

Conclusie over winst en verlies

De conclusie kan zijn dat de negatieve invloed van de annexatie op het sociale en economische karakter van Overveen en het Ramplaankwartier relatief beperkt is gebleven. Daarbij hebben de rooms-katholieke parochie en de hervormde kerkgemeente een belangrijke rol gespeeld. De annexatie heeft bijvoorbeeld weinig schade toegebracht aan de samenhang van het 'roomse leven' in Overveen, het Ramplaankwartier en het Zijlweggebied. Dat zou een indicatie kunnen zijn dat de annexatie veel ingrijpender is geweest voor het bestuurlijke en politieke systeem van beide gemeenten dan voor het sociale leven van de inwoners. Ook is de opstelling van de wijkraad Ramplaankwartier voor het behoud van het oorspronkelijke karakter van het gebied van groot belang geweest. Mede daardoor is het tuinbouwgebied tussen de Zijlweg en de Westelijke Randweg nog niet bebouwd.⁹² De traditionele bollenteelt is grotendeels verdwenen, maar het tuinbouwgebied als zodanig is intact gebleven. Ondanks pleidooien vanuit de Haarlemse politiek in het verleden om op het gebied (sociale) woningen te bouwen - wat in de lijn zou liggen van een van de annexatiemotieven van 1927 - is dat niet gebeurd. De provincie Noord-Holland en de gemeente Haarlem hebben zich recent geschaard achter het Ramplaankwartier door te bepalen dat dit deel van de Binnenduinrand niet bebouwd mag worden.

Historische paradox 1.

De houding van het huidige Ramplaankwartier tegenover bebouwing van het aansluitende tuinbouwgebied kan historisch gezien een paradox genoemd worden. Haarlem was in 1927 beducht dat Bloemendaal een mogelijk volbouwen van dit gebied met Haarlemse woningen en andere voorzieningen zou dwarsbomen. Daarom was annexatie van het Ramplaankwartier noodzakelijk. Haarlem had na 1927 daarmee de handen vrij om haar stedelijke bebouwing naar het westen uit te breiden. De veronderstelde tegenwerking van Bloemendaal werd echter in latere jaren overgenomen door het Ramplaankwartier zelf. Wat dat betreft had het Ramplaankwartier net zo goed onderdeel van Bloemendaal kunnen blijven.

TUINDORP, ONDERDEEL VAN HET RAMPLAANKWARTIER, EEN BUURT VOOR BLOEMENDAALSE ARBEIDERS

Korte omschrijving van het gebied

Tuindorp is onderdeel van het Ramplaankwartier, maar kent een eigen verhaal. Vanaf 1917 heeft de toenmalige woningbouwvereniging Bloemendaal met overheidssubsidie een voor die tijd moderne arbeiderswijk gebouwd, gebaseerd op de uit Engeland afkomstige Tuinstadbeweging. De historie van Tuindorp volgt hierna.⁹³

Feiten en jaren

Het jaar 1915 is heel belangrijk geweest voor de ontwikkeling van het Ramplaankwartier. In dat jaar wordt de woningbouwvereniging Bloemendaal opgericht, die al snel daarna met een plan komt om in de omgeving van de Ramplaan en de Rollandslaan een nieuw volksbuurtje te bouwen, specifiek bedoeld voor de werklieden/arbeiders van Bloemendaal.⁹⁴ Dat was ondermeer een reactie op de stelling van het sociaal-democratische raadslid Klomp, dat stelselmatig het arbeiderselement uit de gemeente werd geweerd. 'Arbeiders en huisknechts hebben hier hun werkring en ze wonen in Haarlem, Schoten en in Velsen. Dat komt omdat hier geen woningen disponibel zijn en de gemeente doet niets om in dezen wantoestand te voorzien', aldus Klomp.⁹⁵

Het bouwplan van Tuindorp, zoals de nieuwe buurt gaat heten en de financiering komen in de vergaderingen van november en december 1915 in de gemeenteraad van Bloemendaal aan de orde.⁹⁶ Daar wordt het plan door de meerderheid van de raad met gemengde gevoelens ontvangen, wat vooral te maken heeft met de onbekendheid met de sociale woningbouw. Dat blijkt ondermeer uit het feit dat men aanvankelijk geen subsidie wil geven aan de woningbouwvereniging Bloemendaal, maar zich tegelijk zorgen maakt over de betaalbaarheid van de woningen. Raadslid Laan: 'Het is in hoofdzaak te doen om de mensen in een knap huisje te laten wonen voor weinig geld'. Er wordt een commissie benoemd om binnen drie maanden advies uit te brengen over de volkshuisvesting in Bloemendaal, maar in dezelfde vergadering keurt de raad met algemene stemmen ook het voorstel van B en W goed om voor 32.000 gulden een stuk grond van 19.000 vierkante meter te kopen van J.R. Neelissen, een rooms-katholieke bloembollenkweker aan de Houtvaart. De kogel is dan feitelijk door de kerk. In 1917 worden de noodzakelijke adviezen ingewonnen en neemt de gemeenteraad de besluiten, die nodig zijn om met de bouw te kunnen beginnen. In april 1918 krijgt woningbouwvereniging Bloemendaal de grond voor vijftig jaar in erfpacht en kan kort daarna de bouw van Tuindorp starten.

Bijzonder fenomeen

De bovenstaande feiten ogen in onze tijd niet echt spectaculair. Terug in de tijd gezien is er echter -zowel politiek, sociaal als architectonisch - sprake van een bijzonder fenomeen. Midden in de Eerste Wereldoorlog en onder dreiging van arbeidersopstanden in Rusland en andere Europese landen wordt in het conservatieve Bloemendaal, waar grootgrondbezit, buitenplaatsen, villabouw en villaparken de toon zetten, een sociaal woningbouwplan gerealiseerd van een voor Bloemendaalse begrippen ongekende omvang. Bovendien is het woningbouwplan gebaseerd op een voor die tijd weinig gebruikelijk stedenbouwkundig concept: het samengaan van volkshuisvesting en ruimtelijke planning.

Het gemeentebestuur van Bloemendaal had voor het plan de Overveense architecten J. Mulder en J.A. van Asdonk uitgekozen om in deze 'uitstulping' van het dorp Overveen een voor die tijd uniek buurtje te ontwerpen. In ruime straten en rond twee 'pleintjes' komen 93 arbeiderswoningen met een ook voor hedendaagse begrippen zeer afwisselend uiterlijk. De architecten ontwerpen drie typen huizen, afwisselend in rijtjeswoningen en twee-onder-éénkapwoningen. Alle huizen hebben een eigen achtertuin en vaak ook een voortuin(tje). Samen met de plantsoenen en het gebogen stratenpatroon ademt de buurt daarmee een intieme sfeer. De huizen krijgen niet alleen een fraai uiterlijk, maar ook gas, elektriciteit en stromend water. Aansluitend worden in de Ramplaan elf middenstandswoningen gebouwd.⁹⁷ Om in de eerste levensbehoefte te voorzien komen er twee winkels en de woningbouwvereniging krijgt een kantoortje om de administratie van de woningen te voeren, de huurpenningen te innen en spreekuur te houden voor de bewoners. De namen van de straten verwijzen naar de basisfilosofie van het buurtje, een dorp als een tuin in verschillende (wind)richtingen. Tuindorp is weliswaar kleinschalig van opzet, maar voor die tijd redelijk compleet en erg modern.

Tuindorpslaan gezien vanaf de Ramplaan in 1920.

Foto Noord-Hollands Archief, bld. 9811.

Zuider Tuindorpslaan in 1920. Foto Noord-Hollands Archief, bld. 9812.

Gedachtegoed van Ebenezer Howard

Het is niet bekend of het gemeentebestuur of invloedrijke burgers, dan wel de architecten zelf op het idee zijn gekomen om het plan te baseren op het gedachtegoed van Ebenezer Howard. Die schilderde in 1898 in zijn boek *Tomorrow: a peaceful path to real reform* een Engelse stadswijk als een tuin met veel groene ruimte en royaal van opzet, waar de laagstbetaalde werklieden dicht bij de werkplek in aantrekkelijke huizen konden wonen. Zijn 'garden-city' was bedoeld als tegenwicht van de Engelse stadswijken uit de 19e eeuw. Tot de invoering van Public Health Act in 1875 - vergelijkbaar met onze Woningwet van 1901- werden de huizen met de rug tegen elkaar (back-to-back) gebouwd met slechts aan één kant lucht en licht. Na 1875 worden de huizen in Engeland in lange woonblokken tegenover elkaar geplaatst met nauwe straten er tussen. Hygiënisch beter, maar nog steeds massaal en dicht op elkaar.⁹⁸

Het concept van Ebenezer Howard was een revolutionair pleidooi tegen de massaliteit, de dichtheid van bebouwing en de grauweheid van de Engelse stedenbouw. Zijn ideeën hebben echter niet tot veel gerealiseerde tuinsteden geleid zoals die hem voor ogen stonden. Wel werd het - mede door zijn invloed - een gebruikelijke praktijk om in West-Europa ook in stedelijke gebieden gezinshuizen met tuinen te gaan bouwen. In veel West-Europese landen, waar onder Nederland degenereerde het tuinstadconcept van Ebenezer Howard na de Tweede Wereldoorlog echter vaak tot het bouwen van tuinsteden met veel hoogbouw en quasi-groene ruimte er tussen. Dat werd veroorzaakt door de hoge grond- en bouwkosten en de noodzaak om snel veel woningen te bouwen ter leniging

van de plaatselijke woningnood. Hoewel Tuindorp niet volledig voldoet aan het concept van Ebenezer Howard is het nog steeds een verademing bij veel later gebouwde stedelijke wijken, buurten en buurtjes. Behalve een ingrijpende renovatie van de woningen is er sinds 1927 weinig veranderd aan het beeld van Tuindorp.

Bornwater en Van Twisk

Motor achter het woningbouwplan zijn de heren J. Th. Bornwater en F. van Twisk. Jan Bornwater was huisarts in Overveen en vele jaren raadslid voor de CHU/AR in de Bloemendaalse gemeenteraad. Ten tijde van de annexatie woonde hij op de Zijlweg 26. In 1927 is hij noodgedwongen meeverhuisd naar Haarlem. Kort daarna in 1928 verruilde hij Haarlem weer voor Overveen. Hij ging wonen op de Militairenweg 15. Daardoor kon hij zijn bestuurlijke carrière in Bloemendaal afronden. Tussen 1931 en 1935 was hij wethouder, ondermeer van onderwijs. Zijn naam is terug te vinden in die van de openbare basisschool in Bloemendaal. Frans van Twisk was de directeur van het postkantoor in Overveen, waar hij ook woonde. Bornwater en Van Twisk kenden elkaar als bestuurslid van de afdeling Bloemendaal van Het Witte Kruis, respectievelijk als voorzitter/secretaris en als penningmeester. Het Witte Kruis had een nederduits-hervormde signatuur en was binnen de landelijke vereniging een zelfstandige afdeling voor de gemeente Bloemendaal, waar ook het Ramplaankwartier onder viel.⁹⁹ Het is geen toeval dat beide heren relaties hadden met de plaatselijke volksgezondheid en zich daardoor sterk maakten voor de volkshuisvesting. Vanuit de hoek van de volksgezondheid, in die tijd vooral belichaamd door de huisartsen en de kruisverenigingen, kwam de meeste aandrang om krotten op te ruimen, onhygiënische toestanden in en rond de woning te beëindigen en nieuwe hygiënisch ingerichte en betaalbare woningen te bouwen voor het 'gewone' volk.¹⁰⁰

Relatie van Het Witte Kruis en de woningbouwvereniging Bloemendaal

Dat werd ook de doelstelling van de woningbouwvereniging Bloemendaal, opgericht in 1915 en voorgezeten door Bornwater. De woningbouwvereniging was een van de eerste organisaties in Bloemendaal die volkshuisvesting als doel had. De gemeenteraad had kort daarvoor een motie van Bornwater aangenomen waarin werd uitgesproken dat de gemeente wel voor de aankoop van de bouwgrond zou moeten zorgen, maar de bouw van arbeiderswoningen zou overlaten aan een private instelling. Bornwater en Van Twisk vonden elkaar in een gezamenlijke poging om de nieuw opgerichte woningbouwvereniging Bloemendaal vanuit Het Witte Kruis te ondersteunen. Gebruik makend van hun posities en relaties slaagden zij er in om de kruisvereniging financieel te laten participeren in de woningbouwvereniging.

Dat ging echter niet vanzelf. Hun ideeën over volkshuisvesting waren voor die tijd zo vooruitstrevend dat zelfs binnen het bestuur van Het Witte Kruis grote terughoudendheid bestond. Kenmerkend was de twijfel van de toenmalige voorzitter van Het Witte Kruis, de huisarts dr. Dirk Bakker: 'dat door de bouwplannen als die van Tuindorp de weelde

onder arbeidersbevolking in de hand gewerkt wordt tot nadeel van genoemde bevolking.¹⁰¹ Deze paternalistische houding weerhield Van Twisk er niet van om het plan door te zetten. Het lukte hem om de ledenvergadering van Het Witte Kruis te bewegen voor fl. 2000 deel te nemen in woningbouwvereniging Bloemendaal. Daarmee werd een belangrijke stap gezet in de realisatie van Tuindorp. Als dank voor zijn inzet is de naam Van Twisk vereeuwigd in het centrale pleintje van Tuindorp.

Van Twiskplein in 1920, de enige plaats in Tuindorp die vernoemd is naar een persoon vanwege zijn verdienste voor de realisering van het volksbuurtje. Foto Noord-Hollands Archief, bld. 9814.

Gemeentelijke taken

In de gemeenteraad van Bloemendaal gebruikte Bornwater zijn positie als raadslid en huisarts om zijn ideeën kracht bij te zetten, waarin hij zeer succesvol was. Mede door zijn medische gezag wist hij de gemeenteraad te overtuigen van de noodzaak om het plan van Tuindorp door te zetten. In de hedendaagse politiek zou een vraagteken gezet kunnen worden bij de vermenging van zijn posities, dat gebeurde toen niet. Dat had ondermeer te maken met de omstandigheid dat Bornwater kon refereren aan de gemeentewet waarin de gemeente de taak heeft om de bevolking te beschermen tegen ziekten.¹⁰² Op basis van deze gezondheidsbescherming diende de gemeente werk te maken van het opruimen van krotten. In 1892 had een commissie van drie Bloemendaalse huisartsen, Bakker, Goedkoop en Bornwater zelf, de gemeente al gewezen op de afzichtelijke krotten die in de gemeente Bloemendaal aanwezig waren en de slechte hygiënische toestand in en rondom de woningen van de werkende klasse.¹⁰³ Die situatie was in de jaren daarna alleen maar verslechterd. De Woningwet en de Gemeentewet legden de verantwoordelijkheid voor de krotpruiming volledig bij de gemeente Bloemendaal.

Motieven voor de bouw van Tuindorp

Dat was een overtuigend argument voor Bornwater om te pleiten voor het ontwikkelen van een Bloemendaals volkshuisvestingsbeleid: 'dat voldoet al 20 of 30 jaar absoluut niet aan billijke eisen', het opruimen van de krotten in de gemeente en het herhuisvesten van

de bewoners in het nieuw te realiseren Tuindorp.¹⁰⁴ Voor de bouw van Tuindorp waren naast krotopruijing en herhuisvesting ook nog andere motieven: het bieden van een woonplek voor ‘landarbeiders’ dicht in de buurt van de bollenvelden en de bollenschuren, het lenigen van de meest urgente woningnood onder de werkende Bloemendaalse bevolking en het huisvesten van Bloemendaalse ambtenaren. Waarschijnlijk is deze mix van motieven voor alle politieke partijen reden geweest om in de gemeenteraad unaniem tot de bouw van Tuindorp te besluiten. Ook kan de angst voor een dreigende annexatie een rol gespeeld hebben.

Een echte volksbuurt

Zijn de verschillende motieven voor de bouw van Tuindorp ook terug te vinden in de samenstelling van de bevolking in 1927? Anders gezegd: is het doel van de bouw van Tuindorp bereikt? Tussen het opleveren van de woningen rond 1919/1920 en het jaar 1927 zijn circa zeven jaren. Daardoor is het mogelijk dat mutaties hebben plaats gevonden. Met inachtneming van die mogelijkheid is het toch zinvol om de samenstelling van de bevolking van Tuindorp in 1927 nader te bezien. Uit tabel 2 van Bijlage 3 valt in één oogopslag te constateren dat Tuindorp in 1927 overwegend een bevolking had van ‘arbeiders’: 84 van de 95 werkzame personen.

Doelstelling bereikt

Daarmee heeft de gemeente Bloemendaal haar doelstelling om een nieuw volksbuurtje te bouwen, specifiek bedoeld voor werklieden/arbeiders en daarmee vergelijkbare beroepen volledig waar gemaakt. Ook zijn de verschillende subdoelstellingen van Bloemendaal in de samenstelling van de bevolking terug te vinden. Dat valt af te leiden uit tabel 8 van Bijlage 3, waarin de detaillering van de beroepen in Tuindorp is weergegeven. De krotopruijing valt uit de cijfers niet te achterhalen. Wel is duidelijk dat er een relatie bestaat tussen het bollen- en bloemengebied van Overveen en het Ramplaankwartier en de plaatsing van mensen uit die werksfeer in Tuindorp. Bloemendaal heeft dus echt gebouwd voor ‘landarbeiders’.

Ook heeft de gemeente Bloemendaal voor de huisvesting van haar eigen werknemers kunnen zorgen. Opvallend is verder het aantal brievenbestellers. Dat zal geen toeval zijn. De directeur van het postkantoor Overveen, de heer Van Twisk, die veel invloed heeft gehad bij het tot stand komen van de woonbuurt, heeft kennelijk ook goed voor zijn eigen personeel kunnen zorgen. Of daarnaast de godsdienst nog een rol heeft gespeeld bij een mogelijke selectieve toewijzing van de woningen valt moeilijk te achterhalen. Het lijkt niet erg waarschijnlijk. Het aantal rooms-katholieken is relatief groot in Tuindorp, maar dat kan bepaald zijn door een aantal uiteenlopende factoren. Zo waren de rooms-katholieken oververtegenwoordigd in de agrarische sector en bij de ongeschoolde arbeid. Ook zal hebben meegespeeld dat Tuindorp vanwege de actieve parochie in Overveen aantrekkelijk was voor rooms-katholieke woningzoekenden.

Historische paradox 2

De woningen van Tuindorp zijn door de woningbouwvereniging Bloemendaal vanaf 1918 gebouwd op grond die door de gemeente Bloemendaal speciaal voor dit doel was gekocht. Negentig jaar na dato voorzien de (sterk gerenoveerde) woningen nog steeds in de behoefte waarvoor ze destijds gebouwd werden. De woningen worden nu beheerd door de Haarlemse corporatie Elan Wonen, de rechtsopvolger van woningbouwvereniging Haarlem Veste/ Groot-Haarlem. Een van de argumenten van Haarlem voor de annexatie van Bloemendaals grondgebied in 1927 was dat Haarlem weinig vertrouwen had in de intentie van de gemeente Bloemendaal om ook voor arbeiders woningen op haar grondgebied te bouwen. In het Ramplaankwartier zijn na 1927 geen arbeiderswoningen gebouwd.¹⁰⁵ De historische paradox is dat Bloemendaal in Tuindorp (en ten noorden van de Rollandslaan) dus arbeiderswoningen gebouwd heeft voor Haarlem en niet andersom.

Luchtfoto uit 1993 van Tuindorp, Ramplaan, Dickmansstraat. Leendert Meeszstraat en tennispark Duinvliet. Opvallend is de omzoming vanaf de Elswoutslaan en de structuur van Tuindorp. Foto archief Mandjes.

OOSTERDUIN, WIJK IN HAARLEM EN AERDENHOUT

Korte omschrijving van het gebied

Het Bloemendaalse tuinbouwgebied ten zuiden van de Zijlweg en ten oosten van het Ramplaankwartier, waar vooral bloembollentelers actief waren, liep rond 1927 door tot aan de Munterslaan. De Houtvaart vormde in die tijd de oostelijke grens van de gemeente Bloemendaal met de gemeenten Haarlem en Heemstede. Hoewel de bebouwing langs de Houtvaart verdwenen is, zijn delen van de Houtvaart zelf nog terug te vinden onder de benaming Houtvaartkade in Aerdenhout en Parnassiakade en Lorentzkade in Haarlem. De Houtvaart loopt ongeveer vanaf de Houtvaartkade naar de Brouwersvaart, waarvan het grootste deel langs de Lorentzkade en de Westelijke Randweg.¹⁰⁶ Het meest zuidelijke deel van het door Haarlem geannexeerde tuinbouwgebied is de wijk Oosterduin geworden. In dit gebied woonde in 1927 slechts een handvol tuinders/bollenkwekers.

Duinvliet, Nuyssenburg, Spiegelenburg, Oosterduin en de Haverkamp

Rond 1927 maakte 'Duinvliet', dat nauw aansluit bij het landgoed Elswout, deel uit van het tuinbouwgebied. De naam Duinvliet is afkomstig van het huis 'Duinvliet', dat links voor de huidige toegangspoort aan het Duinvlietspad stond. Het huis is tussen 1874 en 1880 gesloopt en toen zijn ook de fraaie vijvers ervoor gedempt. Het bos van Duinvliet is in 1981 overgegaan naar Staatsbosbeheer, dat het heeft toegevoegd aan Elswout. Daarmee is de cirkel van Duinvliet en Elswout weer rond, maar liggen de twee delen sinds 1927 in twee gemeenten.¹⁰⁷ Gaan wij nog verder terug in de tijd, dan komen wij in dit en het aansluitende gebied in Aerdenhout onder meer de namen tegen van drie hofsteden: Nuyssenburg, Spiegelenburg(h) en Oosterduin. Van deze hofsteden zijn naast de namen nog uitsluitend archeologische vondsten overgebleven. Deze 'sporen van een ver verleden' bewijzen niet alleen het agrarische karakter van dit gebied met hofsteden, boerenland en boerenschuren, maar geven ook een goed inzicht in de samenhang van het totale gebied.¹⁰⁸

Nuyssenburg dankt zijn naam aan de Haarlemse schutter jhr. Dirck van Nuyssenburg. Die kocht in 1568 een boerderij die hij omvormde tot hofstede en landgoed. De naam Spiegelenburg(h) is terug te voeren op Laurens Jz. Spiegel, een zeepzieder en Raad en Schepen van Amsterdam, die een zomerhuis ('plesierplaatsje') liet bouwen tegenover de Schulpweg. In 1609 werd hij tevens eigenaar van de aan de overzijde gelegen hofstede Nuyssenburg. Oosterduin wordt als buitenplaats genoemd in de 18e eeuw en is ontstaan uit een veel kleinere hofstede dicht in de buurt van Nuyssenburg. Andries Munter, een Amsterdamse magistraat, brengt de buitenplaats tot grote bloei. Nuyssenburg en Spiegelenburg(h) zijn opgegaan in de buitenplaats Oosterduin, waardoor het totale gebied Oosterduin ging heten.¹⁰⁹

Een bijzondere beschrijving betreft het gebied ‘de Haverkamp’. Dat lag tussen de Houtvaart, Duinvlietspad en Oosterduin. Op de Haverkamp zijn door generaties Oververners op kleine schaal bloembollen geteeld. Een van de grotere telers in het gebied was Jan Roozen (Haverkamp). Zijn woning en bollenschuur, Houtvaart 72, zijn in 1944 als laatste gesloopt. De benaming de Haverkamp is nadien in onbruik geraakt.¹¹⁰

Restanten van het vroegere agrarische karakter van het gebied, hier aan het Marcellisvaartpad. Foto 2007.

Twee Oosterduinwijken

Waar liggen in de huidige tijd de grenzen van de Haarlems woonwijk Oosterduin? Na de aanleg van de Westelijke Randweg vormt deze provinciale weg de oostelijke grens van de wijk. De grens met de gemeente Bloemendaal ligt in het zuiden bij de Munterslaan en in het westen bij de Oosterduinweg. De Munterslaan, genoemd naar Andries Munter vormt sinds mensenheugenis de verbinding tussen de Leidsevaart in Haarlem en de Oosterduinweg in Aerdenhout, die vroeger Oosterlaan heette.¹¹¹ De naam Oosterduin illustreert de verwevenheid van de nieuwe Haarlemse woonwijk Oosterduin met het aansluitende woongebied van de gemeente Bloemendaal, dat ook de naam Oosterduin heeft gekregen. Haarlem startte de woningbouw in 1935. Bloemendaal bouwde in Aerdenhout vooral in de jaren tachtig veel nieuwe woningen aan lanen met namen van Bloemendaalse burgemeesters en andere bekende Bloemendalers. Daarmee onstond een Aerdenhouts Oosterduin naast een Haarlems Oosterduin!

De Oosterduinweg, ter hoogte van de kruising met de Burg. Peereboom Vollerlaan. De weg zelf vormt de grens tussen de gemeente Haarlem en de gemeente Bloemendaal. Links op de foto met verwijzingsbord is Aerdenhout, de bebouwing rechts is Haarlem. De naam Oosterduinweg is welhaast symbolisch voor de twee Oosterduinen. Foto 2007.

Het uitbreidingsplan van 1929

Op 8 mei 1929, twee jaar na de annexatie, stelt de gemeenteraad van Haarlem het uitbreidingsplan vast dat richting moet geven aan de door de annexatie verworven nieuwe gebieden. Vergelijking van het deel Oosterduin in dat plan met de huidige verkaveling van de wijk leert dat Haarlem bij de ontwikkeling in latere jaren voor Oosterduin vrij getrouw het uitbreidingsplan van 1929 is blijven volgen. De bestemming 'ruime woonbebouwing' gecombineerd met een groene zoom aan de noordzijde is nog steeds het kenmerkende beeld van de Haarlemse wijk Oosterduin. Vanaf 1935 zijn er veel middenstandswoningen gebouwd in 'straten' met 'duin'namen als Egelantierlaan, Slangenkruidlaan, Duindoornplantsoen, Helmlaan, Duinrooslaan en Stalkruidlaan.¹¹² Na de oorlog is de wijk afgebouwd door de realisatie van vrijsectorbouw in Bomanshof en aan de westzijde van het sportcomplex van Alliance' 22 (Sleedoorn- en andere wegen). Bomanshof is genoemd naar Godfried Bomans, de schrijver die zowel in Haarlem als in Bloemendaal geëerd werd met een woongebied.¹¹³ Bomans kreeg in Oosterduin daarnaast een bescheiden monument in de Pa Pinkelman bank, genoemd naar één personage uit zijn boeken.

De groenzone, feitelijk het vroegere gebied de Haverkamp, is sinds 1975 voor een deel omgezet in voetbalvelden van de club Alliance' 22, die van oorsprong haar domicilie had bij het Triniteitslyceum aan de Zijlweg.¹¹⁴ De gemeente Haarlem heeft nadien lang met de gedachte gespeeld om ook op de voetbalvelden van Alliance' 22 huizen te gaan bouwen en Alliance' 22 naar een ander sportpark te laten verhuizen. Daar waren de voetbalclub en de wijkraad Oosterduin niet erg van gecharmeerd. Volgens recente berichten zal de voetbalclub toch op deze plaats gehuisvest blijven. De groene grasvelden worden omgezet in groene kunstgrasvelden.¹¹⁵

In Oosterduin zijn ook een bejaardenhuis/verzorgingscentrum huize 'Parkzicht', de Prof.van Gilseschool voor buitengewoon lager onderwijs ¹¹⁶, een fitnesscentrum en een kantoorgebouw met appartementen gekomen. Dat was in 1929 niet gepland. Verder kreeg de buurt haar eigen winkelcentrumpje aan de Helmlaan en het rooms-katholieke kerkgebouw van de Heilige Apostel Paulus aan de Helmlaan. De kerk is niet meer als religieus centrum in gebruik, maar verbouwd tot 14 appartementen voor gehandicapten. Het winkelcentrum bedoeld voor de eerste levensbehoeften is verschaald; er is nog een groentezaak en een verswinkel. Ook in Oosterduin is daarmee de schaalvergroting van het winkelaanbod in de omgeving zichtbaar.

De voetbalclub Alliance'22 is voortgekomen uit het rooms-katholieke Triniteitslyceum in Overveen. De aanduiding '22 verwijst naar het jaar van oprichting in 1922. De club is nu gehuisvest in Oosterduin, maar is geen typische buurtvereniging geworden. Foto 2008.

Vanaf de Westelijke Randweg wordt de toegang van het Haarlemse Oosterduin gedomineerd door het Life Fit Centre aan de Zeedistelweg en het kantoorgebouw aan de Zenegroenkade. Foto 2008.

De wijkraad Oosterduin

Op 7 december 1976 werd de wijkraad Oosterduin geïnstalleerd door wethouder Tinus van de Water. De eerste voorzitter werd ir. P.W.Voet, een bekende Haarlemse juwelier die ook als raadslid de stad goed kende. Onder zijn leiding ging de wijkraad zich bezighouden met de leefbaarheid van dit Haarlemse stadsdeel. Bestudering van de verschillende jaargangen van de 'Oosterduiner', de wijkkrant van Oosterduin leert dat de wijk geen grote problemen heeft gehad. Alleen het sluijverkeer, de verkeerscirculatie in de wijk, de verkeersoverlast van de Egelantierlaan en de verkeersoplossing van en naar de Westelijke Randweg hebben de gemoederen lang bezig gehouden. Wat dat betreft is een opvallende overeenkomst te constateren met de Krim, dat echter vooral geplaagd werd (wordt) door de parkeeroverlast van sportbezoekers. Met de aanleg van eenrichtingsverkeer rondom het sportcomplex van Alliance'22 en de Parnassiakade is relatieve rust gekomen in het verkeersbeeld.

Ook heeft men er voor gewaakt dat de Bloemendaalse bebouwing in het Aerdenhoutse Oosterduin niet kon leiden tot meer sluijverkeer. Zo werd de op zich logische verbinding van de Houtmankade in Aerdenhout en de Parnassiakade in Haarlem geblokkeerd voor het autoverkeer. Hetzelfde geldt voor de verbinding van de Helmlaan met het Bloemendaalse woongebied. Ook de kruising van de Sleedoornlaan met de Oosterduinweg en de Egelantierlaan vertoont een onlogische 'knik'. Dat is echter een gevolg geweest van een dringend verzoek van de gemeente Bloemendaal, die een soortgelijk probleem vreesde voor haar bewoners. Beide verkeers 'oplossingen' wijzen niet op een gemeenschappelijke visie van de twee gemeentebesturen op het grensgebied van de twee Oosterduinen.

Barrière voor doorgaand autoverkeer van de Parnassiakade in de gemeente Haarlem naar de Houtvaartkade in de gemeente Bloemendaal. Foto 2007.

In de wijkkrant de 'Oosterduiner' is de gerichtheid op het eigen gebied heel opvallend. In het blad valt weinig tot niets te lezen over de ontwikkelingen in het aangrenzende Bloemendaal, bijvoorbeeld de woningbouw in het Aerdenhoutse Oosterduin of de problemen bij Elswout en de Elswoutslaan, die in de jaren tachtig gespeeld hebben. De wijkkrant is naar binnen of naar Haarlem gericht. Met de wijkraad Ramplaankwartier is zij beducht voor aantasting van het nog resterende Westelijke tuinbouwgebied. Toch is de reactie letterlijk minder uitgesproken dan bij het Ramplaankwartier. Wat Bloemendaal zelf betreft reageert men lauw op een belangengroep die in 1995 teruggave van het gebied aan Bloemendaal bepleit. Reactie: laat een referendum maar uitsluitsel geven!

Onderwijs

Eerder, in mei 1979 reageerde men feller op Bloemendaal. Er verschijnt een protestartikel in de wijkkrant over het onderwijsbeleid van de gemeente Bloemendaal. Het gaat over het niet meer toelaten van kinderen uit Oosterduin op de openbare Vondelschool aan de Juliana van Stolberglaan in Aerdenhout.¹¹⁷ Vanwege dreigend ruimtegebrek op de Vondelschool overwoog het gemeentebestuur van Bloemendaal om in de toekomst een leerlingenstop voor nieuwe Haarlems kinderen uit Oosterduin in te voeren. Dat was zeer nadelig voor de voorstanders van openbaar onderwijs, die nu op zoek moesten naar een school aan de andere kant van de Randweg. Uit het artikel blijkt niet alleen de aantrekkelijkheid van de Vondelschool, maar komt tegelijk de absurditeit van de (rijks)onderwijsfinanciering aan het licht. Gemeenten moesten voor leerlingen, die in een andere gemeente wonen, de onderwijskosten uit hun eigen zak betalen zonder te kunnen rekenen op compensatie van de woongemeente.¹¹⁸ Dat leidde er in dit geval toe dat Bloemendaal - toen een plaatsprobleem dreigde voor de eigen kinderen - de grens voor hun gemeenteschool ging sluiten. In de wijkkrant wordt daar fel tegen geprotesteerd. Dat is een logische reactie van jonge gezinnen, die nu juist vanwege de goede schoolvoorzieningen in de omgeving voor een woning in Oosterduin hadden gekozen.

Kennelijk had men zich niet gerealiseerd dat gemeentegrenzen soms onverbidlijk kunnen zijn. Overigens was (is) het een steeds terugkerend thema hoe gemeenten de kosten van elkaars leerlingen kunnen verrekenen. Het probleem op de Vondelschool bleek in de praktijk mee te vallen zodat tot op de huidige dag veel kinderen uit Oosterduin de Vondelschool (en andere basisscholen in Aerdenhout) bezoeken. Dat kan gemiddeld geschat worden op circa 15 % van alle leerlingen op de basisscholen in Aerdenhout. Daarbij zijn vooral de openbare Vondelschool en de protestants-christelijke basisschool Tyo van Eeghen erg populair. Met enige voorzichtigheid kan gesteld worden dat in 2007 circa een kwart van de leerlingen van beide scholen uit Oosterduin afkomstig zal zijn.¹¹⁹ Wat het basisonderwijs betreft staan de grenzen van de Haarlemse wijk Oosterduin nu wagenwijd open naar het aangrenzende Aerdenhout.

Siamese tweeling

Het historische gebied Oosterduin bestaat in 2008 uit twee wijken: een Haarlems en een Aerdenhouts Oosterduin. Om de huidige samenhang te typeren kan nog net niet van

een Siamese tweeling gesproken worden. Beide wijken zijn echter wel met de ruggen naar elkaar toe gegroeid. Het is daardoor geen organische eenheid geworden. Het zijn nu twee aan elkaar geplakte gebiedsdelen van twee verschillende gemeenten. Dat blijkt ondermeer uit de uitweging van het gemotoriseerde verkeer. Het Haarlemse Oosterduin is naar de Randweg gekeerd en het Bloemendaalse Oosterduin naar de Burgemeester Den Texlaan en de Bovenweg. Fietzers en wandelaars zijn gelukkig beter af, die kunnen elkaars gebied goed bereiken. Het totale gebied kent ook weinig voorzieningen, die een samenbindende functie hebben. Het winkelaanbod is schraal, er zijn geen peuterspeelzalen, basisscholen, gezondheidscentrum of kerken. Het fitnesscentrum heeft geen primaire wijkfunctie en de voetbalclub Alliance'22 is ook geen specifiek buurtgebonden vereniging. De ruimtelijke verdeeldheid is daarmee terug te vinden in het maatschappelijke leven. Het zijn twee op zich aantrekkelijke woonbuurten zonder een eigen gezicht. Geconcludeerd mag worden dat de gemeente Haarlem en de gemeente Bloemendaal na 1927 niet erg hun best hebben gedaan om van Oosterduin een bloeiende woongemeenschap te maken.

*Oosterduin is een aantrekkelijke woonbuurt. Hoek Oosterduinweg en Duinroosplantsoen.
Foto 2007.*

SAMENWERKING EN TEGENWERKING VAN HAARLEM EN BLOEMENDAAL

Formele aanpassing

Door de annexatie werden de geannexeerde gebieden van de ene op de andere dag politiek en bestuurlijk door Haarlem onder de hoede genomen. Men kreeg te maken met een andere Algemene Plaatselijke Verordening (APV), een ander plaatselijk belastingregime¹²⁰, andere regels voor ruimtelijke ordening (uitbreidingsplannen /bestemmingsplannen), een andere gemeenteraad, college van B en W en een ander ambtelijk apparaat. Tijdens de Haarlemse gemeenteraadsvergadering op 27 april 1927 werden de bakens al verzet. Bij de opening van de vergadering memoreert de voorzitter van de gemeenteraad, burgemeester Maarschalk: 'de thans eindelijk tot stand gekomen grenswijziging der gemeente bij wet van 21 april 1927'. De heer v.d. Kamp antwoordt namens de gemeenteraad. Geen juichkreten, een sobere behandeling van een vanzelfsprekend feit, zo lijkt het wel. Niets wijst meer op de verbeterde wijze, die de gemeenten Haarlem en Bloemendaal in de voorliggende 25 jaren over de annexatie hebben gevoerd.

In de vergadering voert de gemeenteraad van Haarlem een aantal noodzakelijke wijzigingen door. Men stelt de grenzen van de kieskringen van de nieuwe gemeenteraad vast en kondigt de 'verordening tot verdeeling van "Groot Haarlem" in stemdistricten' aan. Ook besluit de gemeenteraad om per 1 mei 1927 een aantal verordeningen van toepassing te verklaren op de geannexeerde gebieden: zoals havengeld, bruggeld, marktgeld, straatbelasting, hondenbelasting, gemakkelijksbelasting en plaatselijke inkomstenbelasting. Tegelijk worden dergelijke verordeningen van de geannexeerde gebiedsdelen buiten werking gesteld.¹²¹

Bestuurlijke veranderingen

Het is de voorbode van ingrijpende bestuurlijke veranderingen. Uiteraard bleven de landelijke wetten en provinciale verordeningen voor de nieuwe burgers van Haarlem hetzelfde als in Bloemendaal, maar de gemeentelijke regels en beleid kunnen toch aanzienlijk verschillen. Dat gold vooral voor de plaatselijke belastingen. Het is ondoenlijk om dit soort verschillen vanaf 1927 in kaart te brengen. Ik beperk mij tot een aantal concrete grensoverschrijdende problemen, die zich in de loop van de jaren hebben voorgedaan en de wijze waarop beide gemeenten hier mee zijn omgegaan. Daaruit blijkt dat de beide gemeenten de goed bedoelde raad van de Oprechte Haarlemse Courant van 21 april 1927, de dag van het bekend worden van de annexatie, niet erg ter harte hebben genomen.

Een gedicht op de voorpagina van de Stadseditie eindigt als volgt:

‘Komaan – de strijdbijl nu in ’t zand
Weest welkom, nieuwe leden!
Denk: Hollands Graaf heeft op “het Zant”
Zijn Princenwoning eens geplant.....
Nu d’ annexatie kwam tot stand -
Nu reik’ elkeen de broederhand.
Verdeeld soms in ’t verleden.....
Laat ons in eendracht heden
De toekomst tegentreden!’

De uitrit aan de Elswoutslaan

In februari 1973 stelt de gemeenteraad van Haarlem het bestemmingsplan ‘Omgeving Ramplaanspad’ vast. Over het plan wordt in de gemeenteraad met geen woord gesproken. Het betreft vooral het conserveren en beschermen van het landschappelijke karakter van het weidegebied, dat voordien de bestemming sportdoeleinden had. Dat vindt men niet langer wenselijk. Ook moest Het Ramplaanspad (‘Koeienpaadje’) uitsluitend gebruikt kunnen worden door fietsers en voetgangers en niet door gemotoriseerd verkeer zoals in het provinciale streekplan was aangegeven. De terughoudendheid in de ontwikkeling geldt echter niet voor een ommuurd stukje tuingrond, dat niet langer voor tuinbouw gebruikt werd, maar provisorisch als manege was ingericht. De heer Faase, die reeds het tennispark Wimbledon op de voormalige bollengrond aan de Jan Willem Frisolaan in Overveen exploiteerde, had bij de gemeente Haarlem het verzoek neergelegd om het voormalige stukje tuingrond de bestemming recreatieve doeleinden te geven. Faase was van plan om de grond te kopen en daar een tennispark te vestigen. Dat is in 1973 bekend bij de gemeente Haarlem en bij de gemeente Bloemendaal, zoals blijkt uit de toelichting bij het bestemmingsplan.

De bouw van het tennispark, de verlichting van de banen, de bouw van het clubgebouw en vooral de toegang van het tennispark vanaf de Elswoutslaan en/of de Ramplaan hebben de gemoederen bijna twee decennia bezig gehouden. Er is een proefschrift te vullen met de correspondentie tussen Haarlem en Bloemendaal, de bezwaar- en beroepsprocedures, de betrokkenheid van de provincie, de Raad van State en de Kroon, de acties en brieven van de wijkraad Ramplaankwartier, de inbreng van milieuorganisaties en historische verenigingen, de verontwaardiging van de bewoners van Tuindorp en de vele reacties van inwoners uit Haarlem en Bloemendaal.¹²² Uiteindelijk is het tennispark Duinvliet gerealiseerd met verlichting en een uitrit voor auto’s en fietsers aan de Elswoutslaan. Vele jaren commotie rondom een grensstrook tussen de gemeente Haarlem en Bloemendaal.

Hoezeer het ook verleidelijk is om deze zaak uit te diepen (ik ben zelf in deze tijd bestuurlijk medespeler geweest zowel aan de kant van Haarlem als van Bloemendaal)¹²³, de

De wetgever heeft in 1927 de grens tussen Haarlem en Bloemendaal gelegd bij de sloot van het weiland van Elswout. Vanaf het Duinvlietspad had men in die tijd zicht op Tuindorp. In latere jaren is het tennispark Duinvliet in de gemeente Haarlem daar (visueel) tussen gekomen. Op een klein stukje Bloemendaalse grond moest een uitrit komen voor het Haarlemse tennispark. Dat vond Bloemendaal een aantasting van de Elswoutslaan. De uitrit is er toch gekomen. Foto 2007.

essentie betreft vooral het volledige gebrek aan bestuurlijke wil van beide gemeenten om het grensprobleem op te lossen.¹²⁴ Daarbij spelen de verschillende belangen aan weerszijden van de grens de grootste rol. Teruggebracht tot de verkeersontsluiting: Bloemendaal wilde geen extra verkeer op de Elswoutslaan en Haarlem niet op de Ramplaan. De bewonerscommissie van Tuindorp slaat de spijker op de kop als zij in een brief van 9 september 1983 aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland constateert: 'Onverantwoord is het toch wel te noemen dat er geen onderzoek is gedaan naar de invloed van het tennispark betreffende de verkeersproductie op de Elswoutslaan enerzijds en naar de invloed van de fiets-voetgangersverbinding anderzijds. Wij kunnen ons niet onttrekken aan het feit dat belangen van twee gemeenten hierin een belangrijke rol speelt!'

De onmacht van beide gemeenten om deze patstelling zelf op te lossen, leidt tot een bestuurlijk geschil, dat uiteindelijk door een uitspraak van de Kroon in het voordeel van Haarlem is beslist. Interessant is de vraag hoe de verkeersontsluiting geregeld zou zijn als het Ramplaankwartier in 1927 niet door Haarlem was geannexeerd, dan wel de grens tussen beide gemeenten niet aan de oostzijde van de Elswoutslaan had gelegen maar aan de westzijde, zoals in de aanloop van de annexatie door Haarlem was bepleit. In beide gevallen had Bloemendaal of Haarlem de afweging van belangen zelf moeten maken.

De omstreden uitrit van het tennispark aan de Elswoutslaan. In de praktijk is de verkeersoverlast erg meegevallen. Foto 2008.

Het terrein van het voormalige Marine Hospitaal

Op Bloemendaals territorium ligt aan de Bloemendaalseweg in Overveen sinds 1912 een rooms-katholiek pension geleid door de zusters Franciscanessen: 'Huize Duinrust'. Het was een deftig instituut voor oudere dames en heren van rooms-katholieke huize. Opmerkelijk is dat vanaf het begin de betalende pensiongasten het mogelijk maakten dat ook een aantal arme bejaarde Overveeners kon genieten van een goed verzorgde oude dag in het pension.¹²⁵ In 1942 wordt 'Huize Duinrust' door de Duitsers gevorderd en kort na de Tweede Wereldoorlog door de Binnenlandse Strijdkrachten ingericht als hulpgevangenis voor politieke gevangenen. Nadien neemt het rijk het gebouw over als ziekenhuis voor de Nederlandse marine. Onder de naam Marine Hospitaal ontwikkelt het ziekenhuis zich tot een regionaal bekend instituut, ook veel bezocht door inwoners van de gemeente Bloemendaal en Zandvoort. Nadat de Marine haar zorgactiviteiten heeft ondergebracht in een Centraal Militair Hospitaal in Utrecht, sluit het Marine Hospitaal op 1 juni 1990 haar deuren.

Ingang van het centrale gebouw van Hogeschool INHOLLAND Haarlem, gezien vanaf de Bloemendaalseweg met zicht op het nu omgewoelde terrein, waar ooit Huize Duinrust/ Marine Hospitaal heeft gestaan. Foto 2007.

Bloemendaal wil het terrein wel kopen maar stuit op een te hoge prijs die het rijk (do-
meinen) voor het terrein wil hebben. Haarlem gaat wel in op de prijs. Er ontstaat dan
een merkwaardige situatie. De gemeente Bloemendaal wil volgens een door haar opge-
steld stedenbouwkundig basisplan op het terrein van het Marine Hospitaal een woning-
bouwplan ontwikkelen, dat qua allure aansluit bij de Overveense bebouwing. Zij wil
in het voormalige ziekenhuisgebouw 41 vrije-sector appartementen bouwen en daarom
heen nog eens vijftig appartementen. Dat strookt niet met de plannen van het bestuur
en de directie van de toenmalige Hogeschool Haarlem, nu Hogeschool INHOLLAND
Haarlem. Die wil op Bloemendaals en Haarlems territorium een soort campus, waarin
de verschillende onderdelen van de Hogeschool kunnen worden ondergebracht. Dat is
niet bespreekbaar. Planologisch staan de gemeente Haarlem en Bloemendaal lijnrecht
tegenover elkaar.¹²⁶ Die situatie heeft lang geduurd. Het gebouw staat nadien een lange
tijd leeg en brandt in 1994 af. Uiteindelijk trekt de Hogeschool toch aan het langste eind.
Zij bouwt op het Haarlemse grondgebied alsnog haar schoolgebouwen. Bloemendaal
koopt van de Hogeschool het op haar grondgebied gelegen deel van het terrein en ver-
koopt dat door aan de bouwmaatschappij BAM. Die ontwikkelt samen met de gemeente
Bloemendaal een (woning)bouwplan, dat veel bezwaren oproept bij de omwonenden
uit Overveen.¹²⁷ De mogelijkheid van een gezamenlijk project van beide gemeenten is
in het verleden wel eens geopperd, maar nooit uitgevoerd. De grens tussen Haarlem en
Overveen bleek zo hard te zijn dat een geïntegreerde ontwikkeling bestuurlijk niet be-
spreekbaar is geweest.¹²⁸ Nu liggen er twee verschillende bouwplannen, die nauwelijks bij
elkaar aansluiten. Het totale gebied is daarmee fysiek sterker verstedelijkt dan Haarlem
en Bloemendaal in 1927 ooit gedacht zouden kunnen hebben.

*Het Marine Hospitaalsterrein met oude
bomen. Links achter het paadje lag
de vijver van huisarts dokter Bos en zijn
vrouw Jo Vincent. De kinderen uit Oud-
Overveen mochten daar in oorlogstijd bij
ijs komen schaatsen. Foto 2008.*

Parkeervignetten en ander verkeer

Bovendien is er nog een probleem ontstaan aan de grens van beide gemeenten, dat in 1927 niet voorzien was. De Hogeschool wordt door ongeveer 7000 studenten bezocht. Die komen vaak via het treinstation Overveen of de bushalte aan de Zijlweg, maar ook met een eigen auto. Dat geldt eveneens voor de docenten. Op de parkeerbehoefte van zo veel mensen is de gebouwde parkeergarage van de Hogeschool niet berekend. Om de bewoners rondom de Hogeschool tegen parkeeroverlast te beschermen zijn in het Haarlemse Zijlweggebied parkeervignetten ingevoerd. Daarmee is de parkeeroverlast verplaatst naar het Bloemendaalse grondgebied, zoals de aansluitende Prins Hendriklaan, de Ernst Casimirlaan en de Oranje Nassaulaan. Onder druk van de Bloemendaalse inwoners is de gemeente Bloemendaal daarop ook overgegaan op vergunningparkeren voor deze lanen. Daarmee wordt het probleem waarschijnlijk verlegd naar de rest van Overveen. Van een gezamenlijk parkeerbeleid van beide gemeenten is voor dit grensgebied geen sprake geweest.

In 2007 speelt Haarlem met de gedachte om de onderwijslokaties van Hogeschool INHOLLAND Haarlem en het Nova College te verbinden door het bouwen van een gezamenlijke campus. Daarvoor dient de Westelijke Randweg overkluisd te worden, even ten zuiden van het viaduct van de spoorlijn Haarlem-Zandvoort. In het plan wordt gedacht om (studenten)woningen en startende bedrijfjes hier een plaats te geven. De provincie Noord-Holland is een voorstander van het plan. Zij is niet alleen eigenaar en beheerder van de Westelijke Randweg, maar wil op termijn het kantoorgebouw van Provinciale Waterstaat afstoten. De relatie van het plan met een nieuw te bouwen station Haarlem-West op die plek is van de baan. Tot grote opluchting van de gemeente Bloemendaal, die veel overlast voorzag voor de bewoners van de Prins Hendriklaan en bovendien vreesde voor het voortbestaan van het stationnetje Overveen.¹²⁹ Het lijkt er op dat bij de Haarlemse ideeën van Campus Park Haarlem, zoals het plan heet, weinig rekening wordt gehouden met de grenssituatie van Haarlem en Overveen.

Het muziekonderwijs

De gemeentelijke muziekschool Haarlem is voortgekomen uit een particuliere instelling. Op de Haarlemse muziekschool kregen ook kinderen uit Bloemendaal les. In 1977 is de school omgezet in een intergemeentelijk samenwerkingsverband onder de naam Muziekcentrum Zuid-Kennemerland met alle gemeenten in Zuid-Kennemerland, met uitzondering van de gemeente Bloemendaal. Mede door invloed van ouders van Bloemendaalse leerlingen besloot de gemeente Bloemendaal in hetzelfde jaar een eigen muziekschool op te richten. Als motief werd aangevoerd dat een Bloemendaalse muziekschool goedkoper zou zijn. De Gemeentelijke Muziekschool Bloemendaal kreeg in 1985 een eigen onderkomen in de voormalige Maria kleuterschool aan de Korte Zijlweg in Overveen. Die plaats was niet bewust gekozen. Door de nieuwbouw van de Aloysiusschool kwam de (rooms-katholieke) Maria kleuterschool vrij en kon de gemeente Bloemendaal op grond van de wet op het basisonderwijs over het gebouw beschikken. Onder leiding van directeur Jaap Prinsen groeide de muziekschool op de Korte Zijlweg uit tot een in

de Bloemendaalse gemeenschap zeer gewaardeerd instituut, dat nu de naam draagt van de voormalige directeur. Het verzorgt niet alleen muzieklessen, maar organiseert(de) tal van aanvullende activiteiten: jeugdorkest, koren, ensembles, samenwerkingsprojecten met scholen en een pianoconcours.¹³⁰ Overigens vinden dergelijke activiteiten ook in Haarlem plaats. Het Bloemendaalse jeugdorkest en dat van Haarlem zijn opgegaan in het Kennemer jeugdorkest.

Het bijzondere feit doet zich voor dat de locatie van de Bloemendaalse muziekschool vrijwel op de grens met het Ramplaankwartier ligt. Ouders en kinderen uit het Ramplaankwartier kunnen echter niet terecht op de op loopafstand gelegen muziekschool van de buurgemeente. Ook het omgekeerde is niet mogelijk. Dat heeft te maken met de financiering van het muziekonderwijs dat grotendeels voor rekening van de betreffende gemeente komt. Er is geen sprake van een onderwijswet of rijksfinanciering. Hoewel beide muziekinstellingen de gescheiden situatie niet als wenselijk zien, is de situatie nog steeds onopgelost. Een kind van de Ramplaan dat gitaarles wil hebben, is gedwongen om naar het centrum van Haarlem te fietsen of zich met de auto te laten brengen, terwijl het met de gitaar op de rug naar de Korte Zijlweg zou kunnen lopen. Wel naar de kerk en de school in Overveen, maar niet naar de muziekschool. Het is nog steeds het gevolg van de annexatie van 1927, tachtig jaar na dato.

De verkeersoplossing bij de kunstijsbaan

Door de (her)bouw van zowel de kunstijsbaan als van de voormalige Kennemer sporthal tot het huidige Kennemer sportcenter was het noodzakelijk om een groot aantal parkeerplaatsen te maken en de toegankelijkheid van het terrein goed te regelen. De komst van het CIOS gebouw naast het Kennemer sportcenter, dat als centrale accommodatie voor de praktische opleiding van de CIOS studenten dient, heeft deze noodzaak versterkt. Ook bij grote evenementen is de parkeerdruk fors toegenomen. De wijkraad de Krim is steeds alert geweest om de belangen van haar inwoners te behartigen. Men voelde er niet voor om overstroomd te worden door gebruikers en bezoekers van beide accommodaties. Onder druk daarvan koos Haarlem als uitgangspunt dat het verkeer van de sportaccommodaties zo veel mogelijk gescheiden moest worden van de situatie in de woonwijk. De consequentie daarvan is geweest dat Haarlem de grote parkeerplaats niet wilde ontsluiten vanaf de Westelijke Randweg. Men koos voor een nieuwe inrit vanaf de Haarlemse Kleverlaan direct langs de spoorlijn naar Alkmaar. Daar was de gemeente Bloemendaal niet erg blij mee. Het is weliswaar sinds 1927 Haarlems grondgebied, maar de consequenties voor het verkeer op de Bloemendaalse Kleverlaan, de Iepenlaan en de spoorwegovergang zijn aanzienlijk. Ondanks bezwaren van Bloemendaal is de inrit toch gerealiseerd. Hier gold het gezegde dat het hemd nader is dan de rok. Bescherming van de belangen van de eigen inwoners woog voor Haarlem zwaarder dan de belangen van de buurgemeente. Overigens geldt het omgekeerde bij de afwikkeling van het verkeer van de Brouwerskolkweg door het Ramplaankwartier.

Anekdoten?

Zijn de bovengenoemde grensproblemen anekdotische voorbeelden van toevallige grensproblemen of is er meer aan de hand? Hebben Haarlem en Bloemendaal na 1927 een werkelijke behoefte gehad om ontwikkelingen op het grensgebied gezamenlijke vorm te geven? Dat zou erg voor de hand hebben gelegen omdat het een gebied betreft dat vanaf 1927 onttrokken is aan Bloemendaal ten behoeve van Haarlem. Het lijkt er niet op. Uit de beschikbare documentatie blijkt Haarlem geheel op eigen kracht en inzicht gehandeld te hebben. Kort na de annexatie van 1927 had Haarlem haar plannen al klaar voor de bouw van woonwijken op het voormalige grondgebied van Bloemendaal. In hoofdstuk 3 werd gemeld dat twee jaar na de annexatie, in mei 1929, de gemeenteraad van Haarlem een uitbreidingsplan vaststelde voor de verschillende nieuwe Haarlemse gebieden aan de zuid- en westzijde van de stad.¹³¹ De omvang van het uitbreidingsplan met dertien deelgebieden verraadt de sterke ambitie van Haarlem om snel werk te maken van de nieuwe mogelijkheden tot 'uitleg' van de stad. Door externe factoren als crisistijd, Tweede Wereldoorlog en de noodzaak om nadien de Haarlemse samenleving weer op te bouwen, is de groei van Haarlem in westelijke richting aanzienlijk vertraagd. Feitelijk heeft het tot het eind van de jaren zestig geduurd voordat Haarlem met haar uitbreidingen de in 1927 verkregen nieuwe grenzen met Bloemendaal ging naderen. Dat is wellicht de belangrijkste verklaring dat grensconflicten' tussen Haarlem en Bloemendaal zich pas vele jaren na de annexatie zijn gaan voordoen.

DE MAGIE VAN EEN GEMEENTEGRENS

Het begrip grens

Het woord grens is afgeleid van het Slavische granizo en betekent: een punt, lijn of plaats waar iets eindigt.¹³² Tussen gemeenten gaat het om een juridisch administratieve afgrenzing, die bij wet is geregeld. Gemeentelijke herindelingen, al dan niet vrijwillig, moeten dan ook wettelijk worden vastgelegd. Dat is in 1927 voor Haarlem en de omliggende gemeenten gebeurd. Vaak werden de gemeentegrenzen in Nederland door de wetgever gelegd bij bestaande fysieke barrières. Die zijn soms door de natuur gevormd zoals een moeras of een rivier en soms door de bevolking zelf gemaakt: een kanaal, een sloot of een spoorlijn. Tussen Haarlem en Bloemendaal zijn de Delft en de Houtvaart en de spoorlijnen naar Alkmaar, Leiden en Zandvoort goede voorbeelden. Soms heeft de wetgever zich zo consequent gehouden aan het verloop van een sloot dat daardoor een niet erg logische grens is ontstaan. Dat is bijvoorbeeld het geval in het grensgebied van Overveen en het Ramplaankwartier. De woningen aan de Korte Zijlweg tussen de Hospeslaan en de Ramplaan lijken te behoren tot de gemeente Bloemendaal. Ze liggen echter achter de sloot en daarmee in de gemeente Haarlem. Het omgekeerde is het geval met het pand Elswoutslaan 3 dat voor de sloot ligt en daarmee in de gemeente Bloemendaal. Het buurgebouw Elswoutslaan 1 ligt weer achter de sloot en is gemeente Haarlem.

Transparante gemeentegrens

In het verleden werd de grensafbakening tussen het grondgebied van ambachtsheerlijkheden¹³³ en gemeenten en onderdelen daarvan ook aangegeven door zogenaamde grenspalen en grensstenen. In Zuid-Kennemerland zijn deze zichtbare aanduidingen van vroegere grenzen nog op veel plaatsen terug te vinden in het landschap.¹³⁴ Vanwege hun eenvoud verraden zij een praktijk van relatieve transparantie. Het overschrijden van de (gemeente)grens werd niet belemmerd door muren, hekken of prikkeldraad, zoals dat gebruikelijk was (is) bij landsgrenzen enerzijds en plaatselijke privaatrechtelijke eigendommen zoals tuinen, erven en landerijen anderzijds. Feitelijk bestaat de transparantie

Julianalaan, grens tussen Haarlem en Overveen. Foto 2007.

nog steeds. De grenspalen zijn vervangen door palen met het naambord van een gemeente, een dorp, of wijk. Het passeren van de gemeentegrens kan echter probleemloos gebeuren. Je wordt niet tegengehouden door enige gezagsdrager, terwijl je toch een gebied betreedt waar een ander bevoegd gezag bestaat. In de openbare ruimte is de uiterlijke gemeentegrens dus slechts van ondergeschikte betekenis. Dat staat echter in schril contrast met de politieke en administratieve betekenis van deze grens, zoals hierna zal blijken.

Geen grensbeleid

Het is symptomatisch voor het bestuurlijke denken dat samenwerking tussen Haarlem en Bloemendaal na de annexatie meer betrekking heeft gehad op regionale vraagstukken dan op het oplossen van problemen dicht bij huis. Van grenssamenwerking of grensbeleid tussen Bloemendaal en Haarlem is nauwelijks sprake geweest. Dat is opvallend omdat beide gemeenten elkaar wel wisten te vinden bij regionale vraagstukken. Vanaf de jaren zestig hebben de gemeenten in Zuid-Kennemerland namelijk eendrachtig samengewerkt om gemeenschappelijke problemen in het eigen gebied het hoofd te bieden. Vooral de regionale wegenproblematiek, de ontwikkeling van Schiphol en het oprukkende Amsterdam met haar havenambities in de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude en Velsen (de zogenaamde Voorhaven) dreven de gemeenten bijeen. Jarenlang vervulde het Intergemeentelijke Samenwerkingsverband Kennemerland (I.S.K) daarbij een integrerende rol. Later werd deze rol overgenomen door het gewest Zuid-Kennemerland.¹³⁵ Ook op deelgebieden maakten Haarlem en Bloemendaal deel uit van verschillende gemeenschappelijke regelingen en andere samenwerkingsverbanden. Maar eendrachtig samenwerken aan de grens van beide gemeenten was een zeldzaamheid. Het tegendeel was het geval.

Grenskonflikten

De in hoofdstuk 9 genoemde grenskonflikten tussen de buurgemeenten Haarlem en Bloemendaal zijn meestal geen toevallige incidenten geweest. Zij zijn het gevolg van het ontstaan van nieuw aangebrachte grenzen tussen twee publiekrechtelijke burens, dat in 1927 een historisch gegroeide gebiedsindeling verving. Voor de oorsprong van de gebiedsindeling moeten wij terug naar de late Middeleeuwen. Het grondgebied van de latere gemeente Bloemendaal bestond toen uit de ambachtsheerlijkheden Aelbertsberg, Tetterode en Vogelenzang. Haarlem is als stad ontstaan in 1245 toen het van graaf Willem II stadsrechten kreeg. Al snel ging Haarlem zijn invloed uitbreiden tot het omringende gebied. Verordeningen (keuren) en privileges legden formeel het Haarlemse gezag vast, waarvan het werkingsgebied zich uitstreekte tot de Houtvaart en de Delft.¹³⁶ Beide wateren hebben eeuwenlang de grens gevormd tussen het grondgebied van Haarlem en de buurgemeenten.

Ook in vroegere tijden waren er tussen Haarlem en het aangrenzende gebied conflicten. Een bekend voorbeeld is het conflict tussen de 'Bloemendaalse' blekers en de Haarlemse bierbrouwers over het gebruik van het duinwater. Interessant is nog dat in 1722 Haarlem de ambachtsheerlijkheden Aelbertsberg, Tetterode en Vogelenzang kocht waardoor zij

verschillende heerlijke rechten in dit gebied verwierf en daarmee grensconflicten zelf kon oplossen.¹³⁷ In de Franse tijd (vanaf 1795) werd aan deze rechten een eind gemaakt en werden de grenzen van de voormalige ambachtsheerlijkheden geformaliseerd tot de gemeentegrenzen tussen Haarlem en Bloemendaal. Die zijn tot 1927 in stand gebleven.

De Delft langs Stoops Bad in Overveen. Hier was ook voor 1927 de Delft al de grens tussen de gemeente Bloemendaal en de gemeente Haarlem. Foto 2008.

Bomenpracht aan de Houtvaarkade in Aerdenhout. De Houtvaarkade is een nog bestaand onderdeel van de vroegere Houtvaart. Hier is de grens tussen de gemeente Bloemendaal en de gemeente Haarlem niet gewijzigd. Langs de Houtvaarkade loopt nu de Westelijke Randweg. Aan de andere zijde van de weg is het hoge flatgebouw gekomen dat bekend staat als Haarlem-Hoog. Foto 2007.

Nieuwe grenzen, nieuwe grensconflicten

Na het ontstaan van de nieuwe grenzen in 1927 ontwikkelden zich bij de burens Haarlem en Bloemendaal ook nieuwe belangen aan weerszijde van de grens. Vaak waren die afgeleid van de belangen van burgers. Ook speelden de annexatieargumenten van Haarlem zelf een overwegende rol. De stad wilde immers uitbreiden met nieuwe woonwijken en nieuwe voorzieningen en dat had invloed op het leven aan de andere kant van de grens. Dat was in het Ijsbaangebied niet anders dan bij het Marine Hospitaal en Oosterduin. Hoewel de buurgemeenten elkaar formeel niet hebben dwarsgezet bij de wijziging van de bestemming, hebben zij elkaar niet kunnen vinden bij het oplossen van de gevolgen

van de wijziging. Ook werd niet gedacht aan een grensoverschrijdend beleid. De voorbeelden van de muziekschool en de Elswoutslaan sluiten hier bij aan. Die zijn vooral interessant vanwege de ‘hardheid’ van gemeentegrenzen. Daardoor houden gemeenten overwegend rekening met de belangen van de eigen inwoners.

Verklaring

Voor deze politieke en bestuurlijke houding is een heel basale verklaring te geven. Politiek gesproken houdt de wereld voor lokale politici en bestuurders op bij de gemeentegrens. Over de grens wonen geen kiezers of burgers die onderdeel uitmaken van het lokale politieke en bestuurlijke systeem. Raadsleden worden immers door de plaatselijke bevolking gekozen om binnen de gemeentegrenzen hun werk te doen. Hetzelfde geldt voor de wethouders, de benoemde burgemeester en het ambtelijk apparaat. Door instrumenten als inspraak, participatie, interactief beleid e.d. is de gemeente zich wel meer gaan richten op de burgers dan vroeger het geval was, maar het gaat steeds over de eigen burgers en niet over die van de buurgemeenten. De bestuurlijke en ambtelijke organisatie is meer dan vroeger naar buiten gericht, maar nog steeds binnen de eigen gemeentegrenzen. Dat houdt in dat samenwerking over de gemeentegrenzen heen alleen tot stand komt bij gemeenschappelijk ervaren belangen. Vaak zijn die financieel van aard of ter besparing van extra werk. Zo lang het daarover gaat weet men elkaar te vinden. De samenwerking wordt dan vastgelegd in een gemeenschappelijke regeling, een gezamenlijke stichting of vennootschap, dan wel een samenwerkingsovereenkomst.¹³⁸ Op het moment echter dat een boven-gemeentelijk belang conflicteert met dat van de buurgemeente, is ‘Leiden in last’.

Gevoelswaarde van de gemeentegrens

Naast verklaringen vanuit de juridische en politieke invalshoek kan ook de gevoelswaarde over de eigen en de andere gemeente een rol spelen bij de geringe bereidheid om over de grens heen te kijken. Dat is een weinig onderzocht onderwerp, maar er zijn voldoende indicaties om hier aandacht aan te besteden. In het annexatieproces zijn een aantal momenten geweest waarbij het sentiment de boventoon heeft gevoerd. In hoofdstuk 2 is de actie van Bloemendaals Bloei beschreven om in 1917 huis aan huis een vragenlijst te verspreiden onder de bevolking van Bloemendaal. Ook de zogenoemde zegelactie past in de rij van zich afzetten van Bloemendaal tegen Haarlem en haar bevolking.

Overigens is een dergelijk sentiment niet beperkt tot Bloemendaal en Haarlem. In de discussie over de vrijwillige samenvoeging van de gemeenten Heemstede, Bennebroek en Bloemendaal onder de naam Bloemenstede in 1994 laaiden de emoties zeer hoog op. In Bloemendaal was die vooral gericht tegen burgemeester Kamphuis, die zelfs als een soort op te sporen misdadiger op pamfletten werd afgebeeld. Maar ook de burgers onderling lieten zich niet onbetuigd. Over en weer meenden inwoners van Heemstede en Bloemendaal dat de aard van de bevolking zo wezenlijk verschilde dat samenvoeging een ramp zou zijn. Men noemde elkaar kakkers, superkakkers en koudekakkers. Mensen aan de andere zijde van de grens behoren klaarblijkelijk tot ‘het andere volk’.¹³⁹ Wij stuiten

hier op sociologische begrippen als beeldvorming, groepsbeeld, vooroordeel en stereotype.¹⁴⁰ Het voert te ver om hier op in te gaan. Een feit is dat deze met elkaar samenhangende mechanismen er voor kunnen zorgen dat onderwerpen als grenswijziging, annexatie of samenvoeging van gemeenten emotioneel sterk belast worden. Meestal is daarbij sprake van een wisselwerking tussen de plaatselijke politiek en de bevolking.¹⁴¹

Magie

Het lijkt dan wel of de ooit bij wet vastgestelde gemeentegrenzen heilig zijn en de gemeentegrens een magische lijn is geworden die niet veranderd mag worden.¹⁴² Wellicht dat deze magie van de gemeentegrens, die verder gaat dan de juridisch administratieve afgrenzing, veel kan verklaren van de slordige wijze waarop de gemeentebesturen van Haarlem en Bloemendaal voor en na de annexatie van 1927 met elkaar zijn omgegaan.

SLOT: VERANDERING EN CONTINUÏTEIT

In de Inleiding werd de vraag gesteld wat de maatschappelijke en bestuurlijke gevolgen zijn geweest van de annexatie van 1927. Hierna volgt het antwoord.

Uiterlijke veranderingen

Het is onmiskenbaar dat sinds 1927 uiterlijk veel is veranderd in de geannexeerde gebieden. Welke invloed de annexatie daarop heeft gehad valt echter moeilijk te achterhalen. Zou het er in 2007 anders hebben uitgezien als Bloemendaal het bevoegde gezag had gehouden? Minder woningen, school- en sportvoorzieningen, meer openbaar groen? Het blijft giswerk. Waarschijnlijk is de invloed van de Westelijke Randweg op de ruimtelijke ontwikkeling van de geannexeerde gebieden veel groter geweest dan de annexatie zelf. Ook onder Bloemendaals gezag zou het tracé van de Westelijke Randweg niet anders hebben gelopen. Daarmee was tevens de indeling in ruimtelijke segmenten en ontwikkelingsmogelijkheden rondom de Randweg in Bloemendaalse handen niet veel anders geweest dan onder het Haarlemse gezag.

In economisch opzicht zijn de autonome krachten, die voor geheel Nederland gelden, waarschijnlijk ook sterker geweest dan die van de annexatie op zich. De terugloop van het aantal agrarische bedrijven en het aantal agrariërs is een landelijk proces. De bloembollenteelt en het karakteristieke beeld van de bollenvelden zou ook onder Bloemendaal minder zijn geworden, zij het dat het tempo van de verandering in Bloemendaal wat gedempt zou zijn. Ook zijn de effecten van de toename van het gemotoriseerde verkeer en de grotere vraag naar wegen, recreatieve en andere welzijnsvoorzieningen niet wezenlijk anders onder Haarlem dan onder Bloemendaal. In beide gevallen had de ene of de andere gemeente antwoord moeten geven op de gewijzigde behoefte en vraag vanuit de bevolking. Daardoor waren soortgelijke verkeersmaatregelen getroffen en wegen en speelvoorzieningen aangelegd.

Maatschappelijke continuïteit

De continuïteit is vooral terug te vinden in het maatschappelijke leven. Kerken, scholen en sportverenigingen hebben zich weinig aangetrokken van de annexatie. Ook winkels en andere dienstverlenende instellingen gingen - ondanks de gewijzigde grenzen - gewoon door met hun werk.¹⁴³ Dat blijkt vooral in de gebieden waar deze instituten al voor de annexatie actief waren (Ramplaan en Zijlweg). In de nieuwe gebieden (IJsbaan en Oosterduin) ligt dat anders. Daar moest de sociale infrastructuur nog worden opgebouwd. Het zijn vooral de Bloemendaalse scholen geweest, die de verbinding vormen van het 'oude' en het 'nieuwe' land.¹⁴⁴

Bestuurlijke gevolgen

De besturen van beide gemeenten hebben elkaar wel steeds kunnen vinden bij regionale vraagstukken en deelbelangen, die parallel liepen. Van een gezamenlijk grensbeleid in het geannexeerde gebied is daarentegen geen sprake geweest. Dat komt voort uit de politieke cultuur. Voor de meeste burgers is de gemeentegrens niet meer dan een naam-bord, voor gemeenteraadsleden, leden van het college van B. en W. en ambtenaren is de gemeentegrens het einde van hun 'speelveld'. Overschrijding van het speelveld betekent het binnentreden in een vreemd domein, waar men geen zeggenschap heeft en waar men geen rekening mee hoeft te houden. De juridisch administratieve gemeentegrens heeft daarmee een bijzondere lading, die met enige overdrijving magisch genoemd kan worden.

Conclusie

Mijn conclusie is dat de verandering van de gemeentegrens in 1927 vooral gevolgen heeft gehad voor de bestuurders van beide gemeenten. Haarlem kreeg publiekrechtelijk gezag over nieuwe gronden en nieuwe burgers. Bloemendaal kon niets anders doen dan zich bij haar verlies neerleggen. De nieuwe grenzen zijn nadien wel extra 'bewaakt'. Ook de geannexeerde burgers hadden weinig andere keus dan zich te schikken in de nieuwe situatie. Hoewel er ongetwijfeld veel weerstand, onvrede en teleurstelling is geweest bij een deel van de geannexeerde bevolking - daar is nooit onderzoek naar verricht - heeft men er in moeten berusten. Men heeft geen moeite meer gedaan om die terug te draaien. Tachtig jaar geleden was de maatschappelijke en politieke constellatie nog niet rijp voor massale politieke acties. Daarbij kwam dat het privé leven van de meeste burgers meestal niet veranderde. Op een enkeling na bleven zij in hun huis wonen, hun werk doen, naar school en kerk gaan en boodschappen doen waar zij dat ook vóór die tijd deden. De grens was verlegd, maar het dagelijkse en maatschappelijke leven is gewoon doorgegaan.

BIJLAGE 1.

VERANTWOORDING

Werkwijze

Voor het verkrijgen, bewerken en verwerken van de gegevens over het onderwerp werden vijf methoden/technieken toegepast:

- literatuurstudie van regionaal historisch materiaal;
- archiefonderzoek;
- bewerken van adresgegevens uit 1927 tot statistisch bruikbaar materiaal;
- bestuderen van krantenberichten;
- bestuderen van foto's van de gebieden vóór en na 1927.

Gebruik van noten en verwijzingen

Vanwege de leesbaarheid zijn de noten en verwijzingen ter aanvulling van de tekst en als bronvermelding aan het eind van het boek opgenomen.

Namen

In bijlage 2 zijn de achternamen, adressen, beroepen en godsdienst opgenomen van personen die in 1927 - volgens eigen opgave - in de Burgerlijke Stand van de gemeente Bloemendaal geregistreerd stonden als hoofdbewoner van een pand/huis. Het betreft adressen, die na 1927 niet meer te vinden zijn in het adressenboek van de gemeente Bloemendaal vanwege de overgang van de huizen/ panden naar Haarlem.

Dankwoord

Voor het doorlezen van het manuscript en het geven van commentaar en goede raad ben ik Jet Slagter, Henri Spijkerman, Wim de Gelder, Paul Marselje, Henk Beenakker, Sybout van der Meer, Jan Bijvoet, Wim Burggraaf en Anneke van Gessel zeer erkentelijk. Ook Dré Kraak heeft mij vaak goede suggesties aan de hand gedaan. De krantenknipsels van Margriet en René Ruis hebben interessante details opgeleverd. Henk Mandjes heeft niet alleen gekeken naar de inhoud, maar ook naar stijl en woordkeus van de tekst. Zijn kennis over het gebied, de bloembollenbedrijven en de rooms-katholieke parochie heeft mij behoed voor onjuistheden. Ook zijn fotoarchief is van grote waarde geweest voor het boek. De overige historische foto's zijn afkomstig uit het Noord-Hollands Archief, meestal uit het vroegere fotoarchief van de gemeenten Bloemendaal en Haarlem. De hedendaagse foto's zijn door de auteur zelf gemaakt.

Copierecht

Zonder toestemming van de auteur mag materiaal uit deze uitgave alleen worden overgenomen met voldoende verwijzing naar de uitgave. Het copierecht berust uitsluitend bij de auteur, Vrijburglaan 29, 2051 LB Overveen, telefoon: 023-5261925.

BIJLAGE 2.

LIJST VAN GEANNEXEERDE PERSONEN

Inleiding

Jarenlang is in de gemeente Bloemendaal een adresboek uitgegeven onder de titel Help U Zelf. Dat gebeurde op commerciële basis. De gegevens werden echter ontleend aan de gemeentelijke bevolkingsadministratie. Per adres wordt in het adresboek de hoofdbewoner vermeld met als aanvulling het beroep en de godsdienst. Door een vergelijking te maken van het Bloemendaalse adresboek uit 1927 met dat van 1928 kan precies worden nagegaan welke 'straten' en adressen in 1927 zijn overgedragen aan Haarlem.

In 1927 vond men de vermelding van het geloof heel normaal, in latere uitgaven van Help U Zelf werd de godsdienst weggelaten. In een aantal gevallen werd op hetzelfde adres ook een inwonend volwassen kind of een medebewoner geregistreerd. Meestal was de hoofdbewoner een man, al dan niet met een beroep. Vrouwen komen in het adresboek uitsluitend voor als zij de hoofdbewoner zijn. Dat is het geval bij ongetrouwde vrouwen (meijuffrouw genoemd) of bij weduwen. Voor het opsporen van een aantal onduidelijkheden in de namen en adressen in 1927 is het adresboek van Bloemendaal uit 1926 en het adresboek van Haarlem uit 1928 geraadpleegd. Op basis van de gegevens is een vrij getrouw beeld te construeren van de bevolking die in 1927 Haarlemmer werd.

Namenlijst in volgorde van adres

(R=Ramplaankwartier, RT=Tuindorp IJ=Ijsbaangebied, Z=Zijlweggebied)

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Bloemveldlaan 01	R	Joustra, F.	fabrikant	nederd.hervormd
Bloemveldlaan 02	R	Riet, F.W. van	kantoorbediende	nederd.hervormd
Bloemveldlaan 03	R	Hulsebosch, G.	onbekend	rooms-katholiek
Bloemveldlaan 04	R	Menke, H.	metselearsknecht	rooms-katholiek
Bloemveldlaan 05	R	Versluys, J.	zonder beroep	nederd.hervormd
Bloemveldlaan 06	R	Man, G.W. de	kantoorbediende	rooms-katholiek
Bloemveldlaan 07	R	Bos, B.G.	kantoorbediende	nederd.hervormd
Bloemveldlaan 08	R	Pol, J.H. v.d.	kantoorbediende	rooms-katholiek
Bloemveldlaan 09a	R	Graaff, J. de	kleermaker	nederd.hervormd
Bloemveldlaan 09b	R	Oord, N. van der	ambtenaar rechtbank	onbekend
Bloemveldlaan 10	R	Fredriks, G.	clichéfabrikant	nederd.hervormd
Bloemveldlaan 12	R	Meer, Th. Van der	boekhouder	nederd.hervormd

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Bloemveldlaan 14	R	Kraan, C.	kantoorbediende	nederd.hervormd
Bloemveldlaan 15	R	Backhuijs, J.	expediteur	nederd.hervormd
Bloemveldlaan 16	R	Bontje, G.B.J.	boekhouder	geen lid van kerk
Bloemveldlaan 18	R	Baars, M.	zonder beroep	geen lid van kerk
Bloemveldlaan 20	R	Grootveld, J.H.	kantoorbediende	evangelisch-luthers
Brouwersvaartpad 02	R	Zanten, M.C. van	onbekend	geen lid van kerk
Brouwersvaartpad 02a	R	Warmerdam, P	tuinman	rooms-katholiek
Brouwersvaartpad 04	R	Reigersberg Versluijs, J. van	onbekend	waals-hervormd
Brouwersvaartpad 06	R	Bijvoet, J.W.	bloemist	rooms-katholiek
Brouwersvaartpad 08	R	Bijvoet, J.	bloemist	rooms-katholiek
Brouwersvaartpad 10	R	Admiraal, W.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Brouwersvaartpad 12	R	Eichhorn, Chr.	schipper	rooms-katholiek
Delftkade 02	IJ	Egmond, P. van	handelsagent	gereformeerd
Delftkade 02	IJ	Ockeloen, M.	onbekend	onbekend
Delftkade 04	IJ	Rikkerink, A.H.	chauffeur	nederd.hervormd
Delftkade 06	IJ	Montagne, I.	los werkman	gereformeerd
Duinvlietspad 03	R	Meijer, M.	arbeider	geref. kerk
Duinvlietspad 05	R	Kloet, J. de	veldarbeider	geref. kerk
Duinvlietspad 06	R	Beek, C.	timmerman	geref. kerk
Duinvlietspad 07	R	Jong, R. de	jachtopziener	nederd.hervormd
Duinvlietspad 09	R	Steenken, E.	huisschilder	nederd.hervormd
Duinvlietspad 09a	R	Jansen, W.	landbouwer	nederd.hervormd
Duinvlietspad 09b	R	Meij, H.P. v.d.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Elswoutslaan 01	R	Roozen-v.d.Schoot, mevr. A.M.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Emmalaan 01	Z	Haentjens, A.H.	predikant	remonstrant
Emmalaan 01a	Z	Clerck, J.R. (Jos) de	musicus	geen lid van kerk
Emmalaan 02	Z	Ruchenbrod, K.J.	koopman	evangelisch-luthers
Emmalaan 03	Z	Blankevoort, D.	aannemer	nederd.hervormd
Emmalaan 05	Z	Alphen, S.C. van	onbekend	geen lid van kerk
Emmalaan 05	Z	Withof, mej. A.G.J.	lerares kweekschool	nederd.hervormd
Emmalaan 06	Z	Westra, B.	reiziger	nederd.hervormd
Emmalaan 07	Z	Bijvoet, L.J.W.	bloemist	rooms-katholiek
Emmalaan 08	Z	Pieck, A.F.	leraar tekenen	geen lid van kerk
Emmalaan 10	Z	Gosselaar, Mej. M.A.R.	winkeljuffrouw	nederd.hervormd
Emmalaan 12	Z	Plate, M.	onbekend	onbekend
Emmalaan 14	Z	Haan-Nierstrasz, mevr. P.A. de	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Emmalaan 15	Z	Sabelis, F.B.	horlogemaker	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Emmalaan 16	Z	Vorstman, Fr.	leraar staatswetenschap	rooms-katholiek
Emmalaan 17	Z	Koning, C.A.	ass, posterijen	geen lid van kerk
Emmalaan 18	Z	Brouwer, B.A.	ambtenaar knsm	onbekend
Emmalaan 18	Z	Lijn-de Vries, mevr. W.A.	onbekend/weduwe	doopsgezind
Emmalaan 19	Z	Solkamans, B.W.	kantoorbediende	hersteld-luthers
Emmalaan 20	Z	Meijer, A.F. dr.	zenuwarts	nederd.hervormd
Emmalaan 21	Z	Schalkwijk, J.E.	onbekend	rooms-katholiek
Emmalaan 23	Z	Schaar, J. v.d.	ass opzichter ns	nederd.hervormd
Emmalaan 25	Z	Botje-Bennema, mevr. E.M.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Emmalaan 27	Z	Visser, J.A.	handelscorrespondent	geen lid van kerk
Emmalaan 29	Z	Meer, J.M.B. v.d.	kantoorbediende	rooms-katholiek
Emmalaan 31	Z	Dankmeijer, mevr. W.J.	onbekend/weduwe	evangelisch-luthers
H. Roozenlaan 02	R	Kuening, N.A.	melkslijter	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 04	R	Wel, C.C.A. van	ambtenaar ned. bank	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 06	R	Visser, Ch.	electricien	nederd.hervormd
H. Roozenlaan 08	R	Veldt, J. v.d.	arbeider haarl. waterl.	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 10	R	Oosterhuis, J.H.	onbekend	geen lid van kerk
H. Roozenlaan 12	R	Schotanus, J.	koopman	geen lid van kerk
H. Roozenlaan 14	R	Jansen, N.J.	kantoorbediende	geref. kerk
H. Roozenlaan 16	R	Lange, G. de	koopman	Doopsgezind
H. Roozenlaan 18	R	Bolhuis, S.	huisknecht	nederd.hervormd
H. Roozenlaan 20	R	Soesdorp, J.W.H.	tekenaar pen	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 22	R	Putter, J.A.	operateur-machinezetter	chr. Gereformeerd
H. Roozenlaan 23	R	Kessel, J.G. van	pakhuis	niet van toepassing
H. Roozenlaan 24	R	Hoop, Tj. v.d.	timmerman	nederd.hervormd
H. Roozenlaan 25	R	Linden, W. v.d.	los werkman	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 27	R	Metzelaar- v.d. Horst, mevr. A	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 29	R	onbekend	pakhuis	niet van toepassing
H. Roozenlaan 31	R	Vreenegoor, G.C.	werkplaats	niet van toepassing
H. Roozenlaan 33	R	Schouten, G.	grondwerker	geen lid van kerk
H. Roozenlaan 35	R	Postma, Tj.	los werkman	nederd.hervormd
H. Roozenlaan 37	R	Huijbens, B	los werkman	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 39	R	Zijlstra, D.	rijknecht	geen lid van kerk
H. Roozenlaan 41	R	Thoolen, F.C.W.	vrachtrijder	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 43	R	Wijden, F.L. van der	bankwerker	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 45	R	Exel, J.Ph.	onbekend	onbekend
H. Roozenlaan 47	R	Peyl-Loogman, mevr. J. v.d.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
H. Roozenlaan 51	R	Warmerdam, A.	bloemist	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 53	R	Hoogeveen, P.J.	arbeider sierkan	rooms-katholiek
H. Roozenlaan 55	R	Huijbens, P.J.	voerman	rooms-katholiek
Hospeslaan 01	R	Willebord, A.G.	timmerman	rooms-katholiek
Hospeslaan 02	R	Wassink, H.J.	chauffeur	nederd.hervormd
Hospeslaan 03	R	Ravenhorst.	gemeente werkmán	nederd.hervormd
Hospeslaan 04	R	Hoffschlag, R. G.C.	letterzetter	nederd.hervormd
Hospeslaan 05	R	Postma-De Boer, mevr. J	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Hospeslaan 06	R	Bleijendaal, H.K.J.	filterwerker	rooms-katholiek
Hospeslaan 07	R	Zwertbroek, W.	metaalschaver	geen lid van kerk
Hospeslaan 08	R	Dalman, H.H.	arbeider	nederd.hervormd
Hospeslaan 09	R	Tweehuijsen, H.A.	kleermaker	nederd.hervormd
Hospeslaan 10	R	Kabel, S.	bloemist	nederd.hervormd
Hospeslaan 12	R	Nijs, L. de	hovenier	nederd.hervormd
Hospeslaan 15	R	Duijnen, J. van	bloemist	geen lid van kerk
Hospeslaan 9a	R	Oskam, E.	tuinman	nederd.hervormd
Hospeslaan 9b	R	Kievit, M.C.	kantoorbediende	geen lid van kerk
Houtvaart 01	Z	Houtvaart, De	zweminrichting	niet van toepassing
Houtvaart 02	Z	Janus-Geerlings, mevr.C.J.M.	strijkster	rooms-katholiek
Houtvaart 04	Z	Maas-Heerens, mevr. F.G.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Houtvaart 06	Z	Roozen, W.J.	bloemist	rooms-katholiek
Houtvaart 08	Z	Gieles, M.	landarbeider	rooms-katholiek
Houtvaart 10	Z	Roozen, F.W.	bloemkweker	rooms-katholiek
Houtvaart 12	Z	Dames, H.	bloembollenkweker	rooms-katholiek
Houtvaart 12	Z	Dames, mevr. Catharina G	onbekend	rooms-katholiek
Houtvaart 16	Z	Schrama, P.	bloemist	rooms-katholiek
Houtvaart 18	Z	Kuenen, N.	bloemkweker	rooms-katholiek
Houtvaart 20	Z	Kuenen, J.	bloemkweker	rooms-katholiek
Houtvaart 22	Z	Veldt, G.J. van der	bloemist	rooms-katholiek
Houtvaart 24	Z	Veldt, J.L. van der	bloemistknecht	rooms-katholiek
Houtvaart 24a	Z	Jansen	schuur	niet van toepassing
Houtvaart 26	Z	Roosen, W.G.J.	bloemkweker	rooms-katholiek
Houtvaart 28	Z	Beeren, J.A.J.	bloemkweker	rooms-katholiek
Houtvaart 28	Z	Beeren-Roozen, mevr. M.C.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Houtvaart 28	Z	Thoolen-Beeren, mevr. A.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Houtvaart 30	Z	Emmerik, A.H., van	bloemist	rooms-katholiek
Houtvaart 30a	Z	Roozen van Dalen	schuur	niet van toepassing
Houtvaart 32	Z	Meurer, C.D.	kantoorbediende	geref. kerk

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Houtvaart 34	Z	Woensel, J. van	arbeider	rooms-katholiek
Houtvaart 36	Z	Delissen, A.	onbekend	rooms-katholiek
Houtvaart 38	Z	Grootes, W.F.	sierkunstenaar	geen lid van kerk
Houtvaart 40	Z	Koelemij, F.J.	tuinder	rooms-katholiek
Houtvaart 42	Z	Neelissen, P.	bloemkweker	rooms-katholiek
Houtvaart 44	Z	Blom, J.A.	bloemist	nederd.hervormd
Houtvaart 46	Z	Lensen, H.J.	bloemist	rooms-katholiek
Houtvaart 48	Z	Koelemij, P.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Houtvaart 50	Z	Neelissen,, J.R.	bloemkweker	rooms-katholiek
Houtvaart 52	Z	Delissen, A.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Houtvaart 54	Z	Delissen, J.	arbeider	rooms-katholiek
Houtvaart 54	Z	Hekker-Prenen, mevr	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Houtvaart 56	Z	Strijbosch, P.E.A.	machine-bankwerker	rooms-katholiek
Houtvaart 58	Z	Tulen, J.	bloemist	rooms-katholiek
Houtvaart 60	Z	Homburg, K.F.D.	onbekend	onbekend
Houtvaart 62	Z	Elizen, B.	grondwerker	rooms-katholiek
Houtvaart 64	Z	Iking, G.	tuinman	nederd.hervormd
Houtvaart 66	Z	Galen-van Brugge, mevr. Th.J.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Houtvaart 68	Z	Koelemeijer, H.	arbeider in fabriek	rooms-katholiek
Houtvaart 70	Z	Wildschut, G.P.W.	kunstschilder	onbekend
Houtvaart 72	Z	Roosen, B.	bloemkweker	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 01	Z	Roozen Lzn, N.L.A.	bloembollenkweker	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 02	Z	Etty-Neumann, mevr. W.	onbekend/weduwe	geen lid van kerk
Hyacintenlaan 03	Z	Roozen, H.W.A.	bloembollenkweker	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 05	Z	Hulsebosch, C.J.	kantoorbediende	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 05	Z	Spook, H.H.J.	onderwijzer	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 07	Z	Tol, D.H.C.	onbekend	vrije gemeente
Hyacintenlaan 09	Z	Beers- Koch, mevr. M.L.	onbekend/weduwe	geen lid van kerk
Hyacintenlaan 15	Z	Teunis, L.C.	leraar triniteitslyceum	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 17	Z	Herberman, mej. A.F.C.	onbekend	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 19	Z	Meerburg, H.A.	handels-employé	nederd.hervormd
Hyacintenlaan 21	Z	Kuypers, M.	winkelbediende	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 23	Z	Dyserinck, P.E.D.	koopman	doopsgezind
Hyacintenlaan 25	Z	Ven v.d.- van Schie, mevr. R.L.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Hyacintenlaan 27	Z	Maren, C. van	rijwielhandelaar	nederd.hervormd
Hyacintenlaan 29	Z	Fesevur, J.Ph.	onbekend	nederd.hervormd
Hyacintenlaan 31	Z	Groosmuller, J.Th.	leraar mo	geen lid van kerk

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Hyacintenlaan 33	Z	Bakker, A.	koopman	nederd.hervormd
Hyacintenlaan 35	Z	Trupp, K.P.	procuratiehouder	geen lid van kerk
Hyacintenlaan 37	Z	Koot, J. van	kantoorbediende	doopsgezind
Hyacintenlaan 39	Z	Damiaans, H.	kantoorbediende	geen lid van kerk
Hyacintenlaan 51	Z	Keizer, J.H.	ambtenaar spoorwegen	doopsgezind
Hyacintenlaan 53	Z	Knop, J.M.F.	boekhouder	geen lid van kerk
Hyacintenlaan 55	Z	Elfers, A.	chemigraaf	onbekend
Julianalaan 288	Z	Dalhuizen, J.J.L.	hoofdinspecteur b.w.t.	onbekend
Julianalaan 289	Z	Wiegant, J.	pianolaar	rooms-katholiek
Julianalaan 291	Z	Alberti, C.	ambtenaar gemeente	doopsgezind
Julianalaan 292	Z	Koppen, P.J.	boekhouder	evangelisch-luthers
Julianalaan 293	Z	Vader, D.J.W.	garagehouder	nederd.hervormd
Julianalaan 294	Z	Gebhard, D.N.	bankdirecteur	evangelisch-luthers
Julianalaan 295	Z	Vader, D.J.W.	garage	niet van toepassing
Julianalaan 296	Z	Teekens, J.P.	ambtenaar rijk	geen lid van kerk
Julianalaan 297	Z	Mooren, F.J.	kapper	rooms-katholiek
Julianalaan 301	Z	Vriesendorp, D.	procuratiehouder	waals-hervormd
Julianalaan 303	Z	Gulik-Schonekker, mevr. N.F. v.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Julianalaan 305	Z	Winthouwer, mevr. H.F.	onbekend/weduwe	hersteld-luthers
Julianalaan 307	Z	Rodrigues Pereira, A.E.	commissionair in effecten	portugees joods
Julianalaan 308	Z	Willemsen, J.W.	electro technisch ingenieur	nederd.hervormd
Julianalaan 309	Z	Hemert, A.C.A. van	koopman	remonstrant
Julianalaan 309	Z	Michelsen, J.H.	onbekend	evangelisch-luthers
Julianalaan 310	Z	Visser, G.	commissionair in tabak	geen lid van kerk
Julianalaan 311	Z	Coppenrath, J.B.	kantoorbediende	rooms-katholiek
Julianalaan 311	Z	Togt, mej. J.F.P.. v.d.	hoofdagentesse verzek.	evangelisch-luthers
Julianalaan 312	Z	Egmond, W.A.P.E.L. van	musicus	geen lid van kerk
Julianalaan 313	Z	Funckler, mej. J.C.	onbekend	doopsgezind
Julianalaan 313	Z	Stadt, A.J.A. v.d.	ambtenaar h.ij.s.m.	doopsgezind
Julianalaan 314	Z	Rinses-de Leeuw, mevr. T.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Julianalaan 315	Z	Scheffers-Schlüter, mevr. F.J.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Julianalaan 316	Z	Beunders, W.F.F.	onder-inspecteur der vis.	nederd.hervormd
Julianalaan 317	Z	Baerts-Schutte, mevr. W.	onbekend/weduwe	doopsgezind
Julianalaan 318	Z	Bijvoet, A.W.M.	bloemist	rooms-katholiek
Julianalaan 319	Z	Boon, J.E. van der	griffier kantongerecht	remonstrant
Julianalaan 320	Z	Broekema, J.	onbekend	waals-hervormd
Julianalaan 320a	Z	Jong, de	garage	niet van toepassing

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Julianalaan 321	Z	Beaumont, C.C. van	architect	nederd.hervormd
Julianalaan 321	Z	Beaumont, mevr. J. van	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Julianalaan 321	Z	Balestra, Th.H.	kantoorbediende	rooms-katholiek
Julianalaan 322	Z	Jong, A.L. de	koopman	rooms-katholiek
Julianalaan 323	Z	Dekker, T.	papierhandelaar	doopsgezind
Kleverlaan 123	IJ	IJscclub Haarlem e.o.	clubgebouw	niet van toepassing
Kleverlaan 125	IJ	Gijn, A.J. van	aannemer	geen lid van kerk
Kleverlaan 127	IJ	Poelenjee, J.L.	kantoorbediende	evangelisch-luthers
Kleverlaan 129	IJ	Heteren, C.v.	fabrikant	geen lid van kerk
Kleverlaan 129	IJ	Westrus, Mej. M.J.	onbekend	nederd.hervormd
Kleverlaan 131	IJ	Mazurel, mevr.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Kleverlaan 133	IJ	Kaptijn, mevr. E.	onbekend	nederd.hervormd
Kleverlaan 135	IJ	Mewe, B.	hoofdmachinist	nederd.hervormd
Kleverlaan 137	IJ	Maars, L.	koopvaardij gezagvoerder	nederd.hervormd
Kleverlaan 139	IJ	Bie, R.R. de	kantoorbediende	rooms-katholiek
Kleverlaan 139	IJ	Sigfried, W.A.G.	vertegenwoordiger	onbekend
Kleverlaan 141	IJ	Elst, H.H.J. van	advertentie reiziger	rooms-katholiek
Kleverlaan 143	IJ	Capellen, mej. M.	onbekend	nederd.hervormd
Kleverlaan 145	IJ	Aken, J.W.	boekhouder	nederd.hervormd
Kleverlaan 147	IJ	Vrind, W.J.	koopvaardij stuurman	geen lid van kerk
Kleverlaan 149	IJ	Graaff, F.H.A. de	sociaal-econ adviseur	nederd.hervormd
Kleverlaan 151	IJ	Oranje, C.L.	ass inspecteur mij ned.	geref. kerk
Kleverlaan 153	IJ	Boer, H.J. de	koopman	doopsgezind
Kleverlaan 155	IJ	Leistikow, mej.	onbekend	onbekend
Kleverlaan 157	IJ	Brans, B.M.	cand. notaris	rooms-katholiek
Kleverlaan 159	IJ	Dragt, mej. G.	onbekend	onbekend
Kleverlaan 161	IJ	Vlieg-Kruisinga, mevr. M.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Kleverlaan 163	IJ	Till, J.A.C.	fotograaf	rooms-katholiek
Kleverlaan 165	IJ	Jansen, mevr. M.H.	onbekend	onbekend
Kleverlaan 167	IJ	Gesink, G.	onbekend	remonstrant
Kleverlaan 169	IJ	Wijs, D.J.H.	theehandelaar	geen lid van kerk
Kleverlaan 171	IJ	Lassing, J.W.	timmerman/aannemer	geen lid van kerk
Kleverlaan 20	IJ	Haan, Mej. Th.J.P. de	onbekend	nederd.hervormd
Kleverlaan 22	IJ	Parreeren, J.P. van	koopman	geen lid van kerk
Kleverlaan 24	IJ	Eger, F.G.O.Ch.	graveur	evangelisch-luthers
Kleverlaan 26	IJ	Potjewijd, H.	gezagvoerder koopvaardij	nederd.hervormd
Kleverlaan 28	IJ	Verkade, C.P.	directeur stijfselabriek	doopsgezind
Kleverlaan 30	IJ	Groot-Relk, mevr. C. de	onbekend/weduwe	doopsgezind

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Kleverlaan 32	IJ	Heijman, W.	onbekend	nederd.hervormd
Kleverlaan 34	IJ	Heide, J, van der	ingenieur	nederd.hervormd
Kleverlaan 36	IJ	Eger, G.G.P.E.	graveur	evangelisch-luthers
Kleverlaan 38	IJ	Hamstra, J.	colporteur	nederd.hervormd
Kleverlaan 40	IJ	Peereboom, H.	onbekend	doopsgezind
Kleverlaan 42	IJ	Stommel, J.H.J.	koopman	rooms-katholiek
Kleverlaan 44	IJ	Philippo, J.J.	bouwkundig opzichter	nederd.hervormd
Kleverlaan 46	IJ	Drost, N.C.J.	procuratiehouder	geen lid van kerk
Kleverlaan 48	IJ	Bremer-Sybrandi, mevr. H.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Kleverlaan 50	IJ	Drijver, Th.C.	gezagvoerder koopvaardij	nederd.hervormd
Kleverlaan 52	IJ	Kramer, J.W.	boekhouder	nederd.hervormd
Kleverlaan 54	IJ	Brachthuiser-Stork, mevr. G.A.	onbekend/weduwe	evangelisch-luthers
Kleverlaan 56	IJ	Spronk-Nierop, mevr. A.C.	onbekend/weduwe	onbekend
Kleverlaan 58	IJ	Jonge van Ellemeet, B.M. de	rijksarchivaris	nederd.hervormd
Korte Zijlweg 31	R	Mej. H.J.E. Klinkhamer	geen	geen
Korte Zijlweg 31	R	Vliervloet, Th.van de	rentmeester	nederd.hervormd
Korte Zijlweg 35	R	Roling, J.E.M.	vertegenwoordiger huizen	rooms-katholiek
Korte Zijlweg 37	R	Negrijn, J.	winkelier	rooms-katholiek
Korte Zijlweg 39	R	Schouten, H.W.	winkelier	rooms-katholiek
L. van Dalelaan 01	R	Stoffer, R.	agent van politie	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 02	R	Aardweg, W. van den	timmermansknecht	rooms-katholiek
L. van Dalelaan 03	R	Bersee, J.P.	tuinman	rooms-katholiek
L. van Dalelaan 04	R	Boxum, T.	melkventer	onbekend
L. van Dalelaan 05	R	Smit, H.H.	agent van politie	geref. kerk
L. van Dalelaan 06	R	Laarschot, P. F.A. v. d.	broodbakker	rooms-katholiek
L. van Dalelaan 07	R	Wassink, H.J.	tuinman	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 08	R	Hissink, G.J.	agent van politie	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 09	R	Mulder, Y.G.	onbekend	onbekend
L. van Dalelaan 09a	R	Rooij, H.G. de	gemeentearbeider	rooms-katholiek
L. van Dalelaan 09b	R	Tak, P.C.	musicus	geen lid van kerk
L. van Dalelaan 10	R	Keizer, H. J.	schilder	geen lid van kerk
L. van Dalelaan 12	R	Graaf, F. de	tuinman	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 14	R	Meegen, W.H. v.	loper pen	rooms-katholiek
L. van Dalelaan 15	R	Kroons, S.	magazijnknecht	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 16	R	Mees-van Beek, mevr. S.H.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
L. van Dalelaan 17	R	Hessels, L.M.	hovenier	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 18	R	Hoffschlag, G.	depothouder	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 19	R	Scholten, H.	timmerman	geen lid van kerk

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
L. van Dalelaan 20	R	Heere, H.	hulpstraatmaker	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 22	R	Prenen, H.A.	schoenmaker	rooms-katholiek
L. van Dalelaan 24	R	Priester, P.	chauffeur	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 26	R	Vermeulen, P.	onderwijzer	geen lid van kerk
L. van Dalelaan 28	R	Ruiter, A. de	magazijnknecht pen	onbekend
L. van Dalelaan 30	R	Hateboer, P.	ambtenaar pen	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 32	R	Schutte, S.	metercontroleur	nederd.hervormd
L. van Dalelaan 34	R	Ronner, J.	hoofdagent politie	geen lid van kerk
M. Tuindorpslaan 01	RT	Hageman, J.L.	tuinder	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 02	RT	Koelemeijer, H.	nachtwaker	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 03	RT	Meerman, J.J.	monteur	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 04	RT	Thoolen, J.J.	kleermaker	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 05	RT	Dijt, C.S.	timmerman	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 06	RT	Reep, L.F. v.	veldarbeider	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 07	RT	Huijbens, Th.	bloemistknecht	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 08	RT	Goede, J. de	bleekersknecht	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 09	RT	Roosen, W.F.	gemeentewerkman	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 09a	RT	Kruup, A.G.	onbekend	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 09b	RT	Roode, C. van	schildersknecht	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 10	RT	Vreenegoor, B.C.	grondwerker	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 12	RT	Jonkers, B.	gemeentearbeider	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 14	RT	Plevier, J.	timmerman	nederd.hervormd
M. Tuindorpslaan 15	RT	Kluijt, P.	brandstoffenhandelaar	nederd.hervormd
M. Tuindorpslaan 16	RT	Boever, C.L. de	koetsier	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 17	RT	Eichhorn, J.P.	filterwerker	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 18	RT	Barnhoorn, W.H.	tuinman	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 19	RT	Visse, Ch.F.	schildersknecht	geref. kerk
M. Tuindorpslaan 20	RT	Giebels, G.H.	gemeentewerkman	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 21	RT	Maris, Th. W. H. van	conducteur nzhm	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 22	RT	Corsten, A.R.	tuindersknecht	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 22	RT	Corsten, J.	los werkman	nederd.hervormd
M. Tuindorpslaan 22	RT	Corsten-vd Meij, mevr. W.M.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 23	RT	Willemse, N.W.	bloemistknecht	rooms-katholiek
M. Tuindorpslaan 25	RT	Meeteren, C. van	opzichter-stratenmaker	nederd.hervormd
Marcelisvaartpad 01	R	Bos, J.N.J.	bloemist	rooms-katholiek
Marcelisvaartpad 03	R	Zwart, J.	metaaldraaier	nederd.hervormd
Marcelisvaartpad 05	R	Tierie, J.	huisschilder	doopsgezind

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Marcelisvaartpad 09	R	Lebeau, C.	bouwkundig opzichter	rooms-katholiek
Marcelisvaartpad 11	R	Rijnierse, gebr,	kantoor	niet van toepassing
Marcelisvaartpad 13	R	Beek, T.	timmerman	geref. kerk
Marcelisvaartpad 15	R	Zuiderduijn, L.	arbeider	nederd.hervormd
N.Tuindorpslaan 01	RT	Rixel, F. van	arbeider	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 02	RT	Koopman, J.W.	smid	nederd.hervormd
N.Tuindorpslaan 03	RT	Koopman-Meijer, mevr. H.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
N.Tuindorpslaan 04	RT	Nieuwpoort, W.	los werkman	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 05	RT	Heinsbergen, J.Th. Van	bleekersknecht	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 06	RT	Wigchert, J.	gemeentewerkman	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 07	RT	Kruup, W.	bloemistknecht	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 08	RT	Klugt, H.Th. van der	filterwerker	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 09	RT	Maris, J.H. van	machinist	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 09a	RT	Galen-v Wieringen, mevr. F.H. v.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 09b	RT	Dernison, J.F.	bloemistknecht	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 10	RT	Bremer, M.G.	brievenbesteller	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 12	RT	Nieuwpoort-v Eerden, mevr. J.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 14	RT	Hagen, G.H.	brievenbesteller	onbekend
N.Tuindorpslaan 15	RT	Oskam, J.	tuinmansknecht	nederd.hervormd
N.Tuindorpslaan 16	RT	Veldt, J.H. van der	wagenknecht	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 18	RT	Bloemzaad, D.J.	melkslijter	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 20	RT	Hoogendijk, C.	handelsreiziger	nederd.hervormd
N.Tuindorpslaan 22	RT	Gripping, N.W.F.	kantoorbediende	rooms-katholiek
N.Tuindorpslaan 24	RT	Brandenburg, E.J.	kantoorbediende	hersteld-luthers
N.Tuindorpslaan 32	RT	Veringa, P.	zonder beroep	rooms-katholiek
O.Tuindorpslaan 01	RT	Kuneman, G.	brievenbesteller	onbekend
O.Tuindorpslaan 02	RT	Noorland, W.	groentenkoopman	nederd.hervormd
O.Tuindorpslaan 03	RT	Rusman, S.	tuinman	geref. kerk
O.Tuindorpslaan 04	RT	Prenen, G.J.	onbekend	rooms-katholiek
O.Tuindorpslaan 05	RT	Kabel, St.	hovenier	nederd.hervormd
O.Tuindorpslaan 06	RT	Koopman, H.	bloemist	nederd.hervormd
O.Tuindorpslaan 07	RT	Koelemeijer, C.L.	los werkman	rooms-katholiek
O.Tuindorpslaan 08	RT	Dijk, P. v.	onbekend	geen lid van kerk
O.Tuindorpslaan 09	RT	Rouw, P.J.	kantoorbediende	evangelisch-luthers
O.Tuindorpslaan 10	RT	Rol, C.J.	metselaar	nederd.hervormd
O.Tuindorpslaan 12	RT	Vader, W.J.	loodgietersknecht	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
O.Tuindorpslaan 14	RT	Gramsma, J.	zonder beroep	nederd.hervormd
O.Tuindorpslaan 16	RT	Lente, J. van	zonder beroep	nederd.hervormd
Ramplaan 01	R	Verhagen, J.W.	onbekend	geen lid van kerk
Ramplaan 02	R	Schouten, A.M.	commissionair in effecten	onbekend
Ramplaan 03	R	Kehlenbrink, F.H.	boekhouder	waals-hervormd
Ramplaan 06	R	Raadersma, F.J.	schoolhoofd	nederd.hervormd
Ramplaan 07	R	Bonting, M.B.	kantoorbediende	rooms-katholiek
Ramplaan 08	R	Berg, H.H. v.d.	onbekend	onbekend
Ramplaan 09	R	Heijnes, H.	kantoorbediende	nederd.hervormd
Ramplaan 09a	R	Tromp, N.J.	timmerman	rooms-katholiek
Ramplaan 09b	R	Neelissen-Stuyt, mevr.J.P.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Ramplaan 10	R	Schooten-K., mevr. M.G. van	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Ramplaan 12	R	Mierlo, J. van	schoenmaker	rooms-katholiek
Ramplaan 14	R	Asch, G.J.A. van	adj. commies provincie	nederd.hervormd
Ramplaan 15	R	Plevier, P.	stucadoor	nederd.hervormd
Ramplaan 16	R	Wamel, J. van	ambtenaar technisch	doopsgezind
Ramplaan 17	R	Hoogerbeets, J.F.	laboratorium. bediende	nederd.hervormd
Ramplaan 18	R	Kroon, C.J.	ambtenaar prov.griffie	nederd.hervormd
Ramplaan 19	R	Mattaaan, T.F.W.	telegrafist	rooms-katholiek
Ramplaan 20	R	Ides, J.W.	ambtenaar prov.griffie	rooms-katholiek
Ramplaan 21	R	Koop, G.Q.	muziekonderwijzer	rooms-katholiek
Ramplaan 22	R	Kessel, W.G.A.	kantoor	niet van toepassing
Ramplaan 23	R	Doemen, M.J.	onbekend	rooms-katholiek
Ramplaan 24	R	Neelissen-Roozen, mevr. A.J.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Ramplaan 25	R	Vlekke, G.F.	schoolhoofd	rooms-katholiek
Ramplaan 27	R	Hoeven, J.C. van der	onbekend	nederd.hervormd
Ramplaan 29	R	Tresson, A.	timmerman	rooms-katholiek
Ramplaan 31	R	Holswilder, P.D.	inspecteur gem. gasfabriek	onbekend
Ramplaan 33	R	Beken, A.J.	kantoorbediende	remonstrant
Ramplaan 35	R	Brink, H.W. van den	timmerman	rooms-katholiek
Ramplaan 35	R	Roozen, J.L.A.	bloembollenkweker	rooms-katholiek
Ramplaan 52	R	Huijbens, J.P.	vrachtrijder	rooms-katholiek
Ramplaan 53	R	Roozen, L.N.	bloembollenkweker	rooms-katholiek
Ramplaan 57	R	Roozen Nz. , L.	kantoor	niet van toepassing
Ramplaan 59	R	Emmer, C.	zonder beroep	doopsgezind
Ramplaan 61	R	Bruns, H.	zonder beroep	nederd.hervormd
Ramplaan 63	R	Gongrijp, S.	onderwijzer	nederd.hervormd
Ramplaan 65	R	Vries, Th.H. de	kantoorbediende	remonstrant
Ramplaan 66	R	Huijbens, P.J.A.	filterwerker	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Ramplaan 67	R	Forma, D.A.	vertegenwoordiger	geen lid van kerk
Ramplaan 68	R	Roozen, P.M.	bloemist	rooms-katholiek
Ramplaan 68a	R	Vos-Singels, mevr. J.E.C. de	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Ramplaan 69	R	Elles, J.	bouwkundig opzichter	nederd.hervormd
Ramplaan 70	R	Leest, G. v. d.	vertegenwoordiger	nederd.hervormd
Ramplaan 71	R	Hoeven, G. van der	zonder beroep	geen lid van kerk
Ramplaan 72	R	Voorn, W.C. v.d.	slager	rooms-katholiek
Ramplaan 73	R	Horst, W. ter	onderwijzer	nederd.hervormd
Ramplaan 74	R	Westmijze, J.	zonder beroep	nederd.hervormd
Ramplaan 75	R	Looman, H.M.J.	meubelmaker	rooms-katholiek
Ramplaan 76	R	Groeneveld, J.	onbekend	geref. kerk
Ramplaan 77	R	Bauer, J.D.	onbekend	geref. kerk
Ramplaan 78	R	Voerman, J.	kunstschilder	geen lid van kerk
Ramplaan 79	R	Heeres, F.J.	kantoorbediende pen	nederd.hervormd
Ramplaan 80	R	Suyling, J.W.	kantoorbediende	onbekend
Ramplaan 81	R	Loomeijer, H.Th.R.	ambtenaar Deli-mij (gep.)	onbekend
Ramplaan 82	R	Soutberg, J.	onbekend	evangelisch-luthers
Ramplaan 83	R	Sluijs, mej. R.B. v.d.	onbekend	nederd.hervormd
Ramplaan 84	R	Arnold, E.F.	kantoorbediende	evangelisch-luthers
Ramplaan 85	R	Hulsebosch, mevr. A. C	onbekend	rooms-katholiek
Ramplaan 86	R	Krimp, H.M.	opzichter-tekenaar	geref. kerk
Ramplaan 87	R	Sikkema, F.	offic. van gezondheid	geen lid van kerk
Ramplaan 88	R	Vries, J.C. de	onderwijzer	nederd.hervormd
Ramplaan 89	R	Cock, J.F. de	zonder beroep	nederd.hervormd
Ramplaan 90	R	Elshout, J.W. v.d.	aannemer	rooms-katholiek
Ramplaan 91	R	Schillemans, H.J.	koopvaardij machinist	hersteld luthers
Ramplaan 92	R	Steinmeijer, H.	boekhouder	nederd.hervormd
Ramplaan 93	R	Blei, C.Th.	walbaas	nederd.hervormd
Ramplaan 94	R	Prinsenbergh, A.J.	architect	rooms-katholiek
Ramplaan 95	R	Monderman, A.	zonder beroep	geen lid van kerk
Ramplaan 96	R	Droste, J.	officier koopvaardij	rooms-katholiek
Ramplaan 97	R	Herberman, F.J.M.	winkelier	rooms-katholiek
Ramplaan 98	R	Thoolen, M.H.M.	bloemist	rooms-katholiek
Ramplaan 98a	R	Wild-Roy, mevr. W.J. de	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Ramplaan 102	R	Kessel, W.G.A. van	bollenkweker en handel.	rooms-katholiek
Ramplaan 104	R	Cleeff-Oosterbaan, mevr. C.E.	onbekend/weduwe	doopsgezind
Ramplaan 106	R	Bakker, F.J.	bouwkundig opzichter	rooms-katholiek
Ramplaan 107	R	Nieuwenhuizen, Th.	bloemist	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Ramplaan 109	R	Wesseling-Jansen, mevr. J.	onbekend/weduwe	onbekend
Ramplaan 111	R	Lammerse, M.	los werkman	rooms-katholiek
Ramplaan 125	R	Brink, A.W. van den	caféhouder	rooms-katholiek
Rollandslaan 27	R	Kamphuijs, G.C.M.	koopman	rooms-katholiek
Rollandslaan 29	R	onbekend	onbekend	onbekend
Rollandslaan 31	R	Ketelaar, D.	reiziger	nederd.hervormd
Rollandslaan 33	R	Rinkema, S	bouwkundige	geen lid van kerk
Rollandslaan 35	R	Drunen, J. van	commies tit. p.t.	evangelisch-luthers
Rollandslaan 37	R	Behrens, mej. B.J.	onbekend	geen lid van kerk
Rollandslaan 37	R	Behrens-Geerling, mevr. W.A.	onbekend/weduwe	geen lid van kerk
Rollandslaan 39	R	Burken, H. van	tuinbaas	nederd.hervormd
Rollandslaan 41	R	Meuring, F.W.	meubelmaker	hersteld-luthers
Rollandslaan 43	R	Holewijn, W.Th.P.	ambtenaar pen	waals-hervormd
Rollandslaan 45	R	Hezemans, J.G.C.J.	fotograaf	geen lid van kerk
Rollandslaan 47	R	Heuperman, J.	boekhouder	geen lid van kerk
Rollandslaan 49	R	Anink, C.A.	bankemployé	rooms-katholiek
Rollandslaan 51	R	Agterberg, J.W.	zonder beroep	doopsgezind
Rollandslaan 52	R	Abs, G.J. van	commies ter secretarie	nederd.hervormd
Rollandslaan 53	R	Buwalda, J.	zonder beroep	geen lid van kerk
Rollandslaan 54	R	Craye, D.	kantoorbediende	nederd.hervormd
Rollandslaan 55	R	Kruup, F.	los werkman	rooms-katholiek
Rollandslaan 56	R	Smit, J.J.	banketbakker	evangelisch-luthers
Rollandslaan 57	R	Elferink, L.B.	kruidenier	rooms-katholiek
Rollandslaan 58	R	Uiterwijk, B.	huisschilder	geref. kerk
Rollandslaan 60	R	Werff, C. van der	portier pen	nederd.hervormd
Rollandslaan 62	R	Aarts, H.A.	kantoorbediende	rooms-katholiek
Rollandslaan 65	R	Hooghoud-Jesviet, mevr. K.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Rollandslaan 67	R	Thoolen, H.W.	bloemist en dahliakweker	rooms-katholiek
Rollandslaan 68	R	Groenendijk, J.P.	tuinder	rooms-katholiek
Rollandslaan 69	R	Toors, F.N.	kantoorbediende	nederd.hervormd
Rollandslaan 70	R	Groenendijk, J.	bloemkweker	rooms-katholiek
Rollandslaan 71	R	Bruggeman, W.F.H.	kantoorbediende	geen lid van kerk
Rollandslaan 73	R	Publieke Werken	magazijn	niet van toepassing
Rollandslaan 75	R	Thoolen-Staphorst, mevr. S.H.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Rollandslaan 78	R	Slooten, H. van	gemeentewerkman	geen lid van kerk
Rollandslaan 79	R	Roose-Hulsebosch, mevr. A.G.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Rollandslaan 80	R	Kruup, N.	los werkman	rooms-katholiek
Rollandslaan 81	R	Horn, G.	los werkman	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Rollandslaan 83	R	Horn, G.J.	brievenbesteller	rooms-katholiek
Rollandslaan 97	R	Berg, H. v.d.	brievenbesteller (gepens.)	nederd.hervormd
Rollandspad 01	R	Bijvoet, gebr.	bollenschuur	niet van toepassing
Rollandspad 01a	R	Plukker, W.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Rollandspad 02	R	Nieuwenhuis-van V., mevr. H.A.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Rollandspad 03	R	Kessel, L.J. van	bloemist	rooms-katholiek
Rollandspad 04	R	Wees, A. van	los werkman	geen lid van kerk
Rollandspad 05	R	Roozen, gebr.	kantoor en schuur	niet van toepassing
Rollandspad 06	R	Harren, J.F.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Rollandspad 07	R	Roozen, gebr.	kantoor en schuur	niet van toepassing
Rollandspad 08	R	Rees, G. van	tuinman	geen lid van kerk
Rollandspad 09	R	Roozen, gebr.	kantoor en schuur	niet van toepassing
Rollandspad 09a	R	Roozen Hzn, N.F.	bloembollenkweker	rooms-katholiek
Rollandspad 10	R	Dalman, G.J.	los werkman	nederd.hervormd
Rollandspad 12	R	Wassink, G.H.	los werkman	nederd.hervormd
Rollandspad 14	R	Leemans, P.	bankwerker	geen lid van kerk
Rollandspad 15	R	Klinkenberg, B. van den	bloemist	nederd.hervormd
Rollandspad 16	R	Publieke Werken	bergplaats	niet van toepassing
Rollandspad 17	R	Zwiersen, J.B.	agent van politie	nederd.hervormd
Rollandspad 19	R	Hendriks, H.	straatmaker	geref. kerk
Rollandspad 20	R	onbekend	schuur	niet van toepassing
Tuindorpslaan 01	RT	Bloemendaal, W.B.V.	kantoor	niet van toepassing
Tuindorpslaan 04	RT	Kuurstra, B.	timmerman	nederd.hervormd
Tuindorpslaan 06	RT	Henneman, J.G.	smid	rooms-katholiek
Tuindorpslaan 08	RT	Kessel, J.G. van	fruihandelaar	rooms-katholiek
Tulpenkade 02	Z	Koper, J.	kantoorbediende	geen lid van kerk
Tulpenkade 04	Z	Aukes, F.M.	ambtenaar duinwater ha.	rooms-katholiek
Tulpenkade 06	Z	Ferneij, J.F.D.E.	onbekend	onbekend
Van Twiskplein 01	RT	Vermeij, P.	draadvlechter	geen lid van kerk
Van Twiskplein 02	RT	Veldt, A.M. van der	arbeider	rooms-katholiek
Van Twiskplein 03	RT	Jansen Hendriks, C.	bankwerker	rooms-katholiek
Van Twiskplein 04	RT	Lanfermeijer, H.	automobielmonteur	rooms-katholiek
Van Twiskplein 05	RT	Philippo, J.W.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Van Twiskplein 06	RT	Willemse, J.C.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Van Twiskplein 07	RT	Eichhorn-Lensen, mevr. M.E.	was-en strijkster	rooms-katholiek
Van Twiskplein 08	RT	Kokkelkoren, J.H.	los werkman	rooms-katholiek
Van Twiskplein 09	RT	Stoeltje, J.Th.	wegwerker h.ij.s.m.	nederd.hervormd

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Van Twiskplein 10	RT	Linden, J.C. van der	bloemistknecht	rooms-katholiek
Van Twiskplein 10a	RT	Stals, J.J.	huisschilder	rooms-katholiek
Van Twiskplein 12	RT	Hartendorp, A.	onbekend	onbekend
Wilhelminalaan 02	Z	Joustra, M.A.	aannemer	nederd.hervormd
Wilhelminalaan 04	Z	Monshouwer, P.A.	onbekend	nederd.hervormd
Wilhelminalaan 05	Z	Hulk, H.	kunstschilder	nederd.hervormd
Wilhelminalaan 05	Z	Stern, W.J.C.J.L.	kunstschilder	nederd.hervormd
Wilhelminalaan 06	Z	Heijnis, D.	directeur Concordia	doopsgezind
Wilhelminalaan 08	Z	Vogel, A. de	toonkunstenaar	geen lid van kerk
Wilhelminalaan 09	Z	Tiessens, G.J.	leraar m.o.	geen lid van kerk
Wilhelminalaan 09a	Z	Kruseman, H.	directeur Amsterdamse bank	onbekend
Wilhelminalaan 09b	Z	Dahlhaus, J.J.C.	onbekend	nederd.hervormd
Wilhelminalaan 10	Z	onbekend	onbekend	onbekend
Wilhelminalaan 15	Z	Floberg, A.	coupeur	geen lid van kerk
Wilhelminalaan 17	Z	Kleef, K.W.B. v.	onbekend	geen lid van kerk
Wilhelminalaan 19	Z	Glansbeek, M.D.H. van	handelsreiziger	rooms-katholiek
Wilhelminalaan 20	Z	Torcque, J.	bleeker	geen lid van kerk
Wilhelminalaan 21	Z	Huisken, J.A.M.	procuratiehouder	geen lid van kerk
Wilhelminalaan 22	Z	Poorten, C. van	metaalbewerker	rooms-katholiek
Wilhelminalaan 23	Z	Dahlhaus, L.P.A.	onbekend	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 01	RT	Aardweg, G. van den	bloemistknecht	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 01	RT	Niepoort, J.	arbeider	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 02	RT	Zuurbier, D.	onbekend	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 02	RT	Zuurbier, S.J.	winkelier	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 03	RT	Dekkers, J.	arbeider	nederd.hervormd
Z.Tuindorpslaan 04	RT	Bremer, F.G.	brievenbesteller	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 05	RT	Hoogenstein, H.	arbeider	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 06	RT	Specht, A.	tuinman	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 07	RT	Köhler, B.A.	brievenbesteller	nederd.hervormd
Z.Tuindorpslaan 08	RT	Schrama, D.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 09	RT	Nieuwpoort, C.	kruideniersbediende	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 09a	RT	Koelemeij, J.P.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 09b	RT	Straten, H.P. van	arbeider	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 10	RT	Hoogeboom, J.B.	broodbakker	geen lid van kerk
Z.Tuindorpslaan 12	RT	Stals- Koefaal, mevr. C.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 14	RT	Pardon, J.H.J.	onbekend	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 15	RT	Bood, J.	rijksveldwachter	nederd.hervormd
Z.Tuindorpslaan 16	RT	Manders, H.G.	loopknecht	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Z.Tuindorpslaan 17	RT	Meij, H.A. van der	blekersknecht	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 18	RT	Burggraaf, H.W.	zandschipper	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 19	RT	Barnhoorn, F.G.	bloemist	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 20	RT	Hekker, A.J.	loodgieter	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 21	RT	Verduin, P.A.	brievenbesteller	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 22	RT	Ammerlaan, mevr. J.Z.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 23	RT	Visse, A	huisschilder	geref. kerk
Z.Tuindorpslaan 24	RT	Ham, H. van der	bloemistknecht	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 25	RT	Rutten, Th.	huisknecht	chr. Gereformeerd
Z.Tuindorpslaan 26	RT	Bremer, P.J.	brievenbesteller	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 27	RT	Aar, J.J. v.d.	gemeentewerkman	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 28	RT	Prenen, J.G.	bloemistknecht	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 29	RT	Verheijde-Longepee, mevr. M.C.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Z.Tuindorpslaan 30	RT	Kuurstra, B.	timmerman	nederd.hervormd
Z.Tuindorpslaan 32	RT	Prenen, G.P.	bloemkweker	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 34	RT	Vries-van Rijzen, mevr.J.de	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 36	RT	Vreenegoor, G.C.	schoenmaker	rooms-katholiek
Z.Tuindorpslaan 38	RT	Sarlet, P.	magazijnmeester	nederd.hervormd
Z.Tuindorpslaan 40	RT	Vastenhoven, J.H. van	timmerman	rooms-katholiek
Zijlweg 19	Z	Bakel, J.H.A	koopman	rooms-katholiek
Zijlweg 21	Z	Meeuwen, A.F.J.M. van	agent in manufacturen	rooms-katholiek
Zijlweg 21a	Z	Schouten, H.A.	onbekend	onbekend
Zijlweg 21b	Z	Ketel-Willemse, mevr. A.B.A. v.	onbekend-weduwe	geen lid van kerk
Zijlweg 23	Z	Funke, M.	broodbakker	evangelisch-luthers
Zijlweg 23a	Z	Beijnes, J.J.M.	technicus	rooms-katholiek
Zijlweg 25	Z	Mohr, E.C.J.	ambtenaar o.- i.	nederd.hervormd
Zijlweg 25a	Z	Lippits, J.W.	onbekend	rooms-katholiek
Zijlweg 25b	Z	Brandenburg, C.A.	procuratiehouder	rooms-katholiek
Zijlweg 26	Z	Bornwater, J,Th.	genesheer	nederd.hervormd
Zijlweg 27	Z	Hartkamp, A.H.	makelaar	evangelisch-luthers
Zijlweg 28	Z	Simonsz, J.	houthandelaar	evangelisch-luthers
Zijlweg 29	Z	Hogeman, L.A.L.	timmerman	rooms-katholiek
Zijlweg 30	Z	Berbé, P.	bloembollenkweker	rooms-katholiek
Zijlweg 31	Z	Bal, J.	assuradeur	nederd.hervormd
Zijlweg 31	Z	Scholte en Co, firma	kantoor	niet van toepassing
Zijlweg 32	Z	Stam, W.J.M.	winkelier in sigaren	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Zijlweg 33	Z	Wilhelm-de Swart, mevr. A.M.	pensionhoudster	rooms-katholiek
Zijlweg 34	Z	Baumeister, G.A.	electricien	rooms-katholiek
Zijlweg 35	Z	Croesen, H.L.C..	koopman	nederd.hervormd
Zijlweg 36	Z	Keller en Macdonald	kantoor	niet van toepassing
Zijlweg 36	Z	Keller, J.H.J.	electro-technicus	nederd.hervormd
Zijlweg 37	Z	Bos, J.B.	bloembollenexporteur	rooms-katholiek
Zijlweg 38	Z	Schous, J.H.	smid	rooms-katholiek
Zijlweg 39	Z	Leeuw, L.A. de	fabrikant	joods
Zijlweg 40	Z	Stijlen, mej.W. van der	stenotypiste	rooms-katholiek
Zijlweg 40	Z	Stijlen-Maas, mevr. G.W. van der	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Zijlweg 41	Z	Hoekstra, K.E	exporteur	onbekend
Zijlweg 42	Z	Roozen, A.G.	bloemkweker	rooms-katholiek
Zijlweg 44	Z	Smit, G.B.N.	bedrijfsleider	rooms-katholiek
Zijlweg 44	Z	Wijers, mevr. A.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Zijlweg 45	Z	Straalen, W.A.A. van	agent in granen	nederd.hervormd
Zijlweg 46	Z	Prins, L.G.	voorzitter Zuiderpolder	waals-hervormd
Zijlweg 47	Z	Lugt, P.	directeur ener nv	doopsgezind
Zijlweg 48	Z	Groendijk, H.	arts	onbekend
Zijlweg 48a	Z	Thoolen en Co	kantoor	niet van toepassing
Zijlweg 48b	Z	Honnebier, W.J.	smid	rooms-katholiek
Zijlweg 48c	Z	Honnebier, W.J.	smederij	niet van toepassing
Zijlweg 49	Z	Bos, mej. J.H.	pensionhoudster	rooms-katholiek
Zijlweg 49	Z	Overbeek-Jansen, mevr. A.G.N.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Zijlweg 50	Z	Heule, G.M.J.	handelsagent	geen lid van kerk
Zijlweg 51	Z	Ziggelaar, J.W.	koopman	rooms-katholiek
Zijlweg 51a	Z	Bos-Klücken, mevr. J.B.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Zijlweg 51b	Z	Thoolen en Co	kantoor en schuur	niet van toepassing
Zijlweg 52	Z	Haagen, A.G.	loodgieter	rooms-katholiek
Zijlweg 53	Z	Jansen, mej. G.M.J.	onbekend	rooms-katholiek
Zijlweg 54	Z	Veen, J.	loodgieter	evangelisch-luthers
Zijlweg 55	Z	Lesage, H.	onbekend	nederd.hervormd
Zijlweg 56	Z	Lindner, A.H.M.C.	houthandelaar	rooms-katholiek
Zijlweg 57	Z	Bakker, mej. S.A.F.	onbekend	rooms-katholiek
Zijlweg 57a	Z	Smit, K.	koopman	nederd.hervormd
Zijlweg 58	Z	Visser, J.	grondwerker	nederd.hervormd
Zijlweg 58	Z	Rooij, A.M. van	kok	nederd.hervormd

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Zijlweg 59	Z	Bonarius, H.B.	lood-en zinkwerker	rooms-katholiek
Zijlweg 60	Z	Deutschmann, H.B.	zonder beroep	hersteld-luthers
Zijlweg 60	Z	Kievit, E.	stratenmaker	nederd.hervormd
Zijlweg 60	Z	Kievit, J.	rijwielhandelaar	rooms-katholiek
Zijlweg 61	Z	El, Mej. M.C. van	onbekend	onbekend
Zijlweg 61	Z	Torringa, R.F.	stucadoor	geen lid van kerk
Zijlweg 62	Z	Wiarda, J.	tuinman	nederd.hervormd
Zijlweg 62a	Z	Wartena, P.	chauffeur	geen lid van kerk
Zijlweg 63	Z	Niemeijer, J.H.J.	kapper	nederd.hervormd
Zijlweg 64	Z	Visser, D.	arbeider in fabriek	rooms-katholiek
Zijlweg 65	Z	Lohman-Kouwenhoven, mevr. C.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Zijlweg 66	Z	Haas, J.J. van der	bloemistknecht	rooms-katholiek
Zijlweg 67	Z	Prins, J.H.	werkplaats	niet van toepassing
Zijlweg 67a	Z	Onbekend	werkplaats	niet van toepassing
Zijlweg 67b	Z	Vasen, mevr.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Zijlweg 68	Z	Dalman-Jansen, mevr. P.W.	onbekend/weduwe	nederd.hervormd
Zijlweg 68a	Z	Wesseling, H.	arbeider	nederd.hervormd
Zijlweg 69	Z	Bos, A.F.	bloemist	rooms-katholiek
Zijlweg 69a	Z	Bos, A.F.	bollenschuur	niet van toepassing
Zijlweg 69b	Z	Triniteits Lyceum	schoolgebouw	niet van toepassing
Zijlweg 69c	Z	Trinitatis, S. Smae	klooster	niet van toepassing
Zijlweg 69d	Z	Azalia	bloemenmagazijn	niet van toepassing
Zijlweg 70	Z	Vogel, Th.N.	brandstoffenhandelaar	rooms-katholiek
Zijlweg 70c	Z	Hoitingh, mej. B.	onderwijzeres	nederd.hervormd
Zijlweg 70c	Z	Hoitingh, mej. J.J.	onderwijzeres	nederd.hervormd
Zijlweg 70d	Z	Moss, J.H.	onbekend	rooms-katholiek
Zijlweg 71	Z	Schlegel-de Waal Malefijt, mevr.	onbekend/weduwe	onbekend
Zijlweg 72	Z	Roozen, A.C.J.	bloemist	rooms-katholiek
Zijlweg 73	Z	Heisterkamp, A.A.	prov. adjudant (gepens.)	geen lid van kerk
Zijlweg 74	Z	Tweehuijsen, G.W.	bloemist	rooms-katholiek
Zijlweg 74a	Z	Janssen, P.H.G.A.	koopman	rooms-katholiek
Zijlweg 74b	Z	Hoek, J.J. v.d.	leraar mo	nederd.hervormd
Zijlweg 75	Z	Mettau, P.J.C.	leraar frans	waals-hervormd
Zijlweg 76	Z	Roozen Nz, J.J.	bloemist	rooms-katholiek
Zijlweg 76a	Z	Roozen Nz, J.J.	kantoor	niet van toepassing
Zijlweg 77	Z	Michielsen, A.B.	voorzitter Raad van arbeid	rooms-katholiek
Zijlweg 78	Z	Bijvoet, A.M.	bloemist	rooms-katholiek

Adres	Buurt	Naam	Beroep	Geloof
Zijlweg 78	Z	Bijvoet, N.W.M..	koopman in tabak	rooms-katholiek
Zijlweg 79	Z	Faase, N.A.	kantoorbediende	rooms-katholiek
Zijlweg 80	Z	Bijvoet en Co, P.	kantoor	niet van toepassing
Zijlweg 81	Z	Woensel, H.N. van.	onbekend	rooms-katholiek
Zijlweg 82	Z	Grijpink, B.A.L.J.	directeur cultuurmij.	rooms-katholiek
Zijlweg 82a	Z	onbekend	onbekend	onbekend
Zijlweg 82b	Z	Droste, G.J.	fabrikant chocolade	doopsgezind
Zijlweg 82c	Z	Sipkes, C.	kweker	onbekend
Zijlweg 82c	Z	Teunisbloem, De	kwekerij	niet van toepassing
Zijlweg 83	Z	Toens, mej. G	onbekend	doopsgezind
Zijlweg 84	Z	Roozen, mej. A.M.G.	onbekend	rooms-katholiek
Zijlweg 84	Z	Roozen-van Thiel, mevr.C.S.	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Zijlweg 85	Z	Lodewijks, B.W.	koopvaardij gezagvoerder	nederd.hervormd
Zijlweg 86	Z	Roozen, P.A.	bloemist	rooms-katholiek
Zijlweg 87	Z	Roozen Hzn, J.W.	bloemkweker	rooms-katholiek
Zijlweg 88	Z	Petrie, M	commissionair in effecten	geref. kerk
Zijlweg 89	Z	Koelemij, A.J.	caféhouder	rooms-katholiek
Zijlweg 89	Z	Reuter, mevr. A.M.	winkelierster	rooms-katholiek
Zijlweg 89a	Z	Ruijgrok, C.	onbekend	onbekend
Zijlweg 89b	Z	Cerfontaine, M.J.	ambtenaar provincie	nederd.hervormd
Zijlweg 90	Z	Bok, C.	onbekend	nederd.hervormd
Zijlweg 91	Z	Wilod-Verspille, A.	ingenieur	nederd.hervormd
Zijlweg 91	Z	Wilod-Verspille, J.M.	zonder beroep	nederd.hervormd
Zijlweg 92	Z	Lindner, C.J.	houthandelaar	rooms-katholiek
Zijlweg 93	Z	Rinse, J.	steenhouwer	nederd.hervormd
Zijlweg 95	Z	Leising, W.	zonder beroep	rooms-katholiek
Zijlweg 96	Z	onbekend	onbekend	onbekend
Zijlweg 98	Z	Jong-Groot, mevr. A. de	onbekend/weduwe	rooms-katholiek
Zijlweg 100	Z	Rempt, L.	oud-burgemeester	geen lid van kerk
Zijlweg 102	Z	onbekend	onbekend	onbekend
Zijlweg 104	Z	Velsen, P.A. v.	bloemist	rooms-katholiek
Zijlweg 104	Z	Velsen, S.P. v.	bloemist	rooms-katholiek
Zijlweg 106	Z	Lucas, J.W.	accountant	rooms-katholiek
Zijlweg 108	Z	Waaning, H.	fabrikant Haarlemmer olie	nederd.hervormd
Zijlweg 110	Z	Schaap, J.	directeur ener blikfabriek	nederd.hervormd
Zijlweg 112	Z	Hin, C.N.	koopman handschoenen	rooms-katholiek
Zijlweg 114	Z	Hin, C.N.	kantoor	niet van toepassing

BIJLAGE 3.

KARAKTERISTIEK VAN DE GEANNEXEERDE BEVOLKING

Panden die van Bloemendaal naar Haarlem gingen

Soort pand	IJsbangebied	Zijlweg- gebied	Ramplaan- kwartier zonder Tuindorp	Tuindorp	Totaal
Woonhuizen	47	228	232	108	615
Bergplaats/werkplaats		2	2		4
(Bloemen) magazijn/kwekerij		2	1		3
(Bollen)schuur		3	2		5
Clubgebouw	1				1
Garagebedrijf		2			2
Kantoor		6	3	1	10
Kantoor en schuur		1	3		4
Pakhuis			2		2
Schoolgebouw/Klooster		2			2
Smederij		1			1
Zweminrichting		1			1
Totaal	48	248	245	109	650

Tabel 1 Aantallen en soort panden die in 1927 overgingen van Bloemendaal naar Haarlem

Haarlem verwerft 650 panden van Bloemendaal, waarvan 615 met een woonbestemming; 35 panden werden gebruikt voor werkzaamheden en 33 panden werden (drie)dubbel bewoond. In het oog springen het clubgebouw van de IJclub Haarlem en omstreken, het schoolgebouw van het Triniteits Lyceum met het aansluitende pand van de Augustijner paters en het zwembad de Houtvaart. Verder kende vooral het Zijlweggebied en het Ramplaankwartier een aanzienlijk aantal kantoorpanden, vooral ten behoeve van agrarische bedrijven. Opvallend was het kantoor van het bedrijf van Hin, precies op de grens van Bloemendaal en Haarlem op de Zijlweg 114.

De beroepsbevolking van de geannexeerde gebieden

Niet van iedereen was het beroep te achterhalen. Soms gaf men op geen beroep te hebben of zonder beroep te zijn. Dat kan zowel duiden op werkloosheid, met pensioen zijn of nooit een beroep hebben uitgeoefend. Dat laatste zal vooral van toepassing zijn op het aantal weduwen, dat overging naar Haarlem. Laten wij de categorie geen beroep of onbekend verder buiten beschouwing, dan telde de beroepsbevolking van het geannexeerde gebied in totaal 503 personen. Op basis van de opgegeven beroepen is een indeling in categorieën gemaakt. De indeling berust vooral op het onderscheid tussen handarbeid en hoofdarbeid, opleiding en mate van zelfstandigheid van het beroep. Het betreft een grove indeling met als uitsluitend doel om enig ordening aan te brengen in de verscheidenheid van de beroepen en zicht te geven op de maatschappelijke rangorde van de beroepen.¹⁴⁵

Beroepen	Ijsbaangebied	Zijlweg-gebied	Ramplaan-kwartier zonder Tuindorp	Tuindorp	Totaal
0. geen beroep, onbekend	16	67	45	17	145
1. agrarisch beroep in loondienst	1	7	23	23	54
2. ongeschoolde/geoefende arbeider, lagere dienstverlening, politieagent, chauffeur, gemeentewerkman, koetsier e.d.	1	12	38	40	91
3. geschoolde arbeider, middenstander e.d.	3	22	34	21	80
4. employé/ambtenaar, kantoorbediende, onderwijzer, koopman, handelaar, kunstschilder, vertegenwoordiger e.d.	16	61	59	7	143
5. eigenaar agrarisch bedrijf, bedrijfsleider	0	34	20	4	58
6. eigenaar niet agrarisch bedrijf, bedrijfsleider, hoofdonderwijzer, leraar M.O., musicus, makelaar, procuratiehouder, officier koopvaardij, commissionair e.d.	6	27	10	0	43
7. vrije beroepen, academici, hoge ambtenaren, gezagvoerder koopvaardij, rentmeester, directeur groot bedrijf e.d.	6	24	4	0	34
Totaal	49	254	233	112	648

Tabel 2. Aantallen en soorten beroepen die in 1927 overgingen van Bloemendaal naar Haarlem

Beroeps categorie	Absoluut	%
Laag (1, 2, 3)	225	45
Midden (4)	143	28
Hoog (5, 6, 7)	135	27
Totaal	503	100%

Tabel 3 Beroepen samengevoegd in drie categorieën

Rijke Bloemendalers

Uit de cijfers valt niet af te leiden hoeveel Bloemendalers voor Haarlem extra interessant geweest kunnen zijn als nieuwe belastingbetalers. Als er al sprake is geweest van ‘rijke’ Bloemendalers die gedwongen overgingen naar Haarlem, dan betreft het kwantitatief niet veel meer dan 135 gezinshoofden, die vanwege hun beroep meer dan gemiddeld hebben kunnen bijgedragen aan de gemeentekas van Haarlem. Ongeveer tweederde van hen woonde rondom de Julianalaan en de Zijlweg.

De agrarische beroepsbevolking van de geannexeerde gebieden

Een interessant deel van de beroepsbevolking bestaat uit mensen, die in 1927 in een agrarisch bedrijf werkten. Dat zijn meestal bloembollenbedrijven. Dat wordt hierna duidelijk gemaakt.

Zelfstandig	Aantallen	Dienstverband	Aantallen
Landbouwer	1	Tuinman	11
Bloemist	31	Hovenier	3
Kweker	1	Bloemistknecht	20
Bloemkweker	12	Landarbeider	1
Bloembollenkweker	8	Tuindersknecht	1
Bloembollenexporteur	1	Tuinmansknecht	1
Tuinder	3	Veldarbeider	2
Tuinbaas	1	Los werkman	15
Totaal	58	Totaal	54

Tabel 4. Vergelijking van de agrarische beroepsbevolking van de geannexeerde gebieden, werkzaam als zelfstandig en in dienstverband in 1927.

Uit de tabel blijkt, dat er in de tijd van de annexatie door de mensen zelf een subtiel onderscheid gemaakt werd tussen de verschillende beroepen. Ook gebruikte zelfstandigen voor een soortgelijk beroep verschillende aanduidingen om daarmee onderscheid en statusverschil aan te geven, bijvoorbeeld landbouwer, kweker, bloembollenkweker, bloemkweker of bloemist. Van de mensen, die in (loon)dienst waren noemt zich een groot aantal bloemistknecht, tuinman of los werkmans. Gezien het seizoenkarakter van het bloembollenbedrijf zullen de meeste van de losse werklieden/ arbeiders zeer waarschijnlijk werkzaam geweest zijn in de bollen en de bloemen. Helemaal zeker is dat echter niet. Zie ook hoofdstuk 5.

Godsdienstige samenstelling van de bevolking

	Ijsbaangebied	Zijlweg- gebied	Ramplaan- kwartier zonder Tuindorp	Tuindorp	Totaal
Rooms-katholiek	5	115	87	78	285
Nederduits Hervormd	20	52	72	22	166
Gereformeerd	3	2	12	4	21
Doopsgezind	4	13	6	0	23
Evangelisch Luthers	4	10	5	1	20
Remonstrant	1	3	2	0	6
Overig	0	10	5	1	16
Geen	7	28	33	3	71
Onbekend	5	21	11	3	40
Totaal	49	254	233	112	648

Tabel 5. De verdeling van de hoofdbewoners naar godsdienst in 1927 in absolute aantallen

De meeste mensen hadden in 1927 een geloof: 537 van de 648 personen, dat is 83%. Veruit het grootste aantal was rooms-katholiek: 44%, gevolgd door nederduits-hervormd: 26%. Met uitzondering van het Ijsbaangebied zijn de rooms-katholieken steeds in de meerderheid, gevolgd door de hervormden. Opvallend hoog is het aantal rooms-katholieken in Tuindorp: 70%. In het Ramplaankwartier verschilt het aantal hervormden weinig van het aantal rooms-katholieken.

Godsdienstige samenstelling van de beroepsbevolking

Door de godsdienst van de hoofdbewoners te koppelen aan het beroep is het mogelijk om na te gaan of er belangwekkende combinaties hebben bestaan. Voor het maken van een zinvolle vergelijking zijn de beroepen samengevoegd tot zeven beroeps categorieën

en de godsdiensten beperkt tot drie categorieën. Hieronder volgen de absolute aantallen en percentages.

Beroep en Geloof	Rooms-katholiek	Nederduits Hervormd	Overigen/geen	Totaal
0. geen beroep, onbekend	52	34	59	145
1. agrarische loondienst	36	13	5	54
2. ongeschoolde arbeider e.d.	50	26	15	91
3. geschoolde arbeider e.d.	44	17	19	80
4. employé/ambtenaar e.d.	39	45	59	143
5. eigenaar agrarisch bedrijf	50	6	2	58
6. eigenaar niet-agrarisch bedrijf, leraar M.O. e.d.	9	10	24	43
7. vrije beroepen, academici, hoge ambtenaren e.d.	5	15	14	34
Totale bevolking	285	166	197	648

Tabel 6. Beroep en geloof van de geannexeerde bevolking in 1927 in absolute aantallen

Beroeps categorie	Rooms-katholiek	Nederduits Hervormd	Overigen/geen	Totaal
Geen beroep (0)	18	20	30	22
Laag (1, 2, 3)	46	34	20	35
Midden (4)	14	27	30	22
Hoog (5, 6, 7)	22	19	20	21
Totaal	100%	100%	100%	100%

Tabel 7. Beroeps categorie en geloof van de geannexeerde bevolking in 1927 in percentages

In het algemeen zijn de verschillen per geloof en beroeps categorie niet erg groot. Bij de hervormden liggen de percentages per beroeps categorie het dichtste bij het gemiddelde. De rooms-katholieken zijn wat oververtegenwoordigd in de beroeps categorie laag. Opvallend hoog is het aantal rooms-katholieke eigenaren van de agrarische bedrijven en - in mindere mate maar toch hoog - de mensen, die in agrarische loondienst zijn. Omdat agrarisch vrijwel overeenkomt met tuinbouw/bloembollen en bloemen kan gezegd worden dat het bollen- en bloemenbedrijf rond 1927 een overwegende rooms-katholieke aangelegenheid was. Dat is geen opzienbarende constatering, maar wordt door de bovengenoemde feitelijke gegevens nauwkeurig benoemd.

Tuindorp

De gemeente Bloemendaal motiveerde de bouw van Tuindorp vanwege de noodzaak om voor verschillende categorieën uit de werkzame bevolking van Bloemendaal huizen te bouwen. Hieronder zijn de verschillende beroepen weergegeven van de personen, die in 1927 daar woonden. Uit tabel 8 blijkt dat Bloemendaal ruimschoots is geslaagd in haar beleid om voor verschillende categorieën arbeiders woningen te realiseren.

Niet-agrarisch	Aantallen	Agrarisch	Aantallen
<i>Categorie 2</i>		<i>Categorie 1</i>	
Arbeider	6	Bloemistknecht	12
Brievenbesteller	7	Hovenier	1
Gemeentewerkman	5	Los werkman	3
Blekersknecht	3	Tuinman	4
Andere knechten	5	Tuindersknecht	1
Overigen	14	Tuinmansknecht	1
<i>Categorie 3</i>		Veldarbeider	1
Timmerman	5	<i>Categorie 5</i>	
Huisschilder	2	Bloemist	2
Smid	2	Bloemkweker	1
Monteur	2	Tuinder	1
Overigen	10		
<i>Categorie 4</i>			
Kantoorbediende	3		
Overigen	4		
Totaal	68	Totaal	27

Tabel 8. Verdeling van de beroepsbevolking van Tuindorp in 1927 in absolute aantallen

BIJLAGE 4.

LIJST VAN STRATEN/LANEN E.D. UIT DE BLOEMENDAALSE EN DE HAARLEMSE PERIODE

Straatnaam	Buurt	Bloemendaal	Haarlem
Delftkade	Ijsbaangebied	aanwezig in 1927	
Kleverlaan	Ijsbaangebied	aanwezig in 1927	
A.W.F. van Idenburglaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Carel Reinierspad	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Christoffer van Swollaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Cornelis Speelmanlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
De Carpentierlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Ijsbaanlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Jaap Eedenlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Jan Pietsz. Coenlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Johan Maetsuykerlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Laurens Reallaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Lodewijk van Deysellaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Otto van Reeslaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Pieter Bothlaantje	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Pim Mulierlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Rijklof van Goensplein	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Van Diemenlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Van Riebeecklaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Willem van Oudshoornlaan	Ijsbaangebied		aangelegd na 1927
Bomanshof	Oosterduin		aangelegd na 1927
Bremlaan	Oosterduin		aangelegd na 1927
Daslookweg	Oosterduin		aangelegd na 1927
Duindoornlaan	Oosterduin		aangelegd na 1927
Duinroosplantsoen	Oosterduin		aangelegd na 1927
Egelantierlaan	Oosterduin		aangelegd na 1927
Helmlaan	Oosterduin		aangelegd na 1927
Ligusterlaan	Oosterduin		aangelegd na 1927
Munterslaan	Oosterduin		aangelegd na 1927
Oosterduinweg	Oosterduin		aangelegd na 1927

Straatnaam	Buurt	Bloemendaal	Haarlem
Parnassiakade	Oosterduin		aangelegd na 1927
Slangenkruidlaan	Oosterduin		aangelegd na 1927
Sleedoornweg	Oosterduin		aangelegd na 1927
Stalkruidlaan	Oosterduin		aangelegd na 1927
Wegedoornweg	Oosterduin		aangelegd na 1927
Zeedistelweg	Oosterduin		aangelegd na 1927
Zenegroenkade	Oosterduin		aangelegd na 1927
Bloemveldlaan	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Brouwersvaartpad/ Houtmanpad	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Duinvlietspad	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Elswoutslaan	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Hendrik Roozenlaan	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Hospeslaan	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Korte Zijlweg	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Lambrecht van Dalelaan	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Marcelisvaartpad	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Ramplaan	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Ramplaanspad	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Rollandslaan	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Rollandspad	Ramplaankwartier	aanwezig in 1927	
Abraham Mensstraat	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Blinkertpad	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Crevenapad	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Croesenstraat	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Denijs van Hullelaan	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Dickmansstraat	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Duinvlietweg	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Gerrit Bartholomeuslaan	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Gillis Schoolmeesterlaan	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Jan Bontelaan	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Jan de Mijterlaan	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Leendert Meeszstraat	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Pieter Wantelaan	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Rockaerthof	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927

Straatnaam	Buurt	Bloemendaal	Haarlem
Schoonoordlaan	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Van der Duynstraat	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Van Raephorststraat	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Vlaamseweg	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Willem Buyslaan	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Willem Dreesplantsoen	Ramplaankwartier		aangelegd na 1927
Midden Tuindorpslaan	Tuindorp	aanwezig in 1927	
Noorder Tuindorpslaan	Tuindorp	aanwezig in 1927	
Ooster Tuindorpslaan	Tuindorp	aanwezig in 1927	
Tuindorpslaan	Tuindorp	aanwezig in 1927	
Van Twiskplein	Tuindorp	aanwezig in 1927	
Zuider Tuindorpslaan	Tuindorp	aanwezig in 1927	
Emmalaan	Zijlweggebied	aanwezig in 1927	
Houtvaart	Zijlweggebied	aanwezig in 1927	
Hyacintenlaan	Zijlweggebied	aanwezig in 1927	
Julianalaan	Zijlweggebied	aanwezig in 1927	
Tulpenkade	Zijlweggebied	aanwezig in 1927	
Wilhelminalaan/ Regentesselaan	Zijlweggebied	aanwezig in 1927	
Zijlweg	Zijlweggebied	aanwezig in 1927	
Abel Tasmankade	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Bestevaerstraat	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Bijdorplaan	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
De Ruyterplein	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
De Ruyterweg	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Houtmankade	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Houtvaartpad	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Jan van Galenstraat	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Koppestokstraat	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Krokusstraat	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Narcisplantsoen	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Piet Heinstraat	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Prinsesselaan	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Schoonzichtlaan	Zijlweggebied		aangelegd na 1927
Veldzigtlaan	Zijlweggebied		aangelegd na 1927

Noten en verwijzingen

¹ R. Blijstra, *Haarlem: heel oud, heel nieuw*, 1971, bladzijde 136 en bladzijde 156. Een feit is dat Haarlem er meer dan een halve eeuw (1867-1927) over heeft gedaan voor zij aanzienlijk kon groeien ten koste van de randgemeenten.

² Henri Spijkerman geeft in twee artikelen, 'De gemeentegrenzen van Bloemendaal' en 'De annexatieproblematiek van 1927', in *Ons Bloemendaal*, 20e jaargang, nummer 4 winter 1996, bladzijde 20. e.v. een zeer gedegen overzicht van de verschillende annexatieplannen en de reactie van Bloemendaal. Hij bereidt een dissertatie voor over de Haarlemse annexatie van 1927. Recent heeft de discussie gespeeld over Bloemenstede (Bloemendaal, Heemstede en Bennebroek) en onlangs weer over het samenvoegen van de gemeenten Bennebroek en Bloemendaal. Het boek(je) *Het Ramplaankwartier, wijk tussen stad en duin*, Haarlem 1995, beschrijft uitvoerig de geschiedenis van het wetsvoorstel waaruit het Haarlemse Ramplaankwartier is voortgekomen (bladzijde 87 e.v.). Ook de latere ontwikkelingen van het gebied komen in het boek aan de orde. Het deel over de annexatie is gelijk aan de publicatie van Teun Schermerhorn, *De annexatie van 1927*, Haarlem 9 september, 1995.

³ Teun Schermerhorn spreekt 'over het afscheid van ongeveer 2000 Bloemendalers, die gedwongen Haarlemmer zijn geworden'. In het *Prae-advies als de gevoelens van den gemeenteraad (van Haarlem)*, vastgesteld in de vergadering van 10 mei 1923 onder nummer XXV. wordt echter een inwonersaantal van 1628 genoemd. Beide cijfers zijn schattingen. Het precieze aantal is moeilijk meer te achterhalen. Waarschijnlijk is het aantal nieuwe inwoners van Haarlem groter geweest. Dat kan als volgt beredeneerd worden. Het aantal panden dat is overgegaan van Bloemendaal naar Haarlem is exact vast te stellen. Uit bijlage 2 blijkt dat in totaal 615 woonhuizen van Bloemendaal naar Haarlem gingen. Uitgaande van een geschatte gemiddelde bewoningsdichtheid van 4 personen per woonhuis zou het dan circa 2460 personen betreffen.

⁴ De precieze grenzen en kavels zijn te vinden in de Wet van 21 april 1927, artikel 2. Op de kaart die deel uitmaakt van de nota *Waarom en in welke omvang grenswijzigingen van Haarlem*, van B. en W. van Haarlem uit februari 1925, zijn de grenzen goed terug te vinden.

⁵ *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, nummer 86. Het ontwerp van wet is van 27 april 1925 en de wet is op 1 mei 1927 ingevoerd.

⁶ Wet van 21 april 1927, artikel 1.

⁷ De auteur heeft sociale geografie gestudeerd in Amsterdam. Hij woonde/woont in Haarlem en Overveen en was tussen 1970 en 1974 wethouder van Haarlem en tussen 1978 en 1994 wethouder van Bloemendaal.

⁸ P.J. van der Ham, 'Herinneringen van een schooljongen aan Overveen', in: *Ons Bloemendaal*, Lustrumnummer 3, 21e jaargang, herfst 1997, bladzijde 16 e.v. Henk Tullenaar en zijn vrouw Cootje dreven jarenlang de broodzaak annex automatiek. Een geliefd oord voor jong en oud in het Ramplaankwartier.

⁹ In bijlage 4 van *Gevoelen van den gemeenteraad van Bloemendaal* wordt vermeld dat in vroegere tijden zelfs een Overveense ijsclub actief is geweest op het Kolkje.

¹⁰ Zie de twee artikelen van Henri Spijkerman in *Ons Bloemendaal*. Daarbij zijn voor Bloemendaal grofweg twee modellen van belang. In het zogeheten 'Grote Plan' is Bloemendaal geheel of voor de helft verdwenen. Het 'Kleine Plan' omvat grosso modo de grenzen zoals door Gedeputeerde

Staten in 1921 werd voorgesteld en in 1927 door het parlement werd vastgesteld. De hierna te noemen argumenten zijn in samenvatting terug te vinden in het *Prae-advies als de gevoelen van den gemeenteraad (van Haarlem)*, vastgesteld in de vergadering van 10 mei 1923. De noodzaak van een ruime annexatie wordt daarbij als volgt verwoord: ‘dat het complex “Haarlem en Omstreken”, voor zoover dat in den loop der jaren was gegroeid, zou worden verenigd tot één levenskrachtig geheel op oeconomisch, sociaal, hygiënisch en intellectueel gebied.’

¹¹ VERGELIJKING VAN ZES STEDEN IN 1924 De cijfers zijn ontleend aan de nota *Waarom en in welke omvang grenswijzigingen van Haarlem*, van B.en W. van Haarlem, februari 1925, bladzijde 7.

	Inwonersaantallen	Oppervlakte	Gemiddelde per ha
Groningen	95.065	2.781	34
Haarlem	80.552	635	127
Arnhem	74.382	6.715	11
Nijmegen	71.514	4.318	17
Leiden	68.162	1.252	54
Breda	30.400	284	107
Totaal	420.075	15.985	26

¹² VERGELIJKING VAN DE BEVOLKINGSAANTALLEN De cijfers zijn te vinden in *Prae-advies als de gevoelen van den gemeenteraad (van Haarlem)*, bladzijde 36.

	1920	1900	Groei absoluut	Groei procentueel
Bloemendaal	10.225	5.717	4.508	78,9
Heemstede	10.481	5.076	5.405	106,5
Haarlemmerliede	4.551	3.105	1.446	46,5
Spaarndam	1.000	930	70	7,5
Schoten	13.073	656	12.417	1892,8
Haarlem	78.369	65.189	13.180	20,2
Totaal	117.699	80.673	37.026	45,9

De sterkste groeier is de gemeente Schoten. Tussen 1900 en 1920 is de bevolking van Schoten in absolute zin vrijwel net zo veel gegroeid als die van Haarlem. Ook Bloemendaal en Heemstede groeien relatief veel sneller dan Haarlem. Het is vooral het natuurschoon van deze gemeenten dat veel ‘beter gesitueerden’ vanuit Haarlem en van buiten de regio aantrekt.

¹³ Dit argument wordt door Bloemendaal bestreden in *Gevoelen van den gemeenteraad van Bloemendaal*, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, 28 september 1922.

¹⁴ *Gevoelen van den gemeenteraad van Bloemendaal*, 28 september 1922, bladzijde 23. Zie ook Spijkerman, ‘De annexatieproblematiek van 1927’, bladzijde. 25.

¹⁵ Bladzijden 265, 267, 268 en 272.

¹⁶ Ko van Leeuwen, 'Het verdriet van Bloemendaal', *Haarlems Dagblad*, 3 april 2007. Ook te vinden in: *Het Ramplaankwartier, wijk tussen stad en duin*, bladzijde 90.

¹⁷ P.J. Troelstra, *Gedenkschriften*, Amsterdam, 1931. In het derde deel *Branding* wijdt Troelstra een hoofdstuk aan zijn persoonlijke leven, waaronder de scheiding met zijn eerste vrouw, die bekend is geworden als de schrijfster Nienke van Hichtum (o.a. 'Afkes Tiental'). Zijdelings komt Haarlem ter sprake. Troelstra meldt bijvoorbeeld dat zijn dochter in 1903 lager onderwijs geniet op de Bloemendaalse Schoolvereniging. In het artikel 'Nynke van Hichtum en Haarlem' van Tineke Steenmeijer-Wielinga opgenomen in het *Haerlem Jaarboek 2001*, bladzijde 106 lezen wij dat Troelstra tussen 21 mei 1900 en 17 april 1903 in Haarlem heeft gewoond op het adres Frans Halsstraat 8. In het boek *Mijn vader Pieter Jelles*, van Jelle Troelstra, Amsterdam, 1955 komt Haarlem ook voor, maar geen vermelding dat Pieter Jelles de gemeente Haarlem steunde bij haar annexatiebeleid.

¹⁸ Godfried Bomans, Herinneringen aan mijn vader, opgenomen in de bundel *De man met de witte das*, Amsterdam, 1971.

¹⁹ Dat blijkt ondermeer uit opmerkingen vanuit de fractie van de Haarlemse SDAP. Zie H. van Wetering, *De SDAP in de Haarlemse gemeenteraad 1912-1923*, Amsterdam, 1992.

²⁰ W. van Willige, 'Mr. Johannes Bernardus Bomans' in *Haarlems jaarboek 1941*, pagina 9-11.

²¹ Cobraspen (eigenaar Luigi Prins) bezat eigendommen in het Raaksgebied, die voor de gemeente Haarlem essentieel waren voor de ruimtelijke ontwikkeling van dit gebied van Haarlem. Cobraspen kreeg met het 'Watertoreng gebied' in Overveen een potentieel waardevol terrein in handen, waarvan de ontwikkelingsmogelijkheden vooral bepaald worden door de wijziging van het bestaande bestemmingsplan door de gemeente Bloemendaal. Vooralsnog wil de gemeente Bloemendaal het gebied in grote lijnen conserveren. Daarop heeft Cobraspen aangekondigd de oorspronkelijke bestemming van het gebied - de waterwinning, die door het Provinciale Waterleidingbedrijf (PWN) werd gestaakt - weer ter hand te nemen. Cobraspen denkt aan de productie van bronwater, die in exclusieve verpakking (fles in de vorm van de watertoren) wereldwijd in de markt wordt gezet. Hoe realistisch dit plan is, moet nog blijken. Voor de realisering heeft Cobraspen samen met haar zakenpartner Riso Vastgoed een aantal bouw- en slooiaanvragen ingediend, die door de gemeente Bloemendaal behandeld worden. Overigens is ook de gemeente Bloemendaal nog niet 'uitgedacht' over de ontwikkeling van dit terrein en het aanluitende gebied. Zie *Ontwikkelingsvisie Brouwerskolkweg e.o.*, Compositie 5, mei 2007, het daarop gebaseerde voorontwerp bestemmingsplan, dat weer is ingetrokken en de verslagen in het *Haarlems Dagblad* van 18 en 26 mei 2004, van 13 oktober 2007 en van 21 februari 2008.

²² In bijlage 3 wordt deze stelling onderbouwd.

²³ Ben Speet, *Historische atlas van Haarlem*, Amsterdam 2006, bladzijde 51.

²⁴ Winkler Prins, *Algemeene Encyclopaedie*, Amsterdam 1932, deel 10, bladzijde 465 e.v.

²⁵ Het Ramplaankwartier, wijk tussen stad en duin, bladzijde 94 e.v. Bloemendaals Bloei is nadien lang actief geweest als plaatselijke VVV. Zij is opgegaan in de Streek VVV Zuid-Kennemerland.

²⁶ Henri Spijkerman, 'De annexatieproblematiek van 1927' bladzijde 24. Van de 1600 gezinshoofden, die een formulier kregen, stuurden 1164 het formulier terug. Daarvan waren 1077 personen tegen annexatie. In percentages gaat het om respectievelijk 67,3% tegenstemmers van alle aangeschreven burgers en om 92,5% van de respondenten.

²⁷ SDAP is de afkorting van Sociaal Democratische Arbeiders Partij. Aanhangers van deze partij werden aangeduid met sociaal-democraten. In 1947 is de SDAP opgegaan in de PvdA.

²⁸ *Dikke Van Dale*, 1995, bladzijde 72. Adres: een verklaring van gevoelens tot een bevoegde macht gericht door een lichaam of een groep van personen. Ook wel: verzoek, rekest en geschrift.

²⁹ Naschrift *Op Het Gevoelen van den gemeenteraad van Bloemendaal* uitgebracht aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, 9 november 1922, bladzijde 9.

³⁰ Naschrift *Op Het Gevoelen van den gemeenteraad van Bloemendaal* uitgebracht aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, 9 november 1922, bladzijde 7.

³¹ Henri Spijkerman, 'Onder de pannen, 100 jaar woningwet', in *Ons Bloemendaal*, 25e jaargang, nummer 3, herfst 2001, bladzijde 8. R. Blijstra zegt over Tuindorp: "Deze wijk was een "erfenis" van Bloemendaal, dat blijkbaar alleen prijs stelde op de allerwelgesteldsten en een bescheiden bebouwing voor bescheiden bewoners eventueel wel kwijt wilde". Kennelijk heeft Blijstra nooit de moeite genomen om de pleidooien van Bloemendaal in de annexatietijd te lezen.

³² Niet te verwarren met de door Bornwater in 1915 opgerichte woningbouwvereniging Bloemendaal.

³³ Henri Spijkerman, 'Onder de pannen, 100 jaar woningwet', bladzijde 8 en 15 en Notulenboek van de ledenvergaderingen van Bloemendaal-Noord, vergadering van 20 oktober 1922.

³⁴ H. van Wetering, *De SDAP in de Haarlemse gemeenteraad 1912-1923*, Amsterdam, 1992.

³⁵ Noord-Hollands archief.

³⁶ *Structuurplan Haarlem*, 1962, bladzijde 9 e.v.

³⁷ In 2007 is in de Haarlemse gemeenteraad de discussie weer opgelaaid over een zogenaamde Oostweg door de Waarderpolder, een pseudo Randweg. De provinciale Westelijke Randweg is de enige doorgaande verbinding over Haarlems grondgebied die feitelijk is gerealiseerd.

³⁸ Archief gemeente Bloemendaal.

³⁹ De kostenraming van de verschillende oplossingen is te vinden in een brief van Provinciale Waterstaat van 14 augustus 1959.

⁴⁰ Archief gemeente Bloemendaal.

⁴¹ Nota van B.en W. van Haarlem, *Waarom en in welke omvang grenswijzigingen van Haarlem*, februari 1925, bladzijde 14.

⁴² Volgens Henk Beenakker is in 1960 onder zijn huis aan de J.P.Coenlaan de bovenste laag van de bodem eerst afgegraven en opgevuld met zand. Zijn huis is niet gebouwd op palen. Elders in de Krim gebeurde dat wel. De lengte van de heipalen voor de onderbouw van het kunstijs, de gebouwen op de kunstijsbaan, het CIOS gebouw en het Kennemer Sportcenter zijn extreem lang. De 25 meter lange palen werden door de gemeente Haarlem als eis gesteld nadat in 1979 de toenmalige kunstijsbaan, die gebouwd was op 6 meter palen, zodanig verzakte dat de baan gesloten moest worden. In 1983 werd de baan heropend, nu op 25 meter palen.

⁴³ In de zomer van 1927 is een luchtfoto genomen vanuit een Koolhoven-verkenningsvliegtuig vanaf een hoogte van ongeveer 300 meter. Op de foto zijn de huizen langs de Kleverlaan en het ijsclubgebouwtje goed te zien. Verder is het een kaal gebied. Informatie van Henk Beenakker.

⁴⁴ Informatie Henk Beenakker.

⁴⁵ Zie bijvoorbeeld de discussie over de recente uitbreidingsplannen van het Pim Mulier Sportpark, *Haarlems Dagblad*, 16 maart 2007.

⁴⁶ Overigens is mede door de bezwaren van omwonenden uit de Krim en Bloemendaal de totale massa van het gebouw met 25% verminderd. Het blijft een 40 meter hoge toren, maar wel veel ranker dan eerder gedacht. Opmerking van Paul Marselje.

⁴⁷ *Haarlems dagblad*, 11 mei 2007.

⁴⁸ *Kinheim 50 jaar, van straatjongensclub tot abraham*, jubileumboek, 1985.

⁴⁹ *Haarlems Dagblad*, 11 mei 2007.

⁵⁰ *Wanneer ijs en weder Haarlem dienen, 1896-1994, 125 jaar IJclub Haarlem en omstreken*, bladzijde 18. e.v.

⁵¹ J. de Korte, *Honderd jaar Vereniging ijsclub Haarlem en omstreken*, 1969, bladzijde 12.

⁵²

Herkomst leerlingen	Type	Bloemendaal	Haarlem	Overige gemeenten	Totaal
Bornwater	Openbaar	53	88	4	145
St. Jozeph	R.K.	177	54	6	237
St. Theresia	R.K.	73	10	115	198
BSV	bijz. neutraal	204	16	17	237
Bos en Duin	prot. chr.	138	47	36	221
Totaal		645	215	178	1038

Herkomst leerlingen op basisscholen in het dorp Bloemendaal op 1 oktober 2007. Omdat de cijfers van de gemeente Bloemendaal niet gedifferentieerd zijn, is niet steeds zeker dat het kinderen uit de Krim betreft. Cijfers van het Mendel zijn niet bekend.

⁵³ *Haarlems Dagblad*, 3 augustus 1973.

⁵⁴ Vanaf de Kleverlaan loopt de grens tussen Haarlem en Bloemendaal eerst langs de spoorlijn Haarlem-Alkmaar, maakt dan een hoek naar de Delft, volgt deze grotendeels en loopt daarna in een rechte lijn naar het viaduct over de Julianalaan. De grens doorsnijdt de Korte Verspronckweg. Stoops Bad ligt in Overveen en het Sterrencollege in Haarlem.

⁵⁵ Zie bijlage 3.

⁵⁶ 'Een en ander uit de geschiedenis van Overveen', bijlage 4 bij *Gevoelen van den gemeenteraad van Bloemendaal, 28 september 1922*, bladzijde 37.

⁵⁷ De bloembollenteelt op de geestgronden dateert in Zuid-Kennemerland grofweg vanaf het begin van de 19e eeuw. Halverwege deze eeuw maakt de bloembollenteelt een sterke groei door. Het omzetten van blekerijen en groenteteelt in bloembollenteelt kan verklaard worden uit de technologische ontwikkelingen en de daarmee samenhangende economische mogelijkheden. Voor de bloembollenteelt is een vlakke (afgegraven) duinzandgrond dicht bij het grondwater heel geschikt. Een dergelijke grond kwam beschikbaar omdat veel blekerijen in die tijd overvleugeld werden door fabrieksmatige wasserijen. De bloembollenteelt werd mede mogelijk gemaakt door het gebruik van (kunst)mest. Daarmee werd het ook voor tuinders winstgevend om over te stappen op het telen van bloembollen.

⁵⁸ Informatie van Jan Bijvoet.

⁵⁹ Zie P.J. van der Ham, *Vogelenzang, historische sociografie van een eigenninnig dorp in de gemeente Bloemendaal*, Haarlem 2006, bladzijde 78 e.v.

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld; Henk Mandjes, 'De fameuze hyacint Jan Bos', in *Ons Bloemendaal*, Naar de bollen, 28e jaargang, nummer 1, lente 2004, bladzijde 32.

⁶¹ Marcel Bulte en Wim Post besteden in deel 2 van hun boek, *Bloeiende Bedrijvigheid, 400 jaar bloembollenbedrijven in Zuid-Kennemerland*, veel aandacht aan Overveen. In tachtig pagina's

vertellen zij de geschiedenis van meer dan zestien Overveense families, die hun bloembollenbedrijven hadden in Overveen, het Ramplaankwartier en het aansluitende gebied.

⁶² Geciteerd in *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout*, deel Bloemendaal van S.A. Wilson, bewerkt door C.W.D. Vrijland, Haarlem, 1975, bladzijde 91 e.v.

⁶³ Zie het artikel 'Herkomst van de tulp' van Peter De Natris in *Ons Bloemendaal*, Naar de Bollen, 28e jaargang, lente 2004, bladzijde 9 e.v.

⁶⁴ Jet Slagter-Wieringa, bladzijde 55.

⁶⁵ Het schoolgebouw en het klooster zijn ontworpen door de Bloemendaalse architect (en raadslid) Prinsenbergh. De officiële opening van het schoolgebouw gebeurt op 12 april 1923 en in augustus van 1923 wordt het klooster betrokken.

⁶⁶ De hockeyclub Alliance is in 1927 opgericht door vijf jongens van het Triniteitslyceum met toestemming van pater Vlaar. Het is lang een club gebleven van rooms-katholieke jongens, die een binding hadden met het Triniteitslyceum. Halverwege de jaren dertig verhuisde de club naar Heemstede. Vanaf 1942 mochten ook de rooms-katholieke meisjes van Sancta Maria lid worden van de vereniging. Alliance groeide nadien tot de grootste rooms-katholieke hockeyclub in de regio Zuid-Kennemerland. Rond 1960 kreeg de club haar huidige terreinencomplex in Heemstede en is nu een algemene hockeyvereniging in Heemstede met 1500 leden en vijf kunstgrasvelden. Jubileumboek van de hockeyclub Alliance, geciteerd in *Haarlems Dagblad*, 27 september 2007. Zie ook F. Spee in het *75-jarige jubileumboek van de voetbalclub Alliance'22* uit 1997. Daarin wordt beschreven hoe Alliance'22 vanaf de Zijlweg via omzwervingen uiteindelijk in 1975 aan de Egelantierlaan in Oosterduin belandde.

⁶⁷ De gegevens zijn ontleend aan de diverse websites over de geschiedenis van het Triniteitslyceum en de verschillende personen, die daar hebben les gegeven of op school zijn geweest, waaronder Godfried Bomans en Harry Prenen. In het *Haarlems Dagblad* van 9 november 1984 wijdt Wim Helversteijn een artikel aan de geschiedenis van de Haarlemse augustijnen (OESA: Ordo Eremitarum Sancti Augustinuni, de orde van de eremieten van Sint Augustinus). De orde stichtte aan het eind van de vijftiende eeuw aan de Hagestraat een klooster. Door de Reformatie werden zij in 1579 uit de stad Haarlem verdreven. Bij de annexatie van 1927 kwam de orde via Overveen weer terug in Haarlem. Eind 1984 werd het klooster gesloten; de meeste overgebleven paters verhuisden naar elders, alleen pater Van Kleef bleef in de buurt wonen. Vanuit zijn flat in Veen en Duin in de gemeente Bloemendaal volgde hij nauwgezet de ontwikkelingen van een aantal van zijn vroegere leerlingen.

⁶⁸ Marcel Bulte en Wim Post, *Bloeiende Bedrijvigheid, 400 jaar bloembollenbedrijven in Zuid-Kennemerland*, Haarlem 2002, bladzijde 84 e.v.

⁶⁹ idem, bladzijde 74.

⁷⁰ In die tijd werd in het ontwerp-bestemmingsplan voor het Zijlweggebied nog gedacht aan 24 huizen. Dat zijn er later veel meer (201) geworden. Tijdens de hoorzitting werd verder zeer emotioneel gesproken over het verdwijnen van de manege van de ruitervereniging Oosterduin met 110 leden, die tijdelijk gehuisvest was op een stuk tuingrond aan de Elswoutslaan in het Ramplaankwartier. Daar zou het tennispark van Faase moeten komen. Voor dat doel moest het terrein ontruimd worden. De samenhang van het Zijlweggebied, het Ramplaankwartier en Oosterduin is daarmee wel heel zichtbaar. In het bestemmingsplan voor het Zijlweggebied was een mogelijke vervangende locatie opgenomen voor de manege. Omdat die nog niet beschikbaar was, vreesde men het ergste voor de ruiters, de vereniging en de paarden. Voorzitter Nijssen van de de ruitervereniging

Oosterduin: “De deurwaarder kan elk ogenblik komen, dan moeten de paarden naar de slager”. Ter ondersteuning had men bij de ingang van het Triniteitslyceum een aantal paarden en ruiters plaats laten nemen. Bezoekers van de hoorzitting konden op een spandoek lezen: “Wilt u dan voor onze dieren spreken, zelf geven zij paardenliefde, helaas kunnen zij niet smeken”. Haarlems Dagblad, 20 maart 1974. De smeekbede heeft niet geholpen. De ruitervereniging Oosterduin is niet tot overeenstemming gekomen over de nieuwe locatie aan de Zijlweg en heeft zich opgeheven.

⁷¹ Zijlweg 80 werd na de annexatie vernummerd tot Zijlweg 204 en heeft dat nummer gehouden tot de afbraak ten behoeve van de Brandweer.

⁷² *Haarlems Dagblad*, 15 januari 1974.

⁷³ *Haarlems Dagblad*, 27 september 2007

⁷⁴ Marcel Bulte en Wim Post, *Bloeiende Bedrijvigheid, 400 jaar bloembollenbedrijven in Zuid-Kennemerland*, Haarlem 2002, bladzijde 138.

⁷⁵ P.J. van der Ham, ‘Herinneringen van een schooljongen aan Overveen’, in: *Ons Bloemendaal*, Lustrumnummer 3, 21e jaargang, herfst 1997, bladzijde 16 e.v.

⁷⁶ *Heruitgave Kaarten van Rijnland 1611-1615*, Alphen aan de Rijn, 1972.

⁷⁷ *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout*, deel Bloemendaal van S.A. Wilson, bewerkt door C.W.D. Vrijland, Haarlem, 1975, bladzijde 88, 91 en 228. In deze periode werd ook een elektrische tramverbinding gerealiseerd tussen het station Haarlem over de Julianalaan tot de Bloemendaalseweg.

⁷⁸ idem, blz. 22 e.v.

⁷⁹ Jet Slagter-Wieringa: ‘Een verloren stukje Overveen, Het Ramplaankwartier’ in *Ons Bloemendaal*, Lustrumnummer 3, 21e jaargang, herfst 1997, bladzijde 55 e.v.

⁸⁰ Zie bijvoorbeeld de kaarten van deze omgeving van Floris Balthasars in de *heruitgave Kaarten van Rijnland 1611-1615*, Alphen aan de Rijn, 1972. De aanduiding zand en veen is overigens geomorfologisch wat erg simpel. In werkelijkheid gaat het om nuances van zand, veen en klei, die afhankelijk van de plaats en de tijd over en naast elkaar werden afgezet. Verder is het discutabel of er sprake is van twee of van meer strandwallen. Bovendien waren de gebieden vaak begroeid met bos en werden onderdelen later ontwaterd, ontbost en afgegraven ten behoeve van de winning van turf en zand. Ook vroegen de agrarische activiteiten, zoals de bloembollenteelt, om specifieke bewerking van de grond en de bodem. Zie hiervoor Pier Hoekstra, *Bloemendaal, Proeve ener streekgeschiedenis*, Wormerveer, 1947 en C.H., Edelman, *Inleiding tot de bodemkunde van Nederland*, Amsterdam, 1950.

⁸¹ Jet Slagter-Wieringa: ‘Een verloren stukje Overveen’, blz. 57. *Gevoelen van den gemeenteraad van Bloemendaal*, bladzijde 17 en 18. Overigens worden door Bloemendaal in haar *Gevoelen* nog veel meer gedetailleerde argumenten tegen de grensverlegging genoemd.

⁸² Wat dat betreft is een opvallende overeenkomst te constateren met de relatie van de rooms-katholieke kerk en de bloembollenmensen in Vogelenzang. Zie P.J. van der Ham, *Vogelenzang, historische sociografie van een eigenzinnig dorp in de gemeente Bloemendaal*, bladzijde 98 e.v.

⁸³ Zie het artikel van Henk Mandjes, ‘Monument dankzij de bloembollenteelt, de RK kerk van Overveen bestaat 150 jaar’, in *Ons Bloemendaal*, 30e jaargang, winter 2006, bladzijde 28 e.v.

⁸⁴ Herkomst leerlingen op basisscholen in Overveen op 1 oktober 2007. Omdat de cijfers van de gemeente Bloemendaal niet gedifferentieerd zijn, valt niet na te gaan welk deel afkomstig is uit het Ramplaankwartier en welk deel van de Zijlweg en omgeving.

⁸⁵ De vroegere term nederduits hervormd is later vervangen door nederlands hervormd. Daarom wordt in de tekst steeds gesproken over hervormd en hervormden.

⁸⁶ Mededeling van Henk Mandjes.

⁸⁷ Overigens zijn de Haarlemse naamgevers niet steeds consequent geweest in de geannexeerde gebieden. In de Krim heten alle nieuwe 'straten': laan, plein of pad, in het Zijlweggebied: straat, pad, kade en laan en in Oosterduin: lanen, wegen, kades, hof en plantsoen. Hoe verder weg van Bloemendaal, hoe meer de aanduiding straat wordt gebruikt: bijvoorbeeld Veldzigtlaan versus Krokusstraat. Zie ook bijlage 4.

⁸⁸ Het dilemma doet veel denken aan de discussie over een mogelijke rondweg om het dorp Vogelenzang ter ontlasting van de verkeersdruk op de Vogelenzangseweg. Zie P.J. van der Ham, *Vogelenzang, historische sociografie van een eigenzinnig dorp in de gemeente Bloemendaal*, bladzijde 221 e.v.

⁸⁹ Informatie van ambtenaar Mr. Wim Burggraaf.

⁹⁰ Zie *Het Ramplaankwartier, wijk tussen stad en duin*, bladzijde 125 e.v.

⁹¹ R.Blijstra, bladzijde 179.

⁹² *Het Ramplaankwartier, wijk tussen stad en duin*, bladzijde 123 e.v.

⁹³ Ter wille van de vergelijking zijn de bevolkingsgegevens van het Ramplaankwartier gescheiden van die van Tuindorp, met uitzondering van de elf middenstandswoningen aan de Ramplaan, die als onderdeel van Tuindorp zijn gebouwd maar vanwege hun ligging als onderdeel van het Ramplaankwartier zijn geteld.

⁹⁴ Naast en door elkaar worden de begrippen werklieden, arbeiders en volksbuurt genoemd. Dat is bewust gedaan, maar behoeft enige nuancering. Dat gebeurt hierna fragmentarisch. Vooral in protestants-christelijke kringen was het begrip werkman/werklieden vroeger gebruikelijk. Zo werden de eerste arbeiderswoningen in Bloemendaal in 1905 aan de Boslaan gebouwd door de Christelijk Nationale Werkmansbond. Zie het artikel 'Onder de pannen II' van P.J. van der Ham in *Ons Bloemendaal*, 25e jaargang, nummer 4, blz. 26. Ook in rooms-katholieke kringen werd vaak gesproken over werklieden in plaats van arbeiders. Het begrip arbeider had vroeger naast een algemene aanduiding van (lagere) arbeidskracht ook een politieke lading. Bij de opkomst van de industrie zijn veel landarbeiders 'omgeschoold' tot fabrieksarbeiders, die in stedelijke arbeidersbuurten kwamen te wonen. De bekende oproep van Karl Marx; 'arbeiders aller landen verenigt u' is een goede illustratie van een politieke lading van het begrip arbeider, vaak gekoppeld aan de begrippen arbeidersklasse en proletariaat. Veel geschoolde en ongeschoolde arbeiders waren in Nederland georganiseerd in bonden, die - als onderdeel van de verzuilde structuur - een rooms-katholieke, een protestants-christelijke of algemene signatuur hadden. De laatste signatuur was meestal te vinden in het sociaal-democratische en communistische deel van de Nederlandse bevolking. Het verschil tussen arbeidersbuurt en volksbuurt is moeilijk aan te geven. Het had vooral te maken met de mate van homogeniteit van de buurt. In stedelijke arbeidersbuurten woonden vooral geschoolde en ongeschoolde fabrieksarbeiders. Stedelijke volksbuurten hadden een gemêleerde samenstelling, naast arbeiders woonden er straathandelaars, kleine winkeliers, kleinhandel en andere zelfstandigen. Een stedelijke volksbuurt kende ook meer dan een arbeidersbuurt een culturele homogeniteit: een eigen culturele stijl en saamhorigheid. Zie hiervoor J.A.C. van Doorn, *De proletarische achterhoede*, Meppel, 1954, bladzijde 16 e.v. In de huidige tijd zijn de begrippen grotendeels achterhaald. Gezien de samenstelling van de bevolking van Tuindorp zijn beide begrippen echter historisch verdedigbaar.

⁹⁵ Geciteerd in Jolanda Keesom, *Uit de huizen blijft het licht stralen*, Santpoort-Zuid, 1993, bladzijde 10.

⁹⁶ Henri Spijkerman geeft in het artikel 'de bouwgeschiedenis van het eerste Tuindorp in Zuid-Kennemerland', opgenomen in *Haarlem Jaarboek 1997* bladzijde 139 e.v. een zeer gedegen overzicht van de bouwgeschiedenis en de politieke besluitvorming van Tuindorp. Dat is in zeer verkorte vorm overgenomen. Ook de verschillende bouwkundige gegevens zijn vaak ontleend aan het artikel.

⁹⁷ Deze elf woningen zijn in 1993 door woningbouwvereniging Haarlem Veste gesloopt en vervangen door twaalf nieuwbouwwoningen. *De Haarlemmer*, 20 januari 1993.

⁹⁸ Robert E. Dickinson, *The West European City*, Londen, 1962. bladzijde 468 e.v.

⁹⁹ H. Slagter-Wieringa, *111 jaar Kruisvereniging*, Overveen/Bloemendaal, najaar 1987, bladzijde 55.

¹⁰⁰ De nauwe betrokkenheid van volksgezondheid en volkshuisvesting blijkt ook uit het feit dat een regionale gezondheidscommissie in 1916 advies moest geven over het bouwplan van Tuindorp. De positie en taken van de gezondheidscommissie bij sociale woningbouw kwamen voort uit de Woningwet en zijn in 1902 bij Koninklijk Besluit geregeld. Zie Henri Spijkerman, bladzijde 151 en 168.

¹⁰¹ H. Slagter-Wieringa, bladzijde 36.

¹⁰² Gemeentelijke volksgezondheid was vroeger vooral gericht op gezondheidsbescherming. De traditionele taken bij de lokale gezondheidszorg waren o.a. : aanleg en onderhoud van rioleringen, ophalen en verwerken van huisvuil, beschikbaar stellen van drinkwater en het exploiteren van gemeentelijke badhuizen. Jarenlang stonden de bedragen van deze gemeentelijke taken onder het hoofdstuk volksgezondheid in de gemeentebegroting. Zie P.J. van der Ham, 'Gezondheidszorg', opgenomen in het *Handboek voor gemeenteraadsleden*, september 1988, bladzijde D.3.40.

¹⁰³ Henri Spijkerman, 'de bouwgeschiedenis van het eerste Tuindorp in Zuid-Kennemerland', bladzijde 144 e.v.

¹⁰⁴ idem, bladzijde 148 e.v.

¹⁰⁵ Hoewel de bejaardenwoningen bij de Blinkert ook gebouwd zijn met overheidsgeld, zijn het geen woningen specifiek voor arbeiders. Ook zijn elf middenstandswoningen aan de Ramplaan bij Tuindorp in latere jaren afgebroken en vervangen door sociale huurwoningen en koopwoningen. Het betreft hier echter een herstructureringsproject (nieuw voor oud).

¹⁰⁶ Omschrijving door Henk Mandjes. Overigens is op een recente plattegrond van de gemeente Bloemendaal, gemaakt door CITO plan, ook de sloot langs het fietspad van de Westelijke Randweg nog aangeduid met Houtvaart. Waarschijnlijk is die sloot gegraven bij de aanleg van de Westelijke Randweg als afwateringssysteem van de Randweg en van de aanliggende landerijen.

¹⁰⁷ De gevens zijn te vinden in de *Oosterduiner* van juli 1981 en werden aangeleverd door Mevrouw N. de Jong Schouwenburg.

¹⁰⁸ Joan Jalink, 'Sporen van een ver verleden', in *Ons Bloemendaal*, 21e jaargang, nummer 1, voorjaar 1997, bladzijde 35, 36. In dit lustrumnummer over Aerdenhout geeft Jalink een overzicht van de archeologische vondsten uit dit gebied door Theo Nieuwenhuizen van de Archeologische Werkgroep Haarlem.

¹⁰⁹ Ontleend aan Pier Hoekstra, *Bloemendaal, Proeve ener streekgeschiedenis*, Wormerveer, 1947, bladzijde 120 en *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout*, deel Aerdenhout van J.M. Sterck-Poot, bewerkt door C.W.D. Vrijland, Haarlem, 1975, bladzijde 162 e.v. en 176 e.v.

¹¹⁰ Informatie van Henk Mandjes

¹¹¹ Door middel van een fietspad loopt de Munterslaan van de Oosterduinweg nu door naar de Burgemeester Den Texlaan (vroeger Westerlaan geheten).

¹¹² Opvallend is dat in Oosterduin geen straten voorkomen. Het zijn lanen, wegen, kades, hof en plantsoen. Wellicht heeft men willen aansluiten bij de in Bloemendaal gangbare manier van straatnaamgeving. Zie verder bijlage 4.

¹¹³ In de gemeente Bloemendaal zijn in Vogelenzang 45 sociale huurwoningen en 3 vrijesector woningen te vinden aan de Godfried Bomanslaan. Voor de vader van Godfried, Johannes Bernardus Bomans, die mede gezorgd heeft voor het ontstaan van het Haarlemse Oosterduin (zie hoofdstuk 2), is het wat zuur dat niet zijn naam is verbonden aan het Bomanshof, maar die van zijn illustere zoon.

¹¹⁴ Zie hoofdstuk 5.

¹¹⁵ *Haarlems Dagblad*.

¹¹⁶ Het betreft een school voor spraakgebrekkige, dove en slechthorende kinderen.

¹¹⁷ A.E.van Dijk-Nanning, 'Onderwijsvoorzieningen in de wijk' in *De Oosterduiner*, wijkkrant voor Oosterduin, mei 1979, 4e jaargang, nr.3.

¹¹⁸ De onderwijsregels zijn intussen gewijzigd. Een gemeente betaalt nu alleen nog maar voor de huisvestingskosten van 'buiten'leerlingen.

¹¹⁹

Herkomst leerlingen	Type	Bloemendaal	Haarlem	Overige gemeenten	Totaal
Vondelschool	Openbaar	173	82	36	291
Antoniusschool	R.K.	106	15	114	235
SAB	bijz. neutraal	141	1	60	202
Tyo van Eeghen	prot. chr.	84	51	67	202
Totaal		504	149	227	930

Herkomst leerlingen op basisscholen in Aerdenhout op 1 oktober 2007. Omdat de cijfers van de gemeente Bloemendaal niet gedifferentieerd zijn, is een kleine correctie op de percentages aangebracht.

¹²⁰ Jan Bijvoet woonde vanaf 1952 in Overveen en had zijn bedrijf in Haarlem. Hij kon de verschillen in belastingheffing van beide gemeenten dus goed vergelijken. Het belastingniveau lag in Bloemendaal lager dan in Haarlem. Het is de vraag of dat nog steeds zo is.

¹²¹ Verslagen van de gemeenteraad van Haarlem, 1927, bladzijde 283 e.v.

¹²² In het archief van de gemeente Bloemendaal bevinden zich tenminste zeven dikke dossiers over deze materie.

¹²³ Achteraf bezien had de gemeenteraad van Haarlem op het terrein beter de bestemming tuinbouwgrond kunnen handhaven. Visueel is het tennispark Duinvliet met lichtmasten geen verfraaiing van de Elswoutslaan geworden. Ook is het zicht op Tuindorp vanaf de Elswoutslaan door het tennispark verdwenen. De gemeenteraad van Bloemendaal heeft zich nodeloos zorgen gemaakt over de negatieve effecten van de uitrit. Die vallen in de praktijk erg mee.

¹²⁴ Bloemendaal beroept zich op de noodzaak van overleg over de ontsluiting zoals is vastgelegd in het bestemmingsplan 'Omgeving Ramplaanspad'. Haarlem verwijst naar de brief van 1 juli 1974

van B en W van Bloemendaal aan de heer Faase, waarin het college mede namens de gemeenteraad meedeelt 'er geen bezwaar tegen te hebben als een uitritvergunning op de Elswoutslaan t.b.v. auto's wordt verleend.' Wel stelt het college als voorwaarde 'dat over het terrein van de Ned. Hervormde Kerk een uitrit voor voetgangers dient te komen ter ontlasting van de Elswoutslaan'. Deze uitrit bleek later een belangrijk struikelblok te zijn. Zowel de bewoners van de Ramplaan en Tuindorp en de wijkraad Ramplaan kwartier waren mordicus tegen een dergelijke ontsluiting van het tennispark.

¹²⁵ Jet Slagter, 'Buurtvereniging Overveen 50 Jaar?' in *periodiek Sociëteit Tinholt*, krant 119, mei 2007. 'Huize Duinrust' is later voortgezet als bejaarden (verzorgings) tehuis Oldenhove.

¹²⁶ Paul Marselje: 'Ik herinner mij als wethouder nog een gesprek met Bloemendaal. Er was niet te praten over elkaar benaderen of een compromis. Overigens was het ook lastig dat mijn collega Cornelis Mooy als wethouder onderwijs tegelijk voorzitter van het bestuur van de Hogeschool Haarlem was. Dat wekte misschien bij Bloemendaal ook wel wat wantrouwen als het ging om onderhandelingen', aldus Marselje.

¹²⁷ Hans Scheffer, 'Een lange treurige geschiedenis in het kort, Geharrewar rond het Marine Hospitaal terrein', in *Ons Bloemendaal*, 30e jaargang, nummer 4, winter 2006, bladzijde 14 e.v. Wie de artikelen, ingezonden brieven en (gemeentelijke) interviews leest in dag- en weekbladen, ontkomt niet aan de indruk dat de strijd tussen Haarlemmers en Bloemendalers nog steeds voortwoedt. Zie als voorbeeld de uitgaven van *Het Weekblad Kennemerland Zuid*, d.d. 24 januari en 1 februari 2008.

¹²⁸ Zoals wethouder Piet van der Ham eens verwoordde namens het college van B.en W. aan de toenmalige directeur van de Hogeschool Haarlem H.Vaessen: 'U verlangt van ons om naar Australië te varen, wij zijn op weg naar Amerika.'

¹²⁹ *Haarlems Dagblad*, 8 mei 2007.

¹³⁰ Mieke de Natris, 'Gemeentelijke Muziekschool Bloemendaal', in *Ons Bloemendaal*, Klank en Kleur, 30e jaargang, zomer 2006, bladzijde 19 e.v.

¹³¹ Noord-Hollands Archief.

¹³² Overgenomen uit Winkler Prins, *Algemeene Encyclopaedie*, Amsterdam 1932, deel 8, bladzijde 522.

¹³³ Het begrip ambachtsheerlijkheid/heerlijkheid verwijst naar een gebied dat toebehoort aan een ambachtsheer met daarbij horend een titel, rechten en plichten, zoals regeermacht en rechtspraak. Vanaf de Franse tijd hebben de ambachtsheren hun rechterlijke en politieke macht verloren en werden de ambachten/heerlijkheden omgezet in gemeenten.

¹³⁴ Zie als voorbeeld het artikel van Maarten Verkaik over de grens tussen Vogelenzang en Bennebroek in *Ons Bloemendaal*, 21e jaargang, nummer 4 winter 1997, bladzijde 10. e.v.

¹³⁵ In het I.S.K. waren naast de gemeenten Haarlem, Heemstede, Bloemendaal, Zandvoort, Bennebroek en Haarlemmerliede/Spaarwoude ook de gemeenten Velsen en de Haarlemmermeer vertegenwoordigd. Het Gewest Zuid-Kennemerland kende alleen de gemeenten uit dat gebied.

¹³⁶ *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout*, deel Bloemendaal van S.A. Wilson, bewerkt door C.W.D. Vrijland, Haarlem, 1975, bladzijde 21.

¹³⁷ Idem, blz. 80.

¹³⁸ Interessant is het Overzicht van bestaande samenwerkingsverbanden in de regio, dat onderdeel vormt van de *Programmabegroting 2007* gemaakt door de gemeente Bennebroek. Daarin zijn de

verschillende deelterreinen en de manier waarop de gemeenten in de regio Zuid-Kennemerland en Velsen zich met elkaar hebben verbonden heel precies geïnventariseerd.

¹³⁹ Het begrip 'het andere volk' is ontleend aan de inaugurale rede van Den Hollander uit 1946 over het beeld dat groepen van elkaar hebben, bijvoorbeeld de Nederlanders versus de Belgen, de katholieken versus de protestanten, de Haarlemmers versus de Bloemendalers.

¹⁴⁰ *Het sociale leven in al zijn facetten*, deel III, Assen, 1958, bladzijde 1447 e.v.

¹⁴¹ In dat verband is het opmerkelijk dat de vrijwillige fusie van de gemeenten Bennebroek en Bloemendaal in 2007/2008 vrijwel rimpelloos verloopt. Dat komt - naast een een zeer zorgvuldige en open procedure - waarschijnlijk vooral door het ontbreken van tegenstrijdige belangen. Bennebroek is duidelijk te klein gebleken om haar eigen zaken nog zelfstandig te kunnen oplossen. Dat zien niet alleen de gemeentebestuurders, maar ook de doorsnee burgers. Feitelijk is er geen alternatief. Voor Bloemendaal is het een vergroting van haar gebied, inwoners en regionale zeggenschap. Door Bennebroek te beschouwen als de vijfde kern en haar alle ontwikkelingsmogelijkheden te gunnen met betrekking tot zaken als historische identiteit, dorpselijke en voorzieningenniveau, zien Bennebroekers de verandering van de gemeentegrens niet als een bedreiging. Bennebroek blijft Bennebroek, maar wel in een andere gemeente.

¹⁴² Niet alleen in vroegere primitieve samenlevingen is magie een belangrijk maatschappelijk fenomeen van bovennatuurlijke krachten, ook in de westerse wereld is magie niet weg te denken. Vaak is magie verbonden met religie en mystiek. Los van het bovennatuurlijke gaat het bij magie in een ruimere betekenis om een kracht, een uitstraling, die van iets of iemand uitgaat. Dat is niet steeds beredeneerbaar, maar wel gevoelsmatig aanwezig. In deze betekenis kan het begrip ook gekoppeld worden aan het begrip grens. In de topsport wordt wel gesproken over de magische grens van een record. Het lijkt een bijna bovennatuurlijke opgave om dat te doorbreken. Vaak gebeurt het echter wel. Zo heeft bijvoorbeeld het wereldrecord op de 100 meter hardlopen bij mannen heel lang op 10 seconden gestaan. Het staat nu op 9,74 seconden. Ook in schilderkunst is magie geen onbekend begrip. In het magisch realisme gaat het om het samengaan van de realiteit en de 'andere' wereld. De grens tussen realiteit en verbeelding verloopt vloeiend. Zie bijvoorbeeld *de catalogus van de tentoonstelling De magie van Willink* in het Scheringa Museum voor Realisme, 2007.

¹⁴³ Paul Marselje: 'burgers denken niet in gemeenten, maar in stadsgebieden, waar scholen, winkels, sportvelden en ziekenhuizen te vinden zijn.'

¹⁴⁴ Feitelijk is er grote overeenkomst tussen de invulling van het IJsbagebied en Oosterduin met de kolonisatie van bijvoorbeeld de Haarlemmermeer. Ook daar was men in eerste instantie aangewezen op de voorzieningen van het 'oude' gebied. Zie H.N. ter Veen, *De Haarlemmermeer als kolonisatiegebied*, 1925.

¹⁴⁵ Zie hiervoor J.J.M. van Tulder, *De beroepsmobiliteit in Nederland 1919-1954*, Leiden, 1962.

